

HANDELINGEN
VAN HET
GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS
GESTICHT ONDER DE BENAMING

SOCIÉTÉ D'ÉMULATION

TE BRUGGE

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
VOOR DE STUDIE
VAN GESCHIEDENIS EN OUDHEDEN
VAN VLAANDEREN

DEEL XCVIII VAN DE VERZAMELING

JAAR 1961
Afl levering 3-4

BRUGGE
1961

GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS " SOCIÉTÉ D'ÉMULATION "

Secretariaat : Koningin Elisabethlaan 63, Brugge.

Redactie : St-Gilliskerkstraat 10, Brugge.

Postcheckrekening : Société d'Emulation Brugge, nr 107939.

Abonnement op de „ Handelingen ” : 150 fr. per jaar

ALGEMENE INHOUD

I. BIJDAGEN

- J. De Cuyper, *De opstand van Gent (1379-1385) en Hulster Ambacht* 137-155
- O. Mus, *De verhouding van de waard tot de drapier in de Kortrijkse draperie op het einde van de 15e eeuw* 156-218

II. OORKONDEN EN MEDEDELINGEN

- R. Degryse, *Het artikel 11 van de Nieuwpoortse keure (1163)* 219-221
- A. Schouteet, *De bedelorden en het begin van de Hervorming te Brugge* 221-228

III. BOEKBESPREKINGEN

- N. Huyghebaert, L. Danhieux, P. Favorel, H. Janssens de Varebeke, *Monasticon Belge. III. Province de la Flandre Occidentale, Premier fascicule* (E. I. Strubbe) 229-231
- R. Van Eenoo, *Een bijdrage tot de geschiedenis der arbeidersbeweging te Brugge 1864-1914* (J. De Smet) 232-233

IV. KRONIEK 234-250

V. BIBLIOGRAFIE 251-271

De opstand van Gent (1379-1385) en Hulster Ambacht

Aantekeningen van de tiendontvanger Willem Faytop

Dat de bekende opstand van Gent, die begon in 1379 om een einde te nemen in 1385, een ernstige weerslag had op de nabije Vier Ambachten, in het bijzonder op Hulster Ambacht, was vanzelfsprekend. Toen Gent belegerd werd en de hongersnood dreigde, was een rooftocht in die streek niet zelden de aangewezen oplossing om de nood te boven te komen (1).

De rekeningen van een inwoner van Hulster Ambacht, Willem Faytop, die het ambt van tiendontvanger voor het Kortrijkse kapittel vervulde, samen met de commentaar die hij errond weeft, geven ons interessante bijzonderheden over de gebeurtenissen die zich in die streek en in die periode afspeelden.

Het tiendrecht van Hulster Ambacht werd in 1199 door graaf Boudewijn IX geschonken aan het kapittel dat hij toen te Kortrijk oprichtte (2). De inkomsten van die tienden waren vooral bestemd om de prebenden van de kanunniken te betalen. Toen graaf Boudewijn het tiendrecht aan het kapittel overmaakte, was er zonder twijfel reeds menig tiend in leenverband aan edellieden of

(1) Zeeuws-Vlaanderen, waartoe de Vier Ambachten (Axel, Assenede, Bouchoute en Hulst) behoorden, maakte in die periode nog deel uit van het graafschap Vlaanderen. Over de verhouding van de Vier Ambachten tot Gent en de „Vlaamse Opstand”, zie J. Adriaanse, *De Poort van Hulst vóór de Vijftiende Eeuw*. Hulst, 1927, blz. 276-277 en passim.

(2) J. De Cuyper, *Het ontstaan van het Kapittel te Kortrijk (1199-1212)*, in *Miscellanea historica in honorem Alberti De Meyer*, dl. 1. Leuven-Brussel, 1946, blz. 510-527.

kloosterstichtingen geschonken. In het *Liber Foundationis* van het Kortrijkse kapittel werd op het einde van de 13e eeuw de lijst opgemaakt van de *homagia*, d. i. leenhulden, die om reden van het bezit van dergelijk leen, aan het kapittel dienden gebracht. Onder de kloosters die over een dergelijk leen beschikten, dienen vooral de abdijen van Duinen en Doest genoemd te worden. Uit diezelfde lijst blijkt dat het kapittel te dien tijde reeds verscheidene van die tienden van zijn *homines* of leenmannen had afgekocht (3).

Om de tienden jaarlijks te innen en al de bewerkingen te doen die ermee in verband stonden, werden tiendheffers, *receptores* of ontvangers aangesteld. Gewoonlijk waren het lieden die de streek zelf bewoonden, hetzij priesters, hetzij leken.

Willem Faytop, wiens rekeningen in deze studie besproken worden, volgde heel waarschijnlijk in 1380 de vorige ontvanger Huig van Lokeren op. Willem Faytop moet een vooraanstaand landbouwer van het ambacht geweest zijn. Hij was schepen van Hulst o.m. in 1394/1395 en in 1399/1400 (4). In 1388 was hij samen met Gijsselbrecht van Lamzwaard voogd van Maria, dochter van Jan Loys zoens en nicht van de vorige ontvanger, Huig van Lokeren, die toen reeds overleden was (5). In 1392 is hij samen met andere Hulstenaren borg voor de tiendpacht van de Oude Polder en van de Ser Pauwels Polder. Hijzelf pachtte de tienden van Dorpersdijk en van Lamzwaard (6). Een van zijn zonen, ook Willem genoemd, heeft meermalen het ambt van

(3) Het *Liber Foundationis* behoort tot het archief van de O.-L.-Vrouwekerk te Kortrijk. Zie aldaar f° 95-96.

(4) Zie J. Adriaanse en L. M. Van Werveke, *Verzameling van akten der schepenen van Hulst (1226-1499)*, in *Jaarboek 1938 van de Oudheidkundige Kring „De Vier Ambachten”*, Hulst, blz. 497.

(5) *Ibidem*, blz. 226-230.

(6) *Ibidem*, blz. 233-237.

schepen van Hulst bekleed. In 1443 is hij er schout (7).

Benevens die zoon, treffen we in de verzameling van de schepenaakten van het Hulster Ambacht nog acht leden van het geslacht Faytop aan.

Willem Faytops zegel stelt een uitgerukte boom voor en drie schilden.

* * *

De rekeningen van Willem Faytop zijn ook een rijke bron voor de kennis van het innen van de tienden op het einde van de 14e eeuw en ook van het leven in dit Ambacht, dat toen deel uitmaakte van het graafschap Vlaanderen. Ze behoren tot het rijke archief van de voormalige kapittelkerk van Kortrijk en worden er in het oud archief bewaard.

Het „manuale” of handboek, zoals die rekeningen naderhand genoemd werden, vormt een deel uit een papieren cohier dat 32 bladen behelst. Het eerste blad is, blijkens de inhoud, door de kapitteldeken Wouter Colin (1383/4-1389) geschreven en behelst verpachtingen van tienden in Hulster Ambacht (9). Ook de laatste folio's behoren niet tot het handboek. Van f° 21 v° af treffen we er een onvolledige kopie aan, opgemaakt kort na 1383, van de handleiding van de vorige kapitteldeken Joos van Menen (10). Daar het deel dat het manuale van Faytop uitmaakt, van dezelfde hand schijnt te zijn als het eerste blad, denken we dat het geschreven werd door deken Colin, maar dat het een

(7) Ibidem, blz. 347.

(8) Ibidem, blz. 470.

(9) Wouter Colin was deken van het Kortrijkse kapittel, vermoedelijk vanaf 1384 tot einde 1389. Zie J. De Cuyper, *De crisis in het kapittel van Kortrijk op het einde van de 14e eeuw*, in *De Leiegouw*, II (1960), blz. 175-176. Dat dit eerste blad door deken Colin geschreven werd, blijkt uit de tekst op f° 1 v., waar we lezen: „Ego W. colin decanus ecclesie recepti a Willelmo Daen duas libras... computatum anno lxxxvj in februario”. In die twee bladzijden gaat het over betalingen, meest gedaan in 1386, van tienden verpacht in 1380, 1381 en 1382.

(10) Zie daarover J. De Cuyper, *Lc.*, blz. 13 en vv.

trouwe eigentijdse kopie is van de „pappiere” van Willem Faytop. Menig „wij-stuk” komt in dit manuale voor. Het is waarschijnlijk dat Faytop zijn rekeningen eerst indiende in 1383. Deken Colin heeft er een kopie van gemaakt.

Op de omslag van gans de bundel, die 32 folia telt, heeft een latere hand bovenaan aangetekend: *Manuale receptoris hulstensis pro annis 1380 ad 1383*; en eronder: *Venditio sue elocatio decimarum hulstensium de annis 1380, 1381, 1382, 1383. Receptor Willem Faytop.*

Faytops handboek is het oudst bekend rekeningboek van de tienden van Hulster Ambacht. De eerstvolgende rekening loopt eerst over 1410.

Iedere rekening beslaat twee delen, namelijk de „ontfanc” en „duutgheven”. De „ontfanc” bestaat hoofdzakelijk uit de „vendicie” of verkoop (of verpachting) van de tienden. Telkens, in de eerste rekeningen, wordt bij de naam van de polder de naam aangeduid van de aankoper, alsook de koopsom en de „lijfcoop” of het drinkgeld. Het valt direkt op dat de ontvangen som in feite niet overeenstemt met de som waarvoor het tiend verkocht werd. Vandaar dat de ontvanger in de rand noteert wat hem nog verschuldigd is. Niet zelden werd eerst jaren nadien de nog verschuldigde som aan het kapittel overgemaakt. Verder treffen we onder de ontvangsten, de inkomsten van de zogenaamde „parve partes” of smaldeelen, alsook wat ontvangen werd van de „pachters” die land pachtten, van de „casteleyen” van Beveren en van de rentier van het grote uithof van Zande, dat aan de abdij van Duinen toebehoorde.

Voor het jaar 1380 beliep de totale ontvangst 1970 lb. en 7 sch.

Zeer interessant is de lijst van de uitgaven. Hier volgt een bondige ontleding voor het jaar 1380.

Faytop noteert eerst dat hij te Kortrijk ontboden werd. De reis duurde drie dagen en de onkosten beliepen 3

pond. Huig van Lokeren, de vorige ontvanger en wellicht een familielid, had Faytop geholpen bij de „vendicie” en werd dan ook vergoed met een hoge som, namelijk 40 pond 14 schelling en 4 denier par. Aan de twee pastoors van Hulst werd een aanzienlijke som uitbetaald, namelijk 140 pond par. Ter gelegenheid van de verkoping werd ieder jaar een grote maaltijd gehouden, waaraan baljuw, schout en schepenen van Hulst deelnamen. Deze maaltijd kostte 14 pond par. Elk jaar, als de tienden verkocht waren, werd aan de schepenen gevraagd een „beseghelden brief” te hebben, wellicht met de toestemming om de tienden in te zamelen. Om dit „tsaertere te zeghelene” werd aan de schepenbank 36 pond par. betaald (11). Aan „sheren cnapen binnen Hulst”, wellicht een grafelijke bediende, werd 2 pond par. geschonken. Aan „Heer Ysin”, pastoor van de parochie „de Polder van Namen”, welke parochie thans geheel in de Schelde verdronken is, werd 36 pond verleend. Een Michiel de Poortere werd naar Kortrijk gestuurd „metten tiensten penninghe”, namelijk met 400 pond en 36 sch. par. Te Brugge, waar wellicht een kanunnik of een bode van het kapittel aanwezig was, werd 1050 pond gestort. Voor de reis en het oponthoud aldaar, namelijk gedurende zes dagen, werd 6 pond uitbetaald. Zoals verder blijkt, was de som die aan het kapittel moest uitbetaald worden, niet volledig gestort, omdat verscheidene tiendkopers „tachter” waren in de betaling. De volgende post in de uitgaven vermeldt 15 pond par., die te Utrecht werden uitbetaald. Het gaat hier wellicht om het Sint-Salvatorskapittel van Utrecht, dat het presentatierecht bezat van de kerken van Hontnisse en Ossensisse, die beide tot het Hulster Ambacht behoorden. Twee instellingen van Hulst werden ook door

(11) Die hoge som wijst erop, dat de schepenen een soort belasting legden op het tiendrecht.

Faytop, in akkoord met het kapittel, bedacht. Het hospitaal ontving 18 schelling par. Dezelfde som werd toegekend aan „den beghinen hove”. Ten slotte ontvangt Faytop zelf „van minen dienste van den tienden” 40 pond par. en voor „minen dienste van den pachters van nieuvrankendike” 14 pond par.

Slotsom : waar de ontvangsten 1971 pond 7 schelling par. bedroegen en de uitgaven 1768 pond 2 schelling en 4 denier par., moest Willem Faytop nog het verschil zien te innen, om dit aan het Kortrijkse kapittel af te geven.

* * *

In de rekening van het volgende jaar 1381 wordt reeds gezinspeeld op de moeilijkheden die zich in de streek voordoen, ten gevolge van de opstand van Gent.

Iets vreemds doet zich voor in deze rekening. Faytop geeft als totale som van de ontvangsten „van den tiende van lijfcoope ende smaldeele” 1053 pond 19 schelling en 9 denier aan. Verder geeft hij de som op van de ontvangst van de pachters, van de rentier van het Zandehof en van de kastelein van Beveren, namelijk 396 pond en 8 schelling par. Ten slotte geeft hij als totaal van al de ontvangsten enkel 673 pond, 2 schelling en 5 1/2 denier op ! Daaruit zouden we moeten besluiten, dat de werkelijke opbrengst van de tienden en andere bezittingen voor het jaar 1381 merkelijk lager is dan verwacht werd bij de „vendicie” en merkelijk lager ook dan de opbrengst van 1380 (12). Zonder twijfel is de toestand geschapen door de opstand van Gent, niet vreemd aan die grote vermindering. Trouwens de uitgaven voor dit jaar laten dit klaar blijken.

(12) Faytop kocht zelf het tiend van de Kerkpolder. Zie J. De Cuyper, *Inning en verkoop van tiendvruchten in Hulster Ambacht voor rekening van het Kapittel van Kortrijk, 1381*, in *Biekorf*, 62e jaar, 1961, blz. 83-87.

Uit deze rubriek lichten we enkele interessante bijzonderheden.

Huig de Wevere, wellicht een landbouwer uit het Ambacht, werd naar Kortrijk gestuurd bij de deken en het kapittel, om de toelating te bekomen de tienden te verkopen. En hij „brochte ons eenen brief dat wij de tiende vercoopen souden”. Moeilijkheden doen zich nu voor, als Faytop de schepenen van Hulst verzoekt zoals ieder jaar de bezegelde brief te verlenen, waardoor de toestemming gegeven wordt, tot de verkoping van de tienden over te gaan. De schepenbank weigert. Eerst moeten de kopers en de borgen hun toestemming gegeven hebben! Een klacht wordt ingediend bij de graaf, die ten slotte aan de baljuw van Hulst bevel geeft aan de betwiste brief het zegel van Hulst te hechten. „Ende als partijen vernamen, trocken sij te hove, ende maecten ons dach voor mijns heren Raet, ende als wij dach hadden, lieten wij Heinric de Here weten dat hij ons ghehulpich wilde sijn” (13). Verder blijkt dat Willem Faytop te Brugge gedagvaard werd en dat hij die stad over Biervliet bereikte. Twee dagen was hij afwezig. Daarna werd Huig de Wevere naar de heren van Kortrijk gestuurd „om den staet van den goede te kennene te ghevene”. Een interessante passus is de volgende: „Item Volaert ghesent van Antwerpen te Risele alst te Brugghe ghewochten was”. Mogelijks wordt hier de overval van Brugge door de Gentenaars, nà de slag op het Beverhoutsveld (3 mei 1382), bedoeld. Faytops rekening loopt wel over het jaar 1381 maar kan wel de uitgaven behelzen die gedaan werden kort na Pasen (in 1382 viel Pasen op 6 april) en vóór het verkopen

(13) Door het kapittel werd dikwijls een beroep gedaan op de tussenkomst van Hendrik de Heer. Deze, een Westvlaming, bekleedde ten laatste van 1368 af, de functie van grafelijk secretaris. Die functie bekleedde hij nog in 1383. Zie J. Buntinx, *De Audientie van de Graven van Vlaanderen*, Brussel, 1949, blz. 144.

van de tienden, dat gewoonlijk in juli plaats had. Reeds hebben we erop gewezen, dat in 1382, gezien de troebele toestand in Vlaanderen, de deken van Kortrijk zich wellicht te Rijsel gevestigd had. Eigenaardig is nu de volgende post. Aan dezelfde Volaert, die naar Rijsel gestuurd werd, wordt nogmaals een vergoeding betaald, daar hij uit Antwerpen gestuurd werd „als mijn heere de deken eerst ghecoren was”. Dit doelt ongetwijfeld op de verkiezing van de nieuwe kapitteldeken, Raso de Bosco (14). Deze werd echter eerst in 1383 verkozen! Faytop, die wellicht zijn rekeningenrapport eerst in 1383 opmaakte, om het geheel van 1380 tot 1383 bij het kapittel in te dienen, heeft hier zonder twijfel een vergissing bedreven en heeft een feit dat zich voordeed in 1383 een jaar te vroeg genoteerd. De twee volgende posten van de uitgaven betreffen de twee „cnapen”, die „van binnen” en die „van buten”, die elk een vergoeding van 2 pond ontvangen. In de volgende post is er spraak van Filips van Artevelde.

Filips van Artevelde werd op het einde van januari 1382 tot „rewaert” van Gent verkozen. Bartholomeus Coolman werd aangesteld als hoofd van een vloot die in de havens van Zeeland en Holland levensmiddelen moest aanwerven, om ze langs de nog vrije wegen van de Vier Ambachten naar Gent te voeren (15).

De aantekening van Faytop in zijn rapport van de uitgaven van 1381-1382 is merkwaardig: „Item xxxvj. lb. par. ghesent van Antwerpen te Hulst mids den verdinghe, dat verdinc was jeghen Lippin van Aertevelde, betaelt Meeus Coolmanne”. Er werd dus 36 pond par. uitbetaald aan Bartholomeus Coolman, als gevolg van

(14) Over deken Raso de Bosco, zie J. De Cuyper, *De krisis...*, blz. 174-175.

(15) Voor het verloop van de opstand van Gent, verwijzen we naar het betrekkelijk recent werk van F. Quicke, *Les Pays-Bas à la veille de la Période Bourguignonne (1356-1384)*. Brussel, 1947, blz. 297 en vv.

een overeenkomst gesloten met Filips van Artevelde. Aan de bode die deze som aan Coolman overleverde werd 8 schelling par. uitbetaald.

Onder de verdere uitgaven noteren we de gewone giften gedaan ten voordele van de pastoors van Hulst en van de Polder van Namen, van de tesorier van Utrecht, van het hospitaal en het begijnhof van Hulst. Ten slotte ontvangt Faytop voor zijn dienst, zoals het vorige jaar, 54 pond par.

* * *

Ook de rekening van 1382 is uitvoerig.

De totale ontvangst was 1003 pond 17 schelling en 4 denier par. Er wordt geen gewag gemaakt van wat de rentier van Zande betaalde.

De uitgaven zijn thans hoger dan de inkomsten. Ze stijgen tot 1281 pond en 14 schelling.

De gewone uitgaven ten voordele van de geestelijken en instellingen van Hulster Ambacht komen erin voor, alsook de vergoeding die Faytop mocht innen. Wat het aandeel van het kapittel betreft, eerst ontving de deken 24 pond van Jan vanden Berchman en 9 pond en 18 schelling van Hendrik Dane. Verder noteert Faytop dat hij zich naar Mechelen begaf, „om te vernemene of Mijn here de deken daer niet commen soude”. Wellicht heeft hij hem daar niet ontmoet, want in de volgende post tekent hij aan dat te Rijsel 1000 pond geleverd werd. Dit wijst erop dat na de brand van Kortrijk en de „Bretoense furie”, de deken de wijk genomen had naar het veiliger Rijsel (16).

Na dit overzicht van de drie jaren 1380 tot 1382 geeft Faytop een overzicht van de inkomsten en uitgaven van

(16) Zie daarover J. De Cuyper, *Lc.*, blz. 31. In 1383 ondernam deken Joos van Menen een reis naar Mechelen, om aldaar de toenmalige Urbanistische bisschop van Doornik, Jan van West te ontmoeten. Deze verbleef aldaar bij de aanvang van 1383. Zie F. Quicke, *o.c.*, blz. 378, n. 62.

deze jaren. Hij stipt aan dat hij „ tachter ” blijft voor het jaar 1380 voor een som van 203 pond 4 schelling en 8 denier. Voor het jaar 1381 is hij nog de som van 285 pond en 10 schelling schuldig. Voor het jaar 1382 heeft hij meer uitgegeven dan hij ontving. Zo is zijn schuld tegenover het kapittel merkelyk verminderd.

Vooraleer zijn rekening van 1382 te sluiten, maakt Faytop nog twee opmerkingen. De 108 mudden gerst kocht hij tegen een hogere prijs dan hij ze kon verkopen, wat voor hem een verliespost betekende van 43 pond en 4 schelling. Hij noteert erbij dat die som „ buten de rekeninghe staet ”. Ook meldt hij dat de vleestienden van de drie gemelde jaren noch gerekend, noch ontvangen werden. De opbrengst van dit tiendrecht bracht ieder jaar de som van 93 pond op. Ongetwijfeld heeft de troebele toestand van het ambacht sedert de opstand van Gent, dit resultaat verwekt.

* * *

Zo komen we aan het incidentrijke jaar 1383.

Geen spraak meer nauwkeurig de „ vendicie ” uiteen te zetten. Faytop vertelt nu met veel bijzonderheden al wat hij bij de verkoop en het vergaderen van de tienvruchten meegemaakt heeft. Die uiteenzetting is ook interessant, omdat ze ons inlicht over de manier waarop destijds de tienden werden geïnd.

Kapelanen Diederik de Smet en Willem Pose trokken, namens de deken en het kapittel van Kortrijk, naar Antwerpen „ ter vendicien ”, om aldaar de tienden van Hulster Ambacht te verkopen. Ze stuurden twee boden naar de streek, Michel de Portere en Jan Snoere. Zij trokken door het ambacht en nodigden de liefhebbers uit om naar Antwerpen te komen. „ Men soude hem goeden coop gheven ”. Er kwamen enkele lieden naar Antwerpen, doch ze verklaarden aan de heren van Kortrijk, dat ze „ de tiende als niets waert en dochten ”,

en de heren vertrokken naar Kortrijk terug, zonder dat de verkoping plaats vond.

Toen nu de oogst naderde, zond Faytop Jan Voelaerd met een brief naar de deken, die toen te Rijsel vertoefde, met verzoek hem mee te delen wat er met de tienden moest gedaan worden. „Ende mijn here de deken daer God de ziel af hebben moete, sende ons eenen brief, dat wij de tienden souden doen onder eenighe goedinghe (= vergoeding), ende waert dat wijt niet ghedaen en consten, dat wijre mede daden ons beste ” (17).

Ongetwijfeld waren de onophoudelijke „reysen ” van de Gentenaars niet vreemd aan die toestand van de landerijen van Hulster Ambacht!

Nu vertelt Faytop op een gemoedelijke en trouwe wijze, wat hij in die benarde toestand deed. Toen de vlasienden en de „tijtgharstienden ” moesten geoogst worden, trok hij met Lodewijk van Lamzwaert door het land en slaagde erin de vlasienden van een aantal polders te verkopen, alle echter tegen een kleine som. Het lukte Faytop niet de vlasienden van de andere polders te verkopen.

Hij slaagde er ook niet in die tienden te verzamelen, daar de Gentenaars er zich tegen verzetten, „mids dat sij so dicken int lant waren”. Hij zag zich dan ook verplicht de tienden bij de landbouwers te laten „ofte wij moesten se up tvelt verliesen”. Faytop en Lamzwaert reden dan door het land en ze baden de landbouwers, die woonden „an dhoostzide van der avenen van Hulst, dat sij de heren tiende wilden uut derschen ende uten lande doen met haers selves corne ten coste van den heren”. Wat de westzijde van de haven van Hulst betreft, daar durfden beiden niet rijden. Ze stuurden een bode naar hun vrienden „heer Jan Groetwouters sone”, Huig

(17) Het gaat hier om deken Joos van Menen. Over hem zie J. De Cuyper, *l.c.*, blz. 6 en vv. § 1. Het beleid van deken Joos van Menen (1363-1383).

Crabbe, W(id)o Aper en Hendrik van den Bome en ze „baden hem raerts om de tiende te vercoopene”. Ze antwoordden, dat wilde men ze verkopen, men een overeenkomst moest sluiten „ieghen die van Ghend”. Faytop en Lamzwaert wilden echter van die oplossing niet weten, daar ze vernomen hadden dat de heren van Kortrijk „ieghen die van Ghent gheen goet verdinct en wilden hebben” (18). Toen verzochten ze hun vrienden, de landbouwers te vragen de tienden te behouden „ghelijc haers selves goeden ten costen van den heeren”. Dit werd dan gedaan in gans Hulster Ambacht.

Toen nu de oogst van de rogge, van de tarwe en van andere vruchten „daer na volghende” gekomen was, trokken de beide mannen weer door het ambacht om iets te verkopen of „te gader tstekene”. Ze troffen echter niemand aan die wilde kopen, of zelfs de tienden wilde vergaderen. Ze reden door het land om de lieden te verzoeken met de tienden van die vruchten te doen zoals met de andere tienden. „Ende int bidden so vonden wij de liede so verhart ende seiden dat sij gheen tiende ingheere maniere meer te hemwaert hebben ne wilden”. Toen ze dit vaststelden, trokken zij naar de woning van Raas Mulaert. Daar werd met enkele andere „goede lieden” beraadslaagd. „So dat wij over een droughen”, dat men de kastelein van Saaftinge, Hector vanden Vorhoute, zou verzoeken hun een brief te geven, die zou gericht zijn tot al degenen die tienden in bezit hadden in Hulster Ambacht, met het verzoek die tienden van het land weg te dragen en te dorsen, zoals gedaan wordt met hun eigen koren, alles op de kosten van de kapittelheren. „Ende mer Hector gaf en telivererde ons eenen brief” in bovenvermelde zin. Wellicht waren de schepenen van Hulst, die gewoonlijk de toelatingsbrief tot het ver-

(18) In het conflict met de stad Gent, koos het kapittel, dat steeds zeer afhankelijk was aan de Vlaamse dynastie, de partij van graaf Lodewijk van Male.

zamelen van de tienden uitreikten, partijgangers van de Gentenaars en wilden Faytop en zijn vrienden geen beroep doen op hen. Sterk nu door die brief, „voeren wij weder int lant ende openbaerden den brief van mijns sheere Hectors weghe in doorpe ende in steden daer vergaderinghe van volke was ende ooc an eenighe persone den brief met eenen bode te haren huus ghesont die de tiende noode aneveerden, ende als dit ghedaen was, so senden wij .ij. ghehuurde boden ghemeene knapen, Hughe Moen, Michiel Moerdijc int lant die alle de tienden dore trocten omme te vernemene ofte hiement eenighe tiende up tvelt liet ligghen”. Kort nadien kwam Huig Moen melden, dat de tienden bleven liggen in Oud Frankendijk, op de Groede en in Absdale. Toen trokken Faytop en Lamzwaert weer door het land, vergezeld door „ghesellen van den huuse van Tsaefthinghen”. Ze sturden een bode naar degenen die de tienden hadden laten liggen op het land. „Ende voort stelden wij in een ofte in twee tienden eenen man ende elc in sine ghebuere, omme dat gheen tiende up tvelt verloren en soude bliven, die wij best betrouden”. Dan volgen de namen van de polders, met ernaast de naam van de betrouwbare lieden. We noteren dat voor de Polder van Namen, het Nieuwland en Meerlemont benevens Jan de Costere ook Ysin, de pastoor van de Polder van Namen, aangeduid werd. Verder meldt Faytop, dat hij en zijn maat Lamzwaert „den lieden ghemeenlike belooft hebben, dat sij ghestaen sullen ter goeder trouwen met also velen alsij corens behilden ende in haren profijte quam”.

Men voelt goed aan, dat het Faytop erom ging de tiendvruchten niet te laten verkopen aan de Gentenaars. Hij noteert dat hij deze tienden verkocht heeft voor 32 pond par. Aan de rentier van het hof van Zande, dat aan de abdij van Duinen toebehoorde, werden de tienden van een aantal polders toevertrouwd. Hij noteert daarbij: „Hets te wetene dat int Novael was ghegadert

de tijtgharstiende ende roghetiende den deel, ende mids dat die van Ghent so dicken int lant quamen dat mens niet meer ghegadren en conste, ende dander deel van der roghetiende ende van der taerwen ende van andren vruchten daerna volghende was ghedaen onder de lieden ghelijc als was ghedaen onder de lieden in den hoop van al den tienden ”.

Slotsom, Faytop noteert dat hij van al die tienden slechts 44 pond en 6 schelling ontving !

Direkt daarop tekent hij aan, dat hij op de uitvaart van heer Willem van Naringhen te Mechelen ontboden werd bij de deken van het Kortrijkse kapittel en dat hij hem de toestand van de tienden uiteengezet heeft. Hij overhandigde hem 42 pond. Was aanwezig bij deze overdracht, heer Jan van der Straten.

Vooraleer zijn verhaal voort te zetten, geeft Faytop nu van f° 15 v° tot f° 17 een lange lijst in vier kolommen, van al de personen die in Hulster Ambacht woonden in 1381. Hij heeft die lijst overgeschreven, naar hij verklaart, uit een „ settinghe brieve ”. Hij voegt erbij, dat die lijst „ te inquerenen ” (sic) is voor de toekomst, daar er personen zijn die niet op de lijst staan en toch tienden verschuldigd zijn, en er ook enige in voorkomen die geen tienden moeten betalen. Voor de naamkunde is die lijst van 1381 ongetwijfeld zeer belangrijk. Een uitgave ervan met de studie van de voornamen en familienamen is aangewezen. Er komen ongeveer 600 namen in die lijst voor !

In het handboek komen nu enkele onbeschreven bladen voor, namelijk vanaf f° 17 v° tot 19 v°. Op f° 20 zet Faytop zijn aantekeningen en zijn verhaal voort.

Eerst geeft hij nu op wat hij ontving van de pachters van Frankendijk, alsook de kosten van het huren van schepen en van zolders, om de tiendvruchten te vervoeren en te bergen.

Dan gaat zijn verhaal verder. Hij weet te vertellen

dat Michiel de Portere in Nieuw-Frankendijk was, om koren te ontvangen. „Ende hi leide sacke te Badelooch Bollaerts, ende al daer aelden de pachters eenen sach of twee, al te met alsi ghedorschen hadden. Ende een Hughe de Vos, der heren pachter ghinc te Badelooch Bollaerts ende al daer aelde hij drie sacke ende dederin sijn coorne, ende voerdet te scepe, daer andre pachters in ons sacke cooren brocht hadden te scepe. Daer quam Michiel de Poortere mijn bode ende aenverde sijn sacke met den coorne ende voerdese te Lilloe, daer wij ons coren pleghen over te voerne, ende daer volghede Here Hughe de Vos ende beclaechdene voor scautate ende scepenen van Lilloe, ende de scoutate vinc Michiel ende leedene in den steen. Ende hij en wildene niet te live- renen ter bede van mi. So dat ic bat den tollenare van Antwerpen en meester Pieter Tructen en wij voeren te Lilloe ende ter bede van den tollenare van Antwerpen was hij te livreert”. Voor de „waghenhure ende costen van den scoutate” werden 3 pond en 14 schelling uitge- geven.

Na nog enkele inkomsten en uitgaven genoteerd te hebben, reket Faytop ten slotte de globale som van de ontvangsten aan voor 1383, wat de tienden en het land- pachtgeld betreft. Slechts 115 pond en 14 schelling werd opgehaald. De uitgaven, die dit jaar, zoals blijkt uit de genoemde posten, buitengewone waren, beliepen tot 50 pond en 12 denier. Faytop moest dus nog aan het ka- pittel 65 pond en 13 schelling overhandigen.

Verder stipt hij nog aan wat hij nog voor de vorige jaren aan het kapittel schuldig is, namelijk 285 pond 10 schelling en 6 denier.

Te Mechelen heeft hij aan de deken van het Kort- rijkse kapittel 236 pond ter hand gesteld. Ook heeft hij aan kapelaan Diederik de Smet 48 pond betaald, toen „hij voer te Hutrecht omme Jacopmaerde mijns heren dekens kock was”.

Ten slotte vertelt Faytop nog wat hij ontving van de vruchten die hier en daar nog op zolders geborgen waren. Niet zelden merkt hij aan dat hij bij de verkoop verlies moest ondergaan. Zijn laatste aantekeningen gaan over ontvangsten die hij deed over vroegere jaren, „sint dat ic rekende ende mijn papier overgaf”.

Na deze gedetailleerde ontleding van het handboek van Willem Faytop, geven we thans aan de hand van de ons verstrekte gegevens, de slotsommen voor ieder jaar :

	Ontvangsten	Uitgaven	Aan het kapittel overgemaakt
1380 :	1970. 7.—.	1768. 2. 4.	1451.16.—.
1381 :	673. 2. 5 1/2	313.—.—.	—.—.—.
1382 :	1003.17. 4.	1281.14.—.	1033.18.—.
1383 :	115.14.—.	50.12.—.	284.—.—.
Totaal :	3763.—. 9 1/2	3413. 8. 4.	2733.14.—.

Zoals blijkt uit deze tabel, was Faytop voor die vier jaren nog 349 pond 12 schelling en 5 1/2 denier aan het kapittel schuldig. Een deel ervan zal later nog betaald worden.

Bij gemis aan rekeningen, kan voor de volgende jaren niet vastgesteld worden hoe de toestand er dan uitzag. De „Vlaamse oorlog” of de strijd van Gent zou nog voortduren tot einde 1385. De laatste maanden van dit jaar betekenden voor Hulster Ambacht een echte ramp. Op 30 augustus werd Damme, dat door de Gentenaren bezet werd, door de Fransen onder leiding van hun vorst Karel VI, ingenomen. Dan trok het Franse leger naar de Vier Ambachten. Die streek, die verscheidene jaren Gent voorzien had van levensmiddelen, zou thans de weerwraak van de tegenpartij beleven.

De Franse koning had vernomen dat de Vier Ambachten, wat de voedselvoorziening betreft, steeds de toevlucht geweest was van het belegerde Gent. Hij zou thans zijn woede om de hardnekkigheid van de Gente-

naren op de bewoners van de Ambachten koelen. Uit vrees voor die weerwraak hadden reeds vele inwoners van die streek met have en goed de wijk genomen naar Gent zelf, en ook naar Antwerpen en naar de Zeeuwse eilanden. Naar de kronieken meedelen, zou het Franse leger vreselijk huis gehouden hebben in de Vier Ambachten. De achtergebleven inwoners zouden voor een groot deel vermoord geweest zijn. Veel gebouwen, ook kerken, zouden in brand gestoken worden. Op het land werden de vruchten en ook de fruitbomen vernield.

Zoals bekend, werd de vrede met het „fiere” Gent op 18 december 1385 getekend, en verkregen de onbuigzame Gentenaars van wege hun graaf en hertog, Filips de Stoute, algehele voldoening.

Toch zou o.m. voor de Vier Ambachten de schade, aangericht én door de „reyzen” van de Gentenaars én door de inval van het Franse leger op het einde van 1385, niet in de eerste jaren gans hersteld worden.

De „computus prebendarum” of de rekeningen van de prebenden van het Kortrijkse kapittel lichten ons daarover in. De prebenden werden immers betaald met de opbrengst van de tienden.

De rekeningen van deze dienst of officium zijn ons bewaard voor de jaren 1379 en 1380 (19). Dan volgt een grote gaping in de reeks van die rekeningen. Eerst die van 1388 is bewaard gebleven.

Waar nu de rekening van 1380 een bruto-opbrengst van 4209 pond en 13 1/2 denier aangeeft, geeft de rekening van 1388 enkel 2412 pond 8 schelling en 5 denier op. De opbrengst is bijna tot de helft verminderd.

Uit die rekening noteren we dat aan de ontvanger van Hulst, wellicht nog steeds Willem Faytop, een sala-

(19) Gepubliceerd in *De Leiegouw*, II (1960), blz. 37-39. Deze rekening, alsook de latere rekeningen van dit officium zijn bewaard in het archief van de O.-L.-Vrouwekerk te Kortrijk.

ris van 40 pond wordt toegekend. Onder de uitgaven stippen we nog de volgende posten aan. Een som van 857 pond 7 schelling en 10 denier wordt uitgegeven voor allerhande uitgaven die de nood vereiste en die hier aangerekend worden. Een som van 153 pond 5 schelling en 8 denier wordt uitgegeven als aandeel van het kapittel bij het indijken van de overstroomde landerijen. De uitgaven bereikten dan ook een hoog cijfer, namelijk 1332 pond 16 schelling en 6 denier. Zo bleef er enkel iets meer dan 376 pond over; deze moesten onder de 13 leden van het kapittel verdeeld worden. Geen wonder dat voor dit jaar ieder prebendaris enkel de som van 28 pond 18 schelling en 9 denier ontving!

We stippen hierbij aan, dat de gegevens voor de periode van 1378 tot 1388 eerder schaars zijn. Buiten de rekeningen van Willem Faytop en de rekeningen aangekend in de „handleiding” van deken Joos van Menen, beschikken we zelfs over geen enkele akte van de schepenen van Hulst.

Dat de „Vlaamse opstand”, zoals het blijkt uit het „handboek” van Willem Faytop en uit de rekening van 1388, voor Hulster Ambacht een echte ramp betekende, kunnen we ten slotte afleiden uit de akte van 30 maart 1389, bewaard in het Hulsters archief (20).

In deze akte verklaart hertog Filips de Stoute, dat hij vanwege de schepenen van Hulst een brief ontvangen heeft. Daarin melden ze dat tijdens de voorbije oorlog de Gentenaars het bestuur over Hulst in handen hadden en dat de stad toen zodanig met lijfrenten belast werd, dat de huidige schepenen in de onmogelijkheid verkeren aan de hertog de achterstallige rente, hem verschuldigd, te betalen. In deze akte meldt de hertog ook, dat Hulst allerhande herstellingswerken moet uitvoeren, die natuurlijk ook de stedelijke financiën bezwaren. Om de

(20) J. Adriaanse, *o.c.*, blz. 281-282.

financiële toestand van de stad te verhelpen, staat de hertog toe de stedelijke accijnzen op bier en wijn voor de duur van drie jaar te verdubbelen. Hij drukt echter ook de wens uit, dat als vergoeding voor het toekennen van dit octrooi, hem het dubbele van vroeger zou geschonken worden.

J. DE CUYPER

De verhouding van de waard tot de drapier in de Kortrijkse draperie op het einde van de 15e eeuw

De waarden vervulden te Brugge naast de funktie van makelaar ook deze van hostelier (1). Te Kortrijk echter worden zij, zelfs in de officiële bronnen, steeds make-laars geheten, zonder vermelding van hun waardschap. Dat zij nochtans die funktie uitoefenden is niet betwistbaar, maar kan slechts onrechtstreeks uit de teksten afgeleid worden. Zo wordt vermeld dat de makelaar Jacob Porret herberg hield (2) terwijl Inghel van de Voorde, eveneens makelaar, de herberg „De Zwane” openhield (3) en aldaar in 1461 een voorganger had in Jasper van der Vichte, die ten andere uitdrukkelijk aangegeven wordt als „makelaere ende herbergier in de Zwane, in de stede van Curtricke” (4).

Het statuut van de Kortrijkse makelaar is niet bewaard gebleven. Er zijn enkel enige bijzonderheden over zijn toestand in de draperie overgeleverd. Deze laten de indruk na dat de makelaar enkel in deze nijverheid optrad en er in ieder geval in gespecialiseerd was. Het is immers in de ordonnantie van de draperie van 1401 (5)

(1) Het statuut van de Brugse waard en makelaar is goed bekend uit het artikel van prof. dr. J.A. van Houtte, *Makelaars en waarden te Brugge van de 13e tot de 16e eeuw*. — BGNdl. dl. V, blz. 1-30 en 177-197.

(2) Stadsarchief Kortrijk, *Ghedingen in ghebanre vierscaere* (voortaan verkort tot: SAK. Ghed. Viers.) 1486-89, fol. 319 : „Jacoppe, die herberghe hout...”.

(3) SAK., *Ghed. Viersc.* 1486-89, fol 308 : „dat, als Ynghele in De Zwane woonde...”.

(4) SAK., *Ghed. in Camere, 1458-62*, niet gefol., geding Stake tegen Vichte, 1461.

(5) G. Espinas en H. Pirenne, *Recueil de documents relatifs à l'histoire de l'industrie drapière en Flandre. Première série. Des origines à l'époque bourguignonne* (Brussel, 1906-1924, 4 dln.), dl. 1, n° 207, blz. 670-676.

dat enkele artikels over de makelaar voorkomen, terwijl Rugger de Tollenaere in 1425 als makelaar wordt aange- steld en uitdrukkelijk in het register van de draperie makelaar van de draperie genoemd wordt (6). Het aan- vaarden van Robert de Veel als makelaar in 1479 wordt in hetzelfde register, doch beknopter, opgetekend (7).

De makelaars moesten borg stellen tot een bedrag van 6.000 lb. par. (8); in 1425 wordt bij de aanstelling van R. de Tollenaere vermeld: „voort bleven borghen voor hem toter somme van zesse dusentich ponden par., naer de costume van der stede ende van der halle” (9). Een zo aanzienlijke borgstelling kon alleen door vermogende lieden verkregen worden, en alleen kapitaalkrachtige poorters waren daarom in staat de functie van makelaar uit te oefenen. Het is in die omstandigheden begrijpelijk dat men ze regelmatig onder de leden van de schepen- bank aantreft, zoals een onderzoek van de lijst van proos- ten en schepenen tussen 1450 en 1500 uitwijst (10).

De makelaars legden ongetwijfeld een ambtseed af, want er is spraak van „ghezworne makelaere” (11), een benaming die weliswaar eerst op het einde van de 15e eeuw in de bronnen aangetroffen wordt maar als reeds vroeger in gebruik mag beschouwd worden.

Het was de makelaar of zijn klerk verboden wol, boter en mede te verkopen (12). Ook handel in laken voor eigen rekening was hem niet toegelaten (13). Hun boek-

(6) SAK., *Register Draperie*, fol. 5 v.-6.

(7) *Ibid.*, fol. 185 v.

(8) G. Espinas en H. Pirenne, *o.c.*, dl. 1, blz. 674, art. 7.

(9) SAK., *Reg. Draperie*, fol. 6.

(10) Ch. Mussely, *Inventaire des archives de la ville de Courtrai* (Kortrijk, 1854, 2 dln.), dl. 1, blz. 31-39.

(11) SAK., *Ghed. Viersc. 1490-92*, fol. 388 v.

(12) G. Espinas en H. Pirenne, *o.c.*, dl. 1, blz. 674, art. 8; Alge- meen Rijksarchief te Brussel (voortaan verkort tot ARB), *Reken- kamer nr. 13820*, fol. 1 v.

(13) SAK., *Ghed. Camere 1454-59*, niet gefol., geding Robe tegen Fierins, d.d. 28 juni 1456; „dat Jan Robe makelare gheweist heift

houding had kracht van bewijs voor het gerecht (14). Hun loon was bepaald op 12 gr. per paar lakens (15) en zij stonden er verder voor in dat de drapier binnen de twaalf weken na de verkoop betaald werd, zoniet had de baljuw verhaal op de borgen (16).

De reglementatie van de makelaar te Kortrijk is dus zeer eenzijdig: zij staat in functie van de drapier en dient te zijner bescherming. Over de verhouding van de makelaar met andere kooplieden is niets bekend. Vergelijken met de toestand te Brugge is die van Kortrijk inzake makelaardij in algemene trekken dezelfde. Verplichting tot borgstelling, verbod van handel voor eigen rekening en afleggen van de ambtseed (17) zijn in beide steden aanwezig. Alleen de verplichte tussenkomst van de makelaar bij de verkoop, wordt te Kortrijk niet vermeld. Maar evenals te Brugge, zal de makelaar zich te Kortrijk tot faktor ontwikkelen.

Naar wat voorafgaat, is het duidelijk, dat men te Kortrijk de inlichtingen over de waarden-makelaars in de bronnen betreffende de lakennijverheid zal aantreffen. Het is verwonderlijk om zien met welke regelmaat deze er op het einde van de 15e eeuw in opduiken. Namen als Joos van Doorlee (18), Wouter Ameyde (19),

van zijns zelves goede... dat dat woort van makelare tzine staet up 60 lb.p., ende also bij heere ende wette gheordonnert".

(14) SAK., *Ghed. Viersc.*, 1485-86, fol. 188-189 v.: „versouct uplech van den regystere omme dien ghezien elcken te rechte besceedene”.

(15) G. Espinas et H. Pirenne, *o.c.*, dl. I, blz. 672, art. 3. In 1481 was dit nog steeds hetzelfde loon (ARB., *Rekenkamer nr. 13820*, fol. 1 v.). Zoals verder blijkt was het makelaarsloon voor laken identiek te Brugge op het einde van de 15e eeuw.

(16) G. Espinas et H. Pirenne, *o.c.*, dl. I, blz. 676, art. 7

(17) J. A. van Houtte, *o.c.*, blz. 183-190.

(18) Stadsarchief Brugge, (hierna vermeld SAB), *Register der Wetverniewing, 1468-1501*, f° 231 v° - hostelier.

(19) SAB, fonds makelaars, *register van der neerynghe van den makelaers vander stede van Brugghe* (opgesteld in 1501), niet gefol., Wouter Ameyde, afkomstig van Oudenaarde, hostelier.

Aernout vander Baerse (20), Jan Weyts (21), Gheeraert de Groote (22), Pieter vander Strate (23), voor Brugge; Inghel vande Voorde (24), Robert de Veel (25), Jacob Porret (26), Adriaan vande Voorde (27) voor Kortrijk komen er geregeld voor.

Hun aanwezigheid neemt daarbij eigenaardige vormen aan. Het is niet als een loutere bemiddelaar, waarop men achteraf bij eventuele moeilijkheden kan beroep doen, dat hij vernoemd wordt. Hij schijnt integendeel een eigen aktiviteit aan de dag gelegd te hebben zowel ten opzichte van de koopman als ten opzichte van de drapier. Hij treedt er inderdaad meer op als deelgenoot van een der belanghebbende partijen nl. als faktor.

Prof. J. A. van Houtte in zijn belangwekkend artikel over de waarden en makelaars te Brugge heeft reeds de aandacht getrokken op dit bepaald facet van de waardmakelaar onder invloed van de zich in de 15e eeuw wijzigende vorm van de internationale handel (28). Waar te Brugge het faktorschap eerst in de 16e eeuw uitdrukkelijk vermeld wordt (29), is dit te Kortrijk reeds een feit op het einde van de 15e eeuw (30).

(20) *Idem*, geboortig van Brugge, hostelier.

(21) SAB, *Register Wetvernieuwing, 1468-1501*, f° 201 v°: hostelier.

(22) ARB, *Rekenkamer, n° 33241* (1497-98), f° 42 r°.

(23) SAB, *Memoriael vande Camere, 1505-6*, f° 35 r°.

(24) SAK, *Acten en Contracten* (hierna vermeld A-C), 1488-1490, f° 18 v°.

(25) SAK, *Register Draperie*, f° 185 v°: „28 in mey anno 79 wert RoBERT den Veel bekennt macelare”.

(26) SAK, *Ghed. Viersc., 1490-92*, f° 388 v°.

(27) Deze wordt in geen enkel dokument uitdrukkelijk als makelaar vermeld. Hij komt echter voor in situaties identiek aan deze van Jacob Porret (zie verder). Het is mogelijk dat hij verwant is met Inghel vande Voorde en deze opvolgde. Adriaan verschijnt voor de eerste maal in 1497 (SAK, A-C, 1494-98, f° 174 r°). Inghel schijnt in hetzelfde jaar gestorven te zijn (ARB, *Rekenkamer, n° 33241*, f° 45 r°).

(28) J. A. Van Houtte, *o.c.*, blz. 22-23.

(29) *Ibid.*, blz. 24.

(30) „Den voorn. Porret was makelaere ende facteur” (SAK, *Ghed. Viersc., 1490-92*, f° 388 v°).

Gezien van het standpunt van de vreemde koopman was dit een normale evolutie. Het blijkt echter dat de waard-makelaar in de regionale handel dezelfde rol vervulde en dan nog wel in een specifiek Vlaamse nijverheid nl. de wolindustrie. Hierbij zal wel het feit dat de grondstof uit het buitenland moest betrokken worden evenals dat de afgewerkte produkten voor het buitenland bestemd waren, de doorslag gegeven hebben.

Algemeen wordt aangenomen dat de Vlaamse stedelijke wolnijverheid op het einde der 15e eeuw zieltogend was (31). Nochtans geven de Kortrijkse bronnen uit deze tijd een ander beeld en wekken de indruk dat de draperie nog steeds een belangrijke rol in de stedelijke economie speelde. De aktiviteit van de talrijke Brugse en Kortrijkse waarden versterkt nog deze mening.

Op het einde van de 15e eeuw (\pm 1487-88) wordt door de Kortrijkse magistraat in een klacht gericht aan de gezanten van de Koning van Engeland geklaagd over de moeilijkheden, welke de drapiers van Kortrijk, Wervik en Menen ondervinden bij de aankoop van Engelse wol in de Stapel van Calais : „...grootelijcx comende ten laste van die van Curtrijcke, ghemerct dat een stede es nactelic staende up tfait van der drapperie ende sonderlinghe userende ende drappierende Inghelsche wulle, ende meeste de fijne ” (32).

In hoever is deze officiële bewering te staven ?

Wanneer wij het werk van prof. Coornaert ter hand nemen, die een kleine notitie aan de Kortrijkse lakennij-

(31) E. Coornaert, *Draperies rurales, draperies urbaines. L'Evolution de l'industrie flamande au moyen age et au XVIe siècle*, in *Revue Belge de Philologie et d'Histoire*, 1950, blz. 81).

(32) SAK, bijlage van charter 291. Dit ongedateerde ontwerp is als volgt getiteld : „Instructie bij manieren van doleancie, die de ghedeputerde van Curtrijcke, Wervicke ende Meenene overgheven mijnen heeren den ambassadeurs van Inghelant...”. Het dateert vermoedelijk uit de periode van de onderhandelingen te Calais in 1487-88 (G. Schanz, *Englische Handelspolitik gegen Ende des Mittelalters*, I, blz. 16. Leipzig, 1881, 2 dln.).

verheid wijdde, zou men eerder een tegenovergestelde mening toegedaan zijn : de draperie bereikte haar hoogtepunt tussen 1385 en 1400; rond 1490 daarentegen was zij de ondergang nabij (33). In de loop van de 16e eeuw zou zij door de linnennijverheid vervangen worden.

Die voorstelling is grosso modo juist, doch dient meer genuanceerd te worden. Er zijn in de loop van de 15e eeuw schommelingen in de produktie geweest. De grafiek van prof. Coornaert (34), die opgemaakt is aan de hand van cijfers voortkomende van een recht van 1 groot per laken „ghevouden ende ghezeghelt in de voors. stede van Curtrycke ” opgelegd door de hertog van Boergondië op 26 december 1401 (35), geeft een stijgende lijn te zien tot in het begin der twintiger jaren met een hoogtepunt tussen 1422-25; daarop volgt een lange depressieperiode met een laagtepunt tussen de jaren 1460-1475, om opnieuw te stijgen in de tachtiger jaren tot ongeveer 2/3 van de produktie van 1422. Op het einde van de negentiger jaren zijn de cijfers echter katastrofaal. De industrie zal zich nimmermeer herstellen.

De reeksen, welke prof. dr. Coornaert gebruikt en die de tweede helft der 15e eeuw illustreren, zijn echter onvolledig. Hij werkt daarenboven met driejaarlijkse cijfers (36). Er is nog ander materiaal om de evolutie van de draperie in deze periode na te gaan. Vanaf september 1468 immers komt in het Register van de draperie de opbrengst voor van een taks van 2 groot op ieder laken of

(33) E. Coornaert, *Les Français et le commerce international à Anvers. Fin du XVe-XVIe siècle*, blz. 173 nota 3 (Paris, 1961). In een vroeger artikel sprak hij van een hoogtepunt in 1420-22 (E. Coornaert, *Draperies rurales...*, in RBPH, 1950, blz. 72).

(34) E. Coornaert, *Un centre industriel d'autrefois. La draperie-sayetterie d'Hondschoote*, Annexe IV bis (Paris, 1930).

(35) G. Espinas en H. Pirenne, *Recueil*, I, blz. 673 n° 207.

(36) E. Coornaert, *Un centre industriel d'autrefois*, blz. 487. Er zijn b.v. cijfers opgegeven voor de jaren 1476/84 en 1488/93. De verpachting van de opbrengst gebeurde voor drie jaar.

half-laken dat te Kortrijk gezegeld werd (37). De inning ervan werd jaarlijks verpacht en het cijfer in het Register genoteerd (38). Op grond van die gegevens is het mogelijk de jaarlijkse fluktuatie ervan tussen 1470-1500 na te gaan (39).

Vertrekkend van een laagtepunt in 1472, verdubbelde men in enkele jaren de produktie om maximale cijfers te bereiken in de periode 1484-96. Toppunten zijn de jaren 1486, 1491 en 1495. Er worden tussen 1481 en 1497 betrekkelijk konstante en hoge cijfers bereikt. Het hoogtepunt van 1500 laten wij buiten beschouwing, daar het niet bekend is in hoever de weefsels voortkomende van de Nieuwe Draperie, opgericht in 1498 hiervoor verantwoordelijk zijn (40). Laagtepunten in de zeventiger jaren en in 1497-98 zijn vermoedelijk uit te leggen door de moeilijkheden in de aanvoer van de grondstof, nl. Engelse wol, of door binnenlandse wanordelijkheden (41).

(37) SAK, *Regist. Draperie*, f° 8 v°: „Item 1468 den eersten daghe in septembre, doe nam Jan Stake an een gaderinghe van 2 gr. up elc laken of alf laken, die men seghelen zoude of doen kott-heeren, 15 maenden lanc gheduerende, te wetene, tote den laetsten daghe van novembre int jaer 69”. Deze taks moet evenwel ouder zijn daar in 1462 in een proces gesproken wordt „van elken lakene ten zeghelen commende 2 s.p. Desen pacht ghelt tsjaers 226 lb.p. 3 jaer lanc” (SAK, *Ghed. Viersc.*, 1458-62, niet gefol.). De toestand van het register der draperie is echter zo slecht dat de cijfers aangegeven vóór 1468 niet konden gebruikt worden, wegens het ontbreken van de nodige basisgegevens.

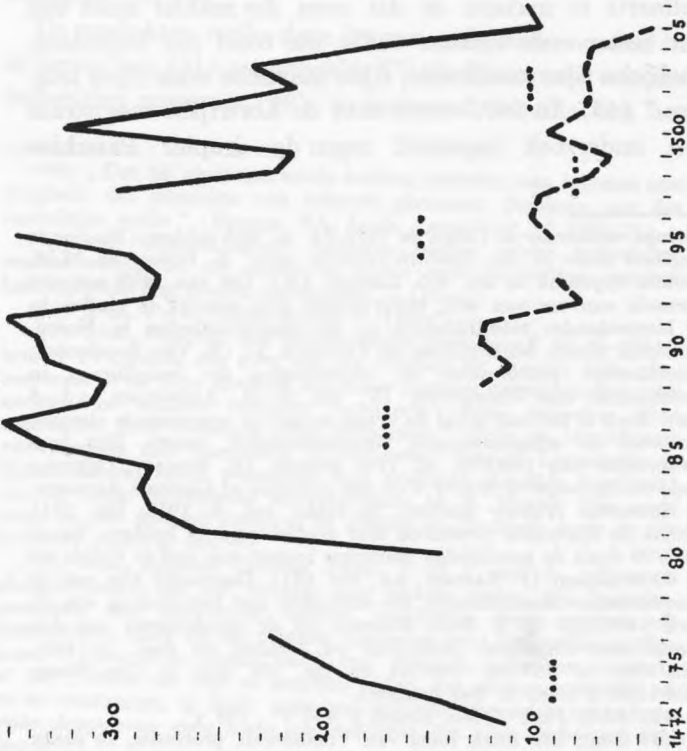
(38) Cfr de grafiek.

(39) De periode 1 sept. 1468 - 29 nov. 1469 werd geïnd door drie aangestelden van de draperie „De 29e dach van novembre anno 1469, zo dede rekeninghe Arent Tybaut, Jan Stake, Joes van den Dale over de ghemeene van der draperie, van 15 maenden tijts dat zij ghehaelt adden 2 gr. van elken lakene of alf lakene, waervoeren dat zij adden voeren haren arbeyt 24 lb. p., dwelken ont fanc liep int gheheele de somme van 328 lb. 18 s.p.” (SAK, *Regist. Draper.*, f° 170 r°). Hierop wordt het jaarlijks verpacht, gewoonlijk op 31 december. Gezien de zeer slechte toestand van het register komen een aantal lacunes in onze grafiek voor.

(40) De Nieuwe Draperie op basis van Spaanse, Schotse en inheemse wol wordt te Kortrijk opgericht in dato van 21 juni 1498 (SAK, *Perkamenten Privilegiebouch*, f° 141 v° - 145 v°).

(41) Het laagtepunt van 1472 is waarschijnlijk te wijten aan de

*Laken- en wolhandel te Kortrijk
(1472-1506)*

— Verpachting van de opbrengst van 2 gr. per laken of half laken, dat te Kortrijk gezegeld werd, ten voordele van de Draperie.
 Verpachting van de opbrengst van 1 gr. per laken, dat te Kortrijk gezegeld werd, volgens cijfers medegedeeld door E. Coornaert.
 --- Opbrengst van het ongeld op de wol volgens de Stadsrekeningen.

De Kortrijkse draperie heeft dus wel een actieve rol in de stedelijke economie vervuld in het laatste kwart van de 15e eeuw. In verhouding tot de cijfers van de aanvang dezer eeuw - de eerste bloeiperiode - wordt immers 2/3 van de toenmalige produktie bereikt.

De Oude of Fine Draperie, aldus genoemd in tegenstelling tot de Nieuwe Draperie opgericht in dato van 21 juni 1498 (42), was gebaseerd op het gebruik van Engelse grondstof met uitsluiting van enig andere. Talrijke bronnen leveren ons hiervan het bewijs. In een enkwest ingesteld door de Raad van Vlaanderen in een geding tussen Kortrijk en Harelbeke in 1497 wordt bepaald door Kortrijk: „item, de maniere van dese bellaerts te makene es dat men die maken moet van der bester ende fijnster wulle, die comt uut Inghelant, ghelijcke fijne coudswale, fijne martsche ende fijne lemstre” (43). In 1497 wordt door de Kortrijkse magistraat een onderzoek ingesteld tegen de drapier Passchier

geringe wolinvoer te Calais in 1470/71, nl. 505 zakken (*Studies in English trade in the fifteenth century*, uitg. E. Power en M.M. Postan, appendix B, blz. 405. London, s.d.). Dit van 1480 met een normale aanvoer van wol, blijkt eerder zijn oorzaak te vinden in de binnenlandse moeilijkheden en de vijandelijkheden in Noord-Frankrijk tussen Maximiliaan en Lodewijk XI (R. Van Roosbroeck, *Staatkundige geschiedenis en ontwikkeling der instellingen*, in *Geschiedenis van Vlaanderen*, IV, blz. 21-22. Antwerpen, s.d., 6 dln). Toch is het nog altijd de vraag in hoever voornoemde elementen voor de schommelingen verantwoordelijk waren. Het lage invoercijfer van 1490/91, nl. 1141 zakken, (P. Ramsey, *Overseas trade in the reign of Henry VII; the evidence of Customs Accounts*, in *Economic History Review*, 2e reeks, vol. 6, 1953, blz. 181) schijnt de Kortrijkse produktie niet geaffekteerd te hebben. Vanaf 1498/99 daalt de gemiddelde jaarlijkse import van wol te Calais tot ± 4000 zakken (P. Ramsey, *o.c.*, blz. 181). Daarnaast zijn ook de internationale moeilijkheden, die eindigden met het verdrag van 25 april 1499, (cfr H. J. Smit, *Bronnen tot de geschiedenis van den handel met Engeland, Schotland en Ierland*, 2e deel, 1e stuk, 1485-1558, n° 134 blz. 100-101 en blz. 101 nota 2. Den Haag, 1928-1950, 2 delen in vier banden).

(42) SAK, *Perk. Privil. Bouck*, f° 141 v° - 145 v°.

(43) Gent, RA, fonds Raad van Vlaanderen, processen, 1e reeks, n° 143.

Paridaen. Zijn produktie was te hoog in verhouding tot zijn aankoop van Engelse wol (44), zodat de magistraat besluit dat hij Engelse wol met wol van andere herkomst gemengd heeft (45). De aanhef van de keure van 1498, waarbij de Nieuwe Draperie wordt opgericht, spreekt van de Fine Draperie als „qui est d'une sorte de draps de la plus fine layne d'Angleterre” (46). Op 9 februari 1513 wordt een nieuwe keure betreffende de Fine Draperie gepubliceerd, vermoedelijk een laatste poging om ze uit het slop te halen. Daarin worden (art. 1) de vier soorten Engelse wol aangegeven, welke de drapier mag verwerken bij uitsluiting van ieder andere soort: fijne Leominster-, fijne March-, fijne Cotswold- en fijne Berkshirewol (47).

De produkten welke deze draperie afleverde worden in de keure van 1513 aangehaald. Uit de fijnste wol worden bellaerden geweven (48), zo genoemd omwille van het

(44) „Dat hij ghemaect soude hebben menichte van lakenen niet moghelic dat menichte van lakenen ghemaect thebbene uut der inghelsche wulle” (Brugge, RA, fonds *Acquisities*, n° 3870/28).

(45) „zij bijgheminghelt thebbene metter zelver inghelscher wullen vlaemsche oft spaensche wulle ende bij sulken weghen bedrieghende den goeden copmannen..” (Idem).

(46) SAK, *Perk. Privil. Bouck*, f° 141 v°.

(47) SAK, *Register van Ordonnantien politique*, f° 55 r° - 62 r°. artikel 1: „Eerst, dat men van nu voortan elc drapier hem ghe-neerende in de fijne draperie zal maer moghen drapieren dese vier sorten van wullen hiernaer verclaerts: fijne leimstre, fijne maertsche, fijne codswale, fijne berschiere”. Voor de identificatie van leimstre met leominster (Leominster Soke of Leominster in Herefordshire, beide wolcentra met praktisch dezelfde kwaliteit) cfr. de notas betreffende wolvariëteiten bij E. Power, *The wool trade in the fifteenth century*, in *Studies in English trade in the fifteenth century*, blz. 49.

(48) SAK, *Register Ordonn. Polit.*, f° 55 r°, art. 3: „Item, es gheordonneert dat elc drapier uut elcken zacke, tzij leimstre, maersche ofte codswalen wullen, weghende zesse waghén oft daerontrent, maer en zal moghen drapieren acht bellaerden zonder meer”. Gent, R.A., Fonds Raad van Vlaand., processen, 1e reeks n° 143 „Item, dat van zo langhen tijden, dat gheene memorie en es ter contrarien, zo heift men te Curtrijcke gheuseirt te makene ende drapierene eene sorte van lakenen, die zijn gheheeten bellaerts”.

lood waarop een bel voorkwam (49). Vervolgens kwamen de negenvierendelen of IX quart aan de beurt (50). Deze laatste ontlene hun naam aan de breedte, welke zij reglementair na het vollen moesten bereiken (51), dit in tegenstelling tot de bellaerden ook wel tienvierendelen geheten (52). De grofste wol wordt gebruikt voor lakens van twee el of „middele” lakens (53). In de handel komen gerekte of gekrompen bellaerden en negenvierendelen voor, naar gelang de eindbewerking welke zij hebben ondergaan (54). De gekrompen lakens waren hoger geprijsd (55). Ook de gebruikte wol wordt aange-

(49) „Item, ende dese lakenen omme huerlieder excellencie in duechden ende in fijnheden draghen onder andere eenen zeghele, twelcke es eene belle” (Gent, RA, fonds Raad van Vlaand., proc. 1e reeks n° 143). „...ghezeghelt zijn met eenen zeghelen, daerin gheprent es een belle” (J. Ferrant, *Twee uitspraken der jaren 1467 en 1498 van de Camere van den Rade in Vlaenderen, in zake van draperie, tusschen Kortrijk en Harlebeke*, in *Bulletin van de Geschied- en Oudheidkundige Kring te Kortrijk*, jg 1, 1903-4, blz. 160). Er is in de stadsrekeningen inderdaad sprake van „een tanghe metter belle” (ARB, *Rekenkamer*, n° 33232, f° 47 v°).

(50) „...ende de reste neghen vierendeelen, tzij metten haere ofte ghecrompen, alzoverre als de fijne wulle van der tweester lese bestrecken mach (SAK, *Reg. Ordonn. Polit.*, f° 55 r° - 62 r°). „Int ghelijcke, van der voorseide finer inghalscher wullen niet fin ghenouch zijnde omme de voorseide bellaerts te makene, daerof te drappierne lakenen, die men heet van IX vierendeel” (J. Ferrant, *Twee uitspraken...*, in *Bullet. Gesch. Oudh. Kring Kortrijk*, 1e jg., 1903-4, blz. 154).

(51) SAK, *Reg. Ordonn. Polit.*, f° 55 r° - 62 r°, art. 43.

(52) De bellaerden waren 10 vierendeel breed na het vollen (Ibid., art. 42 - J. Ferrant, *Twee uitspraken...*, *Bullet. Gesch. Oudh. Kring Kortrijk*, 1e jg., 1903-4, blz. 154). A. Schulte spreekt van Kortrijks laken van tien kwartieren rond 1479-80 „6 belart de Cortray, 4 von 10 quartyer und 2 von 9 cartyer” (A. Schulte, *Geschichte der grossen Ravensburger Handelsgesellschaft*, II, blz. 108; III, blz. 193. Stuttgart-Berlin, 1923, 3 delen).

(53) „...ende van der derder lese lakene van twee ellen ofte middele” (SAK, *Reg. Ordonn. Polit.*, f° 55 v°).

(54) Het rekken of krimpen gebeurde na het verven door de droogscheerder. De lakens, welke gekrompen werden, moesten door de zegelaars vooraf aan het raam met een speciaal zegel, nl. de schaar, voorzien zijn (SAK, *Reg. Ordonn. Polit.*, f° 55 r° - 62 r°, art. 55, 56, 64).

(55) Gent, RA, Fonds Raad van Vlaand., *Sententien, reeks B 1503-6*, f° 170 r° - 171 r°.

geven. Zo spreekt men van een Leominster-, March- of Cotswold bellaerd. Dit heeft eveneens de prijs beïnvloed. Een bellaerd zonder meer was waarschijnlijk uit Berkshire geweven. De hoogste prijs werd echter voor een Leominster gegeven (56).

De lakens komen op twee manieren op de markt: los ofwel ingepakt. In het laatste geval draagt het pak de naam van fardeel. Deze fardelen zijn onveranderlijk samengesteld uit twee bellaerden met daartussen een negenvierendeel. De prijs wordt alsdan per fardeel „Curtrische lakenen” uitgedrukt (57).

Het zijn deze produkten, die de hoofdschotel van de Kortrijkse uitvoer naar het buitenland uitmaken.

Het Kortrijks laken heeft in de loop van de 14e eeuw een internationale faam verworven. Het verschijnt voor de eerste maal op de jaarmarkt van Lendit op het einde der 13e eeuw (58). Het bereikt Noord-Duitsland in de aanvang der 14e eeuw, waar het in de loop van dezelfde eeuw een sterke verspreiding kent (59), om in de tweede

(56) In 1510 was een march-bellaerd 11 lb. 13 s. gr. gekwoteerd; een bellaerd zonder meer 8 lb. 10 s. gr. (SAK, A-C 1509-10, f° 41 r°-v°; 47 r°). Tussen 1480-90 kostte één el march-bellaerd 10 s. gr.; één el leominster 14 s.gr. (SAK, *Ghed. Viersc.*, 1490-92, f° 411 r°-415 r°). Leominster was ook de duurste wolsoort (E. Power, *The wool trade in the fifteenth century*, in *Studies in English trade*, blz. 49). Dit is ook de verklaring voor de term „Martscha; Cortraig” en „caschga wels”, welke Schulte zoveel moeilijkheden berokkende. Het doelt enkel op de gebruikte wolsoort, nl. marchen cotswold-wol (A. Schulte, *Geschichte Ravensburger Handelsgesellschaft*, II, blz. 108).

(57) „...zo moet men die eenvoudelic packen, te wetene, tuschen elke twee bellaerts een zwart laken van Curtrijcke, gheheeten een neghen vierendeel” (Gent, RA, fonds Raad van Vlaand., process., 1e reeks n° 143). „...een fardeel curtricx lakenen, te wetene, 2 bellaerden ende een neghen vierendeel” (SAK, *Ghed. Viersc.*, 1490-92, f° 45 v°-46 v°).

(58) H. Laurent, *Un grand commerce d'exportation au Moyen Age. La draperie des Pays-Bas en France et dans les Pays Méditerranéens*, blz. 131-132 (Paris, 1935).

(59) Johann Tölner van Rostock, Johann Wittenborg van Lübeck en Vicko von Geldersen van Hamburg verhandelen Kortrijkse lakens. Zij verschijnen in Nedersaksen en de Wendische

helft van de eeuw tot in Krakau door te dringen (60). In de aanvang der 15e eeuw wordt het op deze markten verdrongen (61). In Zuidelijke richting kende het een bredere en meer duurzame expansie. In het midden der 14e eeuw bereikt het Zuid-Frankrijk, waar het samen met het Wervikse laken een voorname plaats inneemt (62). Van hieruit dringt het in Italië door en wordt verscheept naar alle havens van het Middellandse Zeegebied (63). Rond 1365 wordt het, aangevoerd over zee (64) en land (65), voor de eerste maal in Spanje vernoemd (66). In

steden om rond 1350 Pruisen te bereiken (H. Ammann, *Deutschland und die Tuchindustrie Nordwest-Europas im Mittelalter*, in *Hansische Geschichtsblätter*, 1954, blz. 43-46; H. De Sagher, *Hollandse of Vlaamse lakens*, in *Bulletijn der Maatschappij voor Geschied- en Oudheidkunde te Gent*, 19 jg., 1911, blz. 417, nota 3).

(60) C. Verlinden, *Brabantsch en Vlaamsch laken te Krakau op het einde der XIVe eeuw*, blz. 7, 19-20 (Antwerpen, 1943, Mededelingen der Koninklijke Vlaamse Academie, Kl. Letteren, jg. 5, n° 2).

(61) *Ibidem.* blz. 19-20.

(62) H. Laurent, *Un grand commerce*, blz. 178-179, 217. P. Wolff, *Commerces et marchands de Toulouse (vers 1350-vers 1450)*, blz. 130, 235, 238-9 (Paris, 1954). E. Baratier en F. Reynaud, *Histoire du commerce de Marseille*, II, blz. 299, nota 4 (Paris, 1951).

(63) Uitvoer naar het oostelijk bekken van de Middellandse Zee en Tunesië (H. Laurent, *Un grand commerce*, blz. 189-90). Uitvoer naar de Levant (E. Baratier en F. Reynaud, *Histoire du commerce de Marseille*, II, blz. 300, nota 1 en 2). Aanwezigheid te Pisa (F. Melis, *Uno sguardo al mercato dei panni di lana a Pisa nella seconda metà del Trecento*, in *Economia e Storia*, 1959, blz. 342-3). Aanwezigheid te Palermo (R. Defranq, *Bijdragen tot de geschiedenis van Wervik*, blz. 64. Wervik, 1960).

(64) C. Verlinden, *Draps des Pays-Bas et du Nord de la France en Espagne au XIVe siècle*, in *Le Moyen Age*, 3e reeks, dl. 8, 1937, blz. 32 nota 51: vermoedelijke aanvoer langs Marseille. De firma Datini van Prato met zijn filialen te Barcelona en Valencia heeft er tussen 1362 en 1410 ingevoerd (H. Laurent, *Un grand commerce*, blz. 189-190).

(65) Centra van aanvoer uit Frankrijk over de Pyreneeën zijn o.m. Montauban en Toulouse (C. Verlinden, *Draps des Pays-Bas...* in *Le Moyen Age*, 1937, blz. 32 nota 51; Ph. Wolff, *Commerces et marchands*, blz. 152 nota 231).

(66) C. Verlinden, *Draps des Pays-Bas...*, in *Le Moyen Age*, 1937, blz. 27-29. C. Verlinden, *El comercio de Panos flamencos*

de eerste helft der 15e eeuw gaat de Zuid-Franse markt verloren tengevolge van de concurrentie van het Engelse laken (67), terwijl in Italië eerst Wervikse en daarop Menense lakens de voorrang hebben (68). Spanje daarentegen wordt het voornaamste afzetgebied en blijft Kortrijk tot in de aanvang der 16e eeuw getrouw.

In 1441 kwam een gezantschap van de Spaanse Natie van Brugge om te onderhandelen met de Kortrijkse magistraat over klachten „van der faulte in de draperie van Curtrike” (69). In 1449 worden de Spaanse kooplieden vrijgesteld van het betalen van hallegeld te Brugge voor de door hen aangevoerde Ieperse, Kortrijkse en andere lakens, op voorwaarde dat zij deze niet te Brugge voortverkopen (70). De Kortrijkse drapier Willem Lours verkoopt in 1457 twaalf bellaerden aan een Spaans koopman (71). Het geven van een ornament aan de kapel der drapiers van Kortrijk in 1468 door drie Spaanse kooplieden, nl. Jake de Soria, Alonso de Pardo en Sanche de Montese, illus-

y Brabanzones en Espana durante los siglos XIII y XIV, blz. 17-18 (Madrid, 1952).

(67) Ph. Wolff, *Commerces et marchands*, blz. 131, 236. E. Baratier en F. Reynaud, *Histoire du commerce de Marseille*, II, blz. 596.

(68) F. Melis, *Uno sguardo al mercato...*, in *Economia e Storia*, 1959, blz. 342-3, cfr de statistiek van 1367-68. F. Melis, *Mercanti-imprenditori in Fiandra alla fine del' 300*, in *Economia e Storia*, 1958, blz. 144-161. A. Schulte, *Geschichte Ravensburger Handelsgesellschaft*, III, blz. 300: bericht van Conrad Hinderofen uit Genua in 1507.

(69) Th. Sevens, *Eene werkstaking te Kortrijk in de eerste helft der XVe eeuw*, in *Handelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk*, nieuwe reeks dl. 5, 1926, blz. 57.

(70) L. Gilliodts-van Severen, *Cartulaire de l'ancien Consulat d'Espagne à Bruges. Recueil de Documents concernant le commerce maritime et intérieur, le droit des gens public et privé, et l'histoire économique de la Flandre* (Publications de la Société d'Emulation de Bruges), I, blz. 37-38 (Brugge, 1901-2, 2 dln).

(71) „Een koopman van Spaengen cochte de vorseide lakenen jehens Willem, te leverne om 9 lb. 6 s. gr. tstic int jaer van 57” (SAK, *Ghed. in Camere, 1458-62*, geding Lours tegen Scrivere, 1460).

treert duidelijk hun belangstelling en de nauwe betrekkingen die zij met Kortrijk onderhouden (72). Andere buitenlandse firma's zijn dezelfde mening toegedaan: de aanvoer van Kortrijks laken is lonend in Spanje. De Ravensburgse firma koopt er voor haar filiaal in Saragossa (73).

Op het einde van de 15e eeuw blijkt Spanje nog steeds dezelfde positie in te nemen in de Kortrijkse nijverheid. In de aanhef van de keure van 21 juni 1498 wordt uitdrukkelijk vermeld dat de Oude of Fine Draperie gekocht werd door de Spaanse Natie (74). In de ontwerpen van statuten voorgesteld in 1490 en 1493 aan de Spaanse Natie door de Brugse magistraat om hun terugkeer naar Brugge te bewilligen wordt speciale aandacht aan het Kortrijkse laken besteed, dat in de Halle moet gestapeld worden (75). De definitieve overeenkomst van 1 september 1494 behelst eveneens een speciaal artikel, waarbij gewag gemaakt wordt van de slechte kwaliteit van het Kortrijks laken, gevolg van bepaalde handelspraktijken (76). Dit artikel wordt tot tweemaal toe het voorwerp

(72) SAK, *Regist. Draperie*, f° 169 v°.

(73) A. Schulte, *Geschichte Ravensburger Handelsgesellschaft*, III, blz. 193, 415. In hoever de Italianen in de handel in Kortrijkse lakens geïnteresseerd waren is niet duidelijk. In een twist tussen Angelo Tani, goeverneur van de florentijnse compagnie, Piero de Medici en Gierozzo de Pigli te Brugge, (Zie voor de samenstelling van deze firma R. De Roover, *The Medici Bank. Its organization, management, operations and decline*, New York-London, 1948, blz. 14-15.) en Paolo Spingle is er sprake o.m. van een bedrag van 60 lb. gr. „ a cause de vingt draps de Courtray que ledit Pol dist avoir miz sur la halle es mains de Robrecht van Eede au prouffit de laditte Compaignie ". De lakens schijnen te Brugge voortverkocht te worden (SAB, *Civiele Sententien in-f*, 1453-60, f° 160 r° - 22 dec. 1456).

(74) „...lesquelz ont parcedevant et jusques aucunes annees este fort requis et achetez de marchans estrangiers de la Nacion d'Espagne et autres " (SAK, *Perk. Privil. Bouck*, f° 141 v°)

(75) L. Gilliodts-van Severen, *Cart. Consul. Espagne*, I, blz. 45 art. 6; *idem*, blz. 165, art. 11.

(76) *Ibidem*, I, blz. 172 art. 4

van een hallegebod (77). Waarschijnlijk dateert uit deze tijd het schrijven van de Spaanse Natie aan de magistraat van Kortrijk, waarbij zij hun vroegere klachten bevestigen : „ Comme tous les jours vienent d'Espagne plain-tes de la drapperie fette a Courtray, selon autresfois de part de la Nascion leurs a esté monstré ” (78). Deze moeilijkheden vinden hun weerklank in de stadsrekeningen, waaruit wel het belang blijkt dat Kortrijk hechtte aan de afzet aan de Spanjaarden. Tussen 1495 en 1497 worden onderhandelingen gevoerd te Brugge om de zaak bij te leggen (79). Wanneer in 1505 een proces gevoerd wordt voor de Raad van Vlaanderen tussen een Kortrijkse drapier en het Kortrijkse stadsbestuur over bedrog gepleegd bij het maken van bellaerden, dan haalt de magistraat onmiddellijk de Spaanse Natie als voornaamste afnemer aan, en wijst op de nadelige invloed van dergelijke praktijken (80). Daaruit blijkt duidelijk de voortdurende belangstelling van de Spanjaarden voor de Kortrijkse draperie. Deze schijnen daarbij de voornaamste kopers te zijn. Ongetwijfeld ligt hier de reden van haar grote kwetsbaarheid.

Twee Spaanse Naties hebben een rol gespeeld als afnemer : de Katalaanse en de Kastilliaanse. In de 14e eeuw en aanvang 15e eeuw waren de Katalanen het sterkst te

(77) SAB, *Hallegeboden 1490-99*, f° 174 v° - 8 nov. 1494; *idem*, f° 206 r° - v° - 14 oogst 1495.

(78) SAK, bijlage van charter 291.

(79) „ Den 20e dach van oust trac Pieter van Spiere tYpre met die van der draperie van deser stede omme te sprekene metten raedslieden aldaer nopende den statute ghemaect bij die van Brugge ende den Spaengaerden, contrarie de draperie van Curtricke ” (ARB, *Rekenkamer*, n° 33239 (1495-96), f° 37 r° - 38 v°). Verdere sporen vindt men : *Idem*, n° 33240 (1496-97), f° 35 r°, 46 r°; *Idem*, n° 33241 (1497-98), f 32 r-v°, 38 v°, 40 v°.

(80) „ Dat de stede van Curterijcke haer principallic onderhout up tfait van der draperie. Dat ooc de Nacie van Spaignen, die de Curterijcsche lakenen coopt up den zeghele zonder die anders te besiene... ” (Gent, RA, Fonds Raad van Vlaand., *sententien, reeks B*, 1503-6, f° 170 r° - 171 r°).

Brugge vertegenwoordigd (81). Het zijn dan ook de Katalaanse kooplieden die zich in 1412 te Kortrijk met de magistraat komen onderhouden over de draperie (82). De Katalanen ondergingen echter de weerslag van hun economische achteruitgang in de eerste helft der 15e eeuw, zodat in 1452 de Natie nog slechte vijf vertegenwoordigers telde te Brugge (83). De Spaanse of Kastilliaanse Natie (84), welke de taak der Katalanen zou overnemen, kreeg eerst in 1441 een zeker belang (85). De Spaanse kooplieden, die Kortrijks laken verhandelen in de tweede helft der 15e eeuw, zijn dan ook meestal van Kastilliaanse oorsprong, zoals Juan Lopez (86), Gomez de Soria (87), Alonso de Pardo (88), Jake de Soria en Sancho de Montese (89). Zo moet vermoede-

(81) J. Marechal, *La Colonie Espagnole de Bruges du XIVe au XVIe siècle*, in *Revue du Nord*, 1953, blz. 7, 15.

(82) Th. Sevens, *Eene werkstaking...*, in *Handel. Gesch. Oudh. Kring Kortrijk*, n. r., dl 5, 1926, blz. 57.

(83) J. Marechal, *Le départ de Bruges des marchands étrangers (XVe et XVIe siècle)*, in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis „Société d'Emulation” te Brugge*, 1951, blz. 27. R.S. Lopez, *The trade of Medieval Europe: The South*, in *The Cambridge Economic History of Europe*, uitg. M.M. Postan en E.E. Rich blz. 347-348 (Cambridge, 1952). J.V. Vives, *El „redreç de la economia catalanx de 1481. Origenes del mercantilismo en Espana*, in *Studi in onore di Armando Sapori*, II, blz. 899 (Milaan, s.d. 2 dln).

(84) Het is met de term „Spaanse Natie” dat van het midden der 15e eeuw de Spanjaarden in de Kortrijkse bronnen aangeduid zijn. Zie over de gelijkschakeling van de Spaanse met de Kastilliaanse Natie, J. Marechal, *La Colonie Espagnole*, in *Revue du Nord*, 1953, blz. 6, nota 3.

(85) Scheiding van het konsulaat van Kastillië en Biskaje in 1441 (*Ibidem*, blz. 16).

(86) *Ibidem*, blz. 11

(87) J. Marechal, *Le départ de Bruges* in *Handelingen Société Emulation*, 1951, blz. 36.

(88) L. Gilliodts-van Severen, *Cart. Consul. Espagne*, I, blz. 104.

(89) Beiden treden gezamenlijk op met Alonso Pardo (L. Gilliodts-van Severen, *Cart. Consul. Espagne*, I, blz. 109; L. Gilliodts-van Severen, *Cartulaire de l'ancienne Estaple de Bruges. Recueil de documents concernant le commerce intérieur et maritime, les relations internationales et l'histoire économique de cette ville* — (Publications de la Société d'Emulation de Buges, II, n° 1176, blz. 220-222. Brugge, 1904-1906, 4 dln).

lijk het teruglopen van de Kortrijkse Produktie na 1422 en de nieuwe bloei na 1460 verklaard worden door de periode welke lag tussen het verval van de Katalanen en de opkomst der Kastillianen (90).

Een rechtstreeks gevolg van deze handel met de Spanjaarden is het belang van Brugge als afzetgebied. Zowel het Katalaanse als Kastiliaanse konsulaat was te Brugge gevestigd (91), zodat de Kortrijkse drapier logischer wijze zijn verkoop naar Brugge diende te richten. Wanneer de toestand in Vlaanderen na het gevangennemen van Maximiliaan te Brugge uiterst moeilijk werd, ging de verver Pierart Buucquoys met de drapier Joos de Scrivere te Kortrijk de overeenkomst aan, dat hij twaalf

(90) Het is mogelijk dat nog een ander element de heropleving van de Vlaamse buitenlandse handel in de tweede helft der 15e eeuw in de hand heeft gewerkt en dus a fortiori ook Kortrijk moet ten goede gekomen zijn. Dit element is de vermindering van de metaalwaarde van de geldeenheid. Na een dertigjarige stabiliteit werd de metaalwaarde o.m. deze van de zilvermunt in 1466 verminderd om in 1488 circa 1/3 van de waarde van 1434 te bereiken (V. Janssens, *De goud- en zilverwaarde der geldeenheid*, in *Dokumenten voor de Geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant (15e-18e eeuw)*, uitgeg. o.l.v. prof. dr. C. Verlinden, Brugge, 1959, blz. 20 — Werken uitgegeven door de Faculteit van de Letteren en Wijsbegeerte van de R.U. Gent, 125e aflev.). Door prof. De Roover werd inderdaad reeds gewezen op de korrelatie tussen de inflatiepolitiek van de 14e eeuw en de toestand van de Vlaamse Lakennijverheid: „The end of the currency inflation in 1384 also marked the beginning of the slow decline of the Flemish draperie” (R. De Roover, *Money, banking and credit in mediaeval Bruges*, Cambridge Mass., 1948, blz. 227 — Uitgave van de The Mediaeval Academy of America n° 51). Ook de inflatie in de 15e eeuw valt samen met de opbloei van de lakennijverheid, in ieder geval te Kortrijk. Hiermede wordt het probleem gesteld, doch is ver van opgelost. Het is immers de vraag of dit voor gans Vlaanderen het geval is geweest; of de lonen deze inflatie hebben gevolgd (te Antwerpen schijnen de lonen niet in de hoogte gegaan cf E. Scholliers, *De levensstandaard in de 15e en 16e eeuw te Antwerpen*, Antwerpen, 1960, blz. 224-5, app. XXI, en blz. 255 graf. 27), en in welke zin de verkoopprijs van het Kortrijks laken op de inflatie na 1466 heeft gereageerd.

(91) Het Katalaanse konsulaat werd opgericht in 1330; het Kastiliaanse in 1428, afgescheiden in 1441 van dit van Biskaje en definitief geregeld in 1455 (J. Marechal, *La Colonie Espagnole*, in *Revue du Nord*, 1953, blz. 15-17).

lakens zou verven voor 6 lb. gr., te betalen indien de Scrivere tussen juli/oogst en Kerstmis 1490 zonder vrijgeleide naar Brugge kon reizen (92). In 1497 worden de lakens van twee Kortrijkse drapiers te Brugge in beslag genomen op aandringen van de ontvanger-generaal van Vlaanderen (93), terwijl de stad Kortrijk zich voor de verkoop van haar „financies” (94) meestal bestaande uit fardelen, eveneens naar Brugge richt (95). Dat alles wordt bevestigd door het verschijnen van Antwerpen als verkoopscentrum tijdens de jaren 1491-93 (96), toen de Kastiliaanse Natie naar Antwerpen uitweek (97).

Er is echter nog een andere faktor die het belang van Brugge op het voorplan brengt nl. de handel in Engelse wol. Prof. J.A. van Houtte heeft reeds gewezen op het aspekt van de Brugse markt als transitio van wol naar de Italiaanse textielcentra (98). Brugge voorzag echter ook

(92) „..ende indien men niet trecken mochte te Brugghe zonder saulve conduyt binnen den voorseiden tijde, zo zoude Joos de lakenen omme niet doen meeden” (SAK, *Ghed. Viersc.*, 1490-92, f° 213 v° - 214 v°).

(93) „Betaelt Pieter Nachtegale, duerwaerdere, ter cause van zekere execucie ende costen bij hem ghedaen binder stede van Brugghe ten versoucke van den ontfanghere general van Vlaendren up den persoonen van Jan de Hert ende Jan de Heeghere, poorters van der stede, die bedwonghen waeren bij heerlicke execucie zekere lakenen te namptiereene in den handen van den voorseiden duerwaerdere.” (ARB, *Rekenkamer*, n° 33241 (1497-98), f° 42 r°).

(94) Over deze „financies”, zie verder.

(95) „Gheeraerde vander Meersch, waghenaere, van ghevoert thebbene te Brugghe..” (ARB, *Rekenkamer*, n° 33232 (1486-87), f° 54 v°. *Idem*, n° 33236 (1491-2), f° 47 v° - *Idem*, n° 33241 (1497-98), f° 9 r° - *Idem*, n° 33243 (1499-1500), f° 45 v°).

(96) De stad Kortrijk verkoopt lakens op de Antwerpse markt in 1492-93 (ARB, *Rekenkamer*, n° 33237, f° 10 r°-v°). Twee Kortrijkse drapiers worden te Antwerpen gearresteerd (*Ibidem*, f° 53 v°). Robert de Veel verkoopt in 1491 Kortrijks laken te Antwerpen (SAK, *Ghed. Viersc.*, 1504-5, f° 226 v° - 227 r°).

(97) Uitgeweken naar Antwerpen in 1488 kwam deze natie slechts in de loop van 1494 terug. Sommige leden, zoals Fernando de Bernuy bleven aldaar (J. Marechal, *Le départ de Bruges des marchands étrangers*, in *Handelingen Société d'Emulation*, 1951, blz. 36,40,43 nota 92).

(98) J. A. Van Houtte, *Bruges et Anvers, marchés „natio-*

gedeeltelijk de Vlaamse stedelijke nijverheden (99), welke Engelse wol verwerkten. De toestand was in ieder geval zo te Kortrijk. Wanneer men de lijst opmaakt van de aktieve wolkooplieden aldaar, en afziet van de Kortrijkse handelaars en de Engelse Stapelkooplieden, dan kan men deze in twee categorieën verdelen: enerzijds, Brugse poorters (100) en anderzijds vreemdelingen, Spanjaarden (101) en Italianen (102), meestal te Brugge residerende. De scheidingslijn tussen beide categorieën is echter moeilijk vol te houden, wanneer men de werkelijkheid benadert. Gezien de grote kapitalen, welke deze handel vergde (103), werden vennootschappen opgericht, waaraan zowel buitenlanders als poorters deelnamen. Willem Caignet staat in verbinding met de fir-

naux" ou „internationaux" du XIVe au XVIe siècle, in *Revue du Nord*, 1952, blz. 102-3.

(99) SAK, bijlage aan charter 291, bevat een antwoord op de klachten van de Stapelkooplieden. Dit antwoord gaat uit van „les marchans exerçans et frequentans la marchandise des laines d'Angleterre, residens en la ville de Bruges et ailleurs au pays de Flandre".

(100) Willem Caignet (SAK, *Ghed. Viersc.* 1486-89, f° 82 v° - *Ghed. in Camere*, 1485-86, niet gefol.) - Adriaan van Lembeke (SAK, *A-C*, 1494-98, f° 232 v°) - Rombout de Hamere (SAK, *Ghed. in Camere*, 1502-3, f° 139 r°) - Cornelis van Coolhuse (SAK, *Ghed. Viersc.*, 1490-92, f° 388 r°) - Gillis le Vendeur (SAK, *Ghed. Viersc.*, 1486-89, f° 60 v°) - Jan Houtmaerc (SAK, *A-C* 1503-4, f° 105 r°).

(101) Juan Lopez (SAK, *Ghed. Viersc.*, 1474-76, niet gefol., geding van 23 juni 1475 - *Ghed. Viersc.*, 1486-89, f° 205 v°, 211 v°, 213 r° enz.) - Gomez de Soria (SAK, *Ghed. Viersc.*, 1486-89, f° 213 r° - 214 r°) - Bartolomeo de Sedano (SAK, *A-C* 1491-94, f° 121 r°-v°, 129 r°) - Juan de Sedano (SAK, *Ghed. in Camere*, 1502-3, f° 186 r° - *Ghed. Viersc.*, 1504-5, f° 96 r° - *A-C* 1505-7, f° 43 v°) - Fernando de Bernuy (SAK, *A-C* 1509-10, f° 9 r°-v°, 47 v°).

(102) Girolamo Frescobaldi en Antonio Gualterotti, florentijnen (SAK, *A-C* 1491-94, f° 157 r°; *Idem*, 1494-97, f° 20 r°). Cfr gegevens over beide firma's medegedeeld bij R. Ehrenberg, *Das Zeitalter der Fugger*, I, blz. 278-281 (Jena, 1912, 2 dln) - Cornelis Altoniti, florentijn (ARB, *Rekenkamer*, n° 33243 (1499-1500), f° 8 r°) - Augustin en Lazarus Spinghel, genuezen (SAK, *Ghed. Viersc.*, 1504-5, f° 67 v°).

(103) Een sarpler fijne Cotswold kostte in 1485 ± 55 lb. gr. (SAK, *Ghed. Viersc.*, 1486-89, f° 82 v°).

ma Mosscheron (Rome-Florentië) voor de verkoop van Engelse wol (104). Begin 1477 richt de Kastilliaan Juan Lopez voor de duur van 3 jaar een „ghemeene bursse” op waarvan Bruggelingen zoals Aliaume de Boulogne (105), Cornelis vanden Doorne (106), weduwe de Clerc en Gijsbrecht van Wijsberghe deel uitmaakten (107). Het aanvangskapitaal is met uitzondering van de bijdrage van de weduwe de Clerc, groot 300 l. gr., niet bekend (108). Lopez hield de boekhouding van de firma

(104) „...ende van den ghezelscepe in coopmanscepe dat de voorseide Alexander ende Willem te gaedre ghehouden hadden” (SAB, *Civil. Sentent. in-4°*, 1489-90, f° 20 v° -21 r°). Waar Gilliodts beweert dat het gaat over handel in Engelse lakens (L. Gilliodts-van Severen, *Cart. Anc. Estaple*, II, n° 1255 blz. 274), vermeldt de oorspronkelijke tekst echter handel in Engelse wol „...questien over coopmanscepen van ynghelsche wulle” (SAB, *Civil. Sentent. in-4°*, 1489-90, f° 20 v° - 21 r°).

(105) Aliaume de Boulogne was tesorier van de stad Brugge 1491-92 (L. Gilliodts-van Severen, *Cart. Anc. Estaple*, II, n° 1259, blz. 276).

(106) L. Gilliodts-van Severen, *Inventaire des Archives de la ville de Bruges. Section première. Inventaire des chartes. Première série. Treizième au seizième siècle*, VI, blz. 169 nota 2 (Brugge, 1871-1885, 9 dln).

(107) „Ende emmer int jaer 77 Ghijselbrecht, Loupes, Alyames de Boulogne, Cornelis vanden Doorne ende andere maecten ghesaemder handt eene ghemeene bursse ghedeurende drie jaeren hendende 79. Vermet. Dat Loupes van desen den boucq hilt. Vermet. Dat Ghijselbrecht van der zelve bursse principael facteur was, handelaere ende wandelaere. Vermet” (SAK, *Ghed. Viersec.*, 1486-89, f° 234 v° -237 v°). De vennootschap was een typische Italiaanse *compagnia*, waarin de deelgenoten kapitaal en arbeid investeerden. Zowel Alyame de Boulogne als vanden Doorne zijn actief bij de wolhandel betrokken (*The Cely Papers*, uitg. H.E. Malden, blz. 2,3,10). Alleen de verhouding met van Wijsberghe is onduidelijk. Het is mogelijk dat hij zonder kapitaal bij te dragen deel uitmaakte van de vennootschap. Zijn arbeid vertegenwoordigde een zeker kapitaal (cf. een dergelijk voorbeeld bij R. De Roover, *A florentine firm of cloth manufacturers. Management and organization of a sixteenth-century business*, in *Speculum*, 1941, 16 jg., blz. 6). Over de vorm van een *compagnia* cfr. C. Bauer, *Unternehmung und Unternehmungsformen im Spätmittelalter und in der beginnenden Neuzeit*, blz. 24-28 (Jena, 1936); M.M. Postan, *Partnership in English medieval commerce*, in *Studi in onore di Armando Saporì*, I, blz. 526; F. Edler, *Glossary of mediaeval terms of business. Italian series. 1200-1600*, blz. 335-347 (Cambridge Mass., 1934).

(108) „...omme te betalene de wedewe Clercx 300 lb. gr., die

en Wijnsberghe was de faktor. Wanneer in 1479 het vennootschap ten einde liep, blijft Wijnsberghe faktor van Lopez (109). Het is onbekend of de andere partners het kontrakt vernieuwd hebben. In ieder geval wordt slechts gesproken van de terugbetaling van 300 l. gr. aan de weduwe de Clerc bij middel van zeven sarplers Cots-wold. In de loop van 1483-84 worden Lopez en Wijnsberghe aanzien als de grootste afnemers van Engelse wol in de Stapel van Calais (110). Op 19 april 1484 ging Lopez een ander vennootschap aan met Willem de Veel (111), zijn vroegere faktor, eveneens voor de duur van drie jaar. Lopez' bijdrage was 200 en de Veel's 300 l.gr. (112). Brugs kapitaal was dus meer dan op het eerste zicht schijnt, actief in de wolhandel.

zoe ingheleyt in de ghemeene bursse met Loupes, Alyames ende dandere" (SAK, *Ghed. Viersc.*, 1486-89, f° 234 v° - 235 r°).

(109) „Dat naer texpireren van desen jaere es Ghijselbrecht bedeghen facteur van Loupes in alle maniere van coomschepe, ende Ghijselbrecht hem heift verbonden wel ende deuchdelic te diene ende gheene andere coomscepe belooft te doene omme hemzelve noch omme andere, anders dan in de name van Loupes ende tsinen prouffite ende daerof zine obligacie ghegeven" (SAK, *Ghed. Viersc.*, 1486-89, f° 234 v°-235 r°). Gezien de eenzijdigheid van het verbod handel te drijven, blijkt Wijnsberghe hier een ondergeschikte rol te vervullen. Vergelijk hiermede het kontrakt tussen Raffaello di Francesco de Medici, Chiarissimo di Rosso de Medici en Bernardi di Domenico Baglioni in 1531. Baglioni draagt praktisch de ganse last van de firma. Zijn bijdrage in het kapitaal is niet in speciën, doch in arbeid, welke op een bepaald bedrag geschat wordt. Zijn aandeel in de winst van de firma wordt op dit bedrag berekend. Hij heeft geen ander loon (R. De Roover, *A florentine firm...*, in *Speculum*, 1941, blz. 5-7).

(110) E. Power, *The wool trade in the fifteenth century*, in *Studies in English trade*, blz. 60. Volgens een mededeling van de luitenant van de stapel kochten zij in dit jaar voor 25.000 lb. st. wol.

(111) Willem de Veel fs. Gillis, afkomstig van Valenciennes, werd poorter van Brugge in 1482 (R. Parmentier, *Indices op de Brugsche Poorterboeken*, II, blz. 828 (Brugge, 1938, 2 dln). Willem de Veel is eveneens betrokken in de handel in Kortrijkse lakens. De drapier Jan Craye verkocht hem lakens rond 1488 (SAK, *Ghed. Viersc.*, 1490-92, f° 119 v° - 120 r°).

(112) Gent, RA, Fonds Raad van Vlaand., *Sententien*, reeks B, 1495-98, f° 134 r° - 135 v°. Dit is een ander voorbeeld van een

Beide factoren, nl. de aanwezigheid der Spanjaarden en het belangrijk aandeel der Bruggelingen (poorters en vreemdelingen-residenten) in de wolhandel, maakten Brugge nog op het einde der 15e eeuw tot een eerst-rangscentrum voor de Kortrijkse drapier en verklaren meteen de konstante tegenwoordigheid van de Brugse waard.

Keren wij terug tot onze waarden. De bedrijvigheid van de Kortrijkse draperie op het einde van de 15e eeuw verklaart hun werking. De aanwezigheid van de Brugse waarden is normaal, gezien de belangrijkheid van de Brugse markt.

In de draperie zelf zien wij de waard actief optreden in twee takken. nl. bij de bevoorrading in grondstof d.i. Engelse wol, en bij de afzet van de geproduceerde lakens. Wij nemen deze laatste aktiviteit als vertrekpunt.

Jan Porret, drapier te Kortrijk, kocht in 1488 aan Juan Lopez van Brugge een zak Cotswold. Als betaling vroeg Lopez twee fardelen kontant te leveren. Deze koop werd

compagnia. In het kontrakt was tevens vermeld dat „de gheintimeerde (Veel) gheen coopmanscepen doen en zoude noch bi andre doen doen voor hemzelven, noch voor andren, noch ooc ontfaen zijns zelfs ghelt of dat yemende leenen om hemzelven noch yemend anders proffijjt daermede te doene, het en zoude al commen ten proffijte ende ten boucke van den voornoemden heeschere (Lopez), nemaer dat alle de coopmanscepe, die hij den vorseiden tijt gheduerende doen zoude zijn ende commen zoude ten ghemeenen oorbore van hemlieden beeden naer de grootte van elcx inlegghen. Dat ooc de gheintimeerde ghehouden zoude zijn alle de coopmanscepe, die hij hanghende de vorseide drie jaer doen zoude, brenghen zoude ten comptoire ende boucke van den voornoemden heeschere” (zie over dit uitschakelen van konkurentie in het kader van de *compagnia*, C. Bauer, *Unternehmung und Unternehmungsformen*, blz. 27-28). De verdeling van winst en verlies gebeurt „te zulker bate ende scade als hanghende den vorseiden tijt bevonden wesen zoude incommen zijnde naer advenante van elcx ingheleiden penninghen”. Elk jaar met Pasen wordt de boekhouding nagezien „...ende ten ingane van den vorseiden ghezelscepe tusschen hem ende den gheintimeerde nieuwe boucken te makene, tallen Paesschen rekeninghe ende bewijs te doene...”.

te Brugge gesloten (113). Porret begaf zich hierop naar de Brugse waard Joos van Doorlee en verzocht de vijf lakens, welke hem, Porret, toebehoorden en die bij van Doorlee lagen, aan Lopez te leveren. Gezien echter nog één laken ontbrak, gaf Porret opdracht aan van Doorlee bij Jan Weyts, nog een Brugse waard, het resterende te halen (114). Porret schreef hierop aan Lopez dat de betaling binnenkort zou gebeuren door van Doorlee en vroeg levering van de wol. Lopez antwoordde echter dat hij slechts vier bellaerden en één negenvierendeel ontving. Hij verzoekt om levering van het ontbrekende ofwel betaling ervan. Joos van Doorlee geeft daarop zijn versie: einde mei 1488 had Porret bij hem drie bellaerden en twee negenvierendelen. In opdracht van Porret moest hij deze, samen met een bellaerd berustende bij Jan Weyts, aan Lopez leveren. Tien of twaalf dagen na deze overeenkomst schrijft Porret hem of zijn klerk dat een der negenvierendelen moet verkocht worden en het bedrag aan hem toegezonden (115). Van Doorlee voerde deze opdracht uit. Verder loopt de discussie over dit verkochte laken.

Het lijdt geen twijfel dat de waard van Doorlee in het bezit was van een vijftal lakenen toebehorende aan Porret. In opdracht van deze laatste leverde hij ze aan

(113) SAK, *Ghed. Viersc. 1486-89*, f° 205 v° - 206 r° — geding Porret tegen Doorlee — april 1489 ns.

(114) „Dat Porret, doe wesende te Brugghe, verhaelde Joos de voorworde ende bat Joos dat zulcke lakenen, als hij doe van hem hadde, dat hijse leveren zoude Loupes, twelcke was 5 lakenen. Ende omme breedere betalinghe te doene Porret, hebbende eenen bellaert onder Weyts, omme de vulcomminghe van den 2 fardeelen, bat hem dat hij dien halen zoude ende voort leveren Loupes, ende Joos dies last ghenomen” (*Idem*).

(115) „Dat binnen 10 oft 12 daghen Jan ghescreven heift an Joos oft an zijn clerck, dat hij hem deen van den neghen vierendeelen vercoopen wilde ende hem de penninghen zenden bij Jan Beele, bringhere van de cedulle. Vermet in denzelven letteren. Dat ooc Jans lettre ende handtghescrijfte es. Vermet” (*Idem*).

Lopez met uitzondering van één, dat hij verkocht, en waarvan hij de opbrengst aan Porret zond. Porret handelde verder eveneens met de waard Weyts, waar hij op dat ogenblik één bellaerd liggen had.

Dit is geen alleenstaand geval.

In 1486 kocht Joos Planckaert, drapier te Kortrijk, aan dezelfde Juan Lopez twee zakken fijne Marchwol voor 175 lb. 6 s. 11 d. gr. Deze schuld was betaalbaar met bellaerden (116). Op een bepaald ogenblik komt de vrouw van Planckaert te Brugge bij van Doorlee, en raadt hem aan de twee lakens, welke hij in bezit had, en die eigendom van Planckaert waren, te verkopen wegens de vele schulden van haar man en vóór iemand er de hand kon opleggen (117).

Het voorbeeld van Roegier de Vlaminck illustreert het nog beter.

Roegier de Vlaminck, drapier te Kortrijk, had bij Pieter vander Strate, makelaar te Brugge, vijf bellaerden „omme te vercoopene” (118). P. vander Strate verkocht er twee, waarde 22 lb. gr., en betaalde de Vlaminck slechts 20 lb. 5 s. gr. P. vander Strate beweert dat het verschil te wijten was aan het feit dat een der bellaerden „ghehauwen” was (119). Hierdoor vermindert de prijs van een bellaerd met 1 à 2 lb. gr. R. de Vlaminck beweert daarentegen dat overeengekomen was over een verkoop

(116) SAK, *Ghed. Viersc. 1486-89*, f° 211 v° - 212 r° — geding Planckaert tegen Doorlee — 29 april 1489.

(117) „Planckaerts wijf es ghecommen te Brugghe ende daer te kennen ghegheven dat niet wel met Joos stont van vele schulden. Ende ryet hem twee lakenen, die Joos daer hadde, te vercoopene met penninghen up aventure oft yement zijn handt derup leyde” (*Ibidem*).

(118) SAK, *Ghed. in Camere, 1502-3*, f° 243 r° en 241 r° — geding Vlaminck tegen Strate — 27 januari 1504 ns.

(119) Dit „hauwen” gebeurde bij het meten van de lakens, onmiddellijk na het vollen. Een bellaerd moest reglementair 29 ellen lang en tussen 9,5 en 10 vierdelen breed zijn (SAK, *Reg. Ordonn. Polit.*, f° 55 r° - 62 r°, art. 42).

van drie lakens, waarvan een „ghehauwen” voor 32 lb. 5 s. gr. (120).

In dezelfde zin is er het geding Heeghere-Bastijn (121). Jan de Heeghere, blauwverver te Kortrijk, verkocht aanvang 1490 een fardeel Kortrijkse lakens aan Gheenin Bastijn, drapier te Kortrijk. Heeghere bezat dit fardeel te Brugge bij Joos van Doorlee; hij gelastte de klerk van van Doorlee dit fardeel aan Bastijn te leveren en dit in aanwezigheid van Bastijn. Deze laatste heeft de lakens nooit afgehaald (122). Rond 1502 werden Porret, Adin, Bisscop en van Rameys aangesteld om een geschil bij te leggen tussen Roegier Worme, drapier, „ende zinen makelare te Brugghe ter cause van der verdonckerthede van eenen bellaerde”. Hun uitspraak moet voor Roegier onaangenaam geweest zijn, daar hij in 1503 de scheidsrechters beschuldigt „loos ende valsch” te zijn (123).

De aktiviteit van de Kortrijkse waarden liep parallel met deze van zijn Brugse collega's.

Op 28 oktober 1486 werd een „wettelicke kennesse” voor de magistraat van Kortrijk geakteerd, waarbij Joris de Camerlijnc bekende schuldig te zijn aan Daniel Maelfeyt, drapier, de som van 11 lb. gr. betaalbaar op de jaarmarkt van Kortrijk 1487. Maelfeyt gaf deze „kennesse” in handen van de Kortrijkse waard Inghel

(120) „Ter vercoopinghe van den ghehauwen laken, ne hadde daerof gheen last, anders dan de drie laken, deen ghehauwen, niet min gheven zoude dan 32 lb. 5 s.gr. deelende den clerc van Pieteren” (SAK, *Ghed. in Camere, 1502-3*, f° 243 r° en 241 r° — geding Vlaminck tegen Strate).

(121) SAK, *Ghed. Viersc. 1490-92*, f° 45 v° - 46 r° — geding Heeghere tegen Bastijn — 3 juli 1490.

(122) „Jan hebbende te Brugghe een fardeel Curtrix lakenen... Jan heift den clerc van den makelaere, te wetene, Joos van Doorlee, ghelast dese lakenen Gheenin te leverene ter presencie van denzelve Gheenin ende de clerc dat belooft” (*Ibidem*).

(123) SAK, *Ghed. in Camere 1502-3*, f° 94 r° — geding Porret tegen Worme — januari 1503 ns.

vande Voorde (124), die verscheidene betalingen ver-richt had in naam van Maelfeyt. In de loop van 1487 leverde Maelfeyt echter vier bellaerden aan vande Voorde, en verzocht de vroeger gedane betalingen op deze laatste levering te debiteren, terwijl de schuldbrief hem integraal zou uitbetaald worden. Het geding vindt vermoedelijk zijn oorsprong in het feit dat de verkoop van de bellaerden niet onmiddellijk gebeurde, terwijl de schuldbrief kontant geld betekende voor de drapier. Indien de betalingen hierop gedebiteerd werden, vermin-derden de kontanten aanzienlijk.

In de loop van 1491 zien wij Robert de Veel, makelaar te Kortrijk, twee fardelen verkopen te Antwerpen (125). In oktober 1484 verkocht Inghel vande Voorde een sarppler wol aan Pieter de Hulst, drapier te Kortrijk, betaalbaar met vijf bellaerden en twee negenvierendelen tussen deze datum en Sinksen 1485 (126). De betaling is met uitzondering van één bellaerd volledig. Deze bel-laerd ontbreekt omdat Hulst verklaarde dat hij een bel-laerd liggen had bij van Doorlee te Brugge. Vande Voorde ging dit persoonlijk te Brugge kontroleren en het bleek dat er geen bellaerd meer voorradig was.

De voorgaande gegevens leveren ons een treffend bewijs dat zowel de Kortrijkse als Brugse waard niet als een passieve figuur in de transakties van Kortrijks laken mogen beschouwd worden. Zij treden er integendeel actief op. Het geheel van de verhandeling neemt de vorm aan van een „commenda”, waarbij de drapier als sla-pende partner (commendator) goederen levert aan de

(124) SAK, *Ghed. Viersc. 1486-89*, f° 308 r° - 309 r° en 305 r° - v° — geding Voorde tegen Maelfeyt — 12 mei 1490.

(125) „Noch ghesonden 2 fardeelen int zelve jaer tAntwerpen ende waeren vercoocht tfardeel 16 lb. gr. sterl. met ghelde in avenante als vooren” (SAK, *Ghed. Viersc. 1504-5*, f° 226 v° - 227 v° — geding Plancke tegen Hulst — 11 februari 1506 ns.).

(126) SAK, *Ghed. Viersc. 1485-86*, f° 188 r° - 189 v° — geding Voorde tegen Hulst — 4 oktober 1486.

waard (tractator) om die te verkopen. Het is een vennootschap waarin de arbeid geleverd wordt door de „tractator”, die in de teksten gewoonlijk faktor genoemd wordt (127). De lakens worden bij de waard gedeponereerd en de prijs ervan vastgesteld zoals in het reeds aangehaalde geval Vlaminck-vander Strate (128). Het is mogelijk dat de waard een schuldbrief aflevert voor de ontvangen lakens (129). Verder moet de waard de markt prospecteren om na te gaan of hij de gevraagde prijs kan bekomen — de lakens zijn immers aan prijs-schommelingen onderhevig (130) — of indien kopers voorhanden zijn. De opbrengst wordt daarop aan de drapiers gezonden (131). Er is dus een zeker risico aan verbonden voor de makelaar, en er wordt van hem een grondige marktkennis gevergd. De drapier kon echter onmiddellijk kontanten nodig hebben zodat de waard onver-

(127) M. M. Postan, *Partnership in English medieval commerce*, in *Studi in onore di Armando Saporì*, I, blz. 524.

(128) SAK, *Ghed. in Camere 1502-3*, f° 243 r°. In het geding Plancke tegen Hulst wordt dit ten overvloede bewezen door te wijzen op het ontbreken van een overeenkomst „Ingehele (vande Voorde) payment ghedaen heeft met fardeelen voor 18 lb. gr. tsterlinck, in dien tijt. Vermet. Blijcket, zal daermede oic ghestaen, ghemerct dat hij de lakenen gheanverdt heeft zonder pris te maken”.

(129) SAK, *Ghed. Viersc. 1486-89*, f° 205 v° - 206 r°, „ende hem de penninghen zenden bij Jan Beele, bringhere van de cedulle”. Cedulle als schuldbrief, cf. SAK, *Ghed. Viersc. 1486-89*, f° 60 v°: „ende haer darin gheconsentert achtervolghende den inhoudene van der obligacie. Ende dezelve cedulle hier ghelesen”.

(130) „De lakenen zijn binnen desen tijde ghebetert ende ghehoocht” (SAK, *Ghed. Viersc. 1486-89*, f° 211 v° - 212 r° — geding Planckaert tegen Doorlee — 22 april 1489). „Dies hadde de hooghinghe van den lakenen ghecommen ten prouffite van den verweerer” (*Ibidem*, f° 135 r° - 136 v° — geding Hulst tegen Yeghem — 19 december 1488).

(131) Wij vinden te Brugge ongeveer dezelfde toestand in het geval Diego de Castro, spanjaard. In ruil voor wol ontving hij 29 lakens. Zijn inzicht was deze aan een verwant in Spanje te sturen om die te verhandelen. Intussen ontving hij bericht uit Spanje dat de zending niet meer nodig was. Om zich van de lakens te ontdoen, zocht de Castro contact met de waard Arnoud vander Baerse „et lui dit que s'il trouvoit acheteur, qu'il en feroit comne de ses propres biens”. Van der Baerse verkocht ze,

wijld tot de verkoop moest overgaan. Dit gebeurt dan zoals de vrouw van Planckaert het uitdrukt „up aventuere” (132).

Uit geen enkel dokument blijkt welk loon de makelaar voor zijn faktorschap ontvangt. Men kan nochtans moeilijk aannemen dat hij deze taak gratis verrichtte. De stadsrekeningen van dit tijdstip leveren ons inderdaad een antwoord hierop.

De stad Kortrijk had op het einde der 15e eeuw een jaarlijks deficiet van circa 10.000 lb. p., de buitengewone leningen niet medegerekend (133). Ten einde over konstant geld te kunnen beschikken bij de aanvang van een nieuw ambtsjaar en de dringendste kosten te bestrijden, werd gewoonlijk naar het gemakkelijk doch kostelijk middel van „financie” gegrepen (134). Dit bestond hierin dat men een bepaald artikel kocht op termijn en het voor baar geld verkocht (135). De verliezen konden

en de Castro betaalde het hallegeld en het makelaarsloon (L. Gilliodts-van Severen, *Cart. Anc. Estaple*, II, n° 1365 blz. 375-6; SAB, *Civil. Sentent.* in -4°, 1506-7, f° 81 r° - v°). Het woord „contingent”, welke Gilliodts gebruikt, dient vervangen door „courtage”.

(132) SAK, *Ghed. Viersc.* 1486-89, f° 211 v° - 212 r° — geding Planckaert tegen Doorlee — 29 april 1489.

(133) 1486-87 — 9.334 lb. p. (ARB, *Rekenkamer*, n° 33232, f° 59 v°); 1488-89 — 8.370 lb. p. (*Ibid.*, n° 33233, f° 73 v°); 1489-90 — 7.365 lb. p. (*Ibid.*, n° 33234, f° 55 v°); 1490-91 — 8.128 lb. p. (*Ibid.*, n° 33235, f° 48 v°); 1491-92 — 11.075 lb. p. (*Ibid.*, n° 33236, f° 52 v°); 1492-93 — 15.505 lb. p. (*Ibid.*, n° 33237, f° 54 r°); 1493-94 — 15.157 lb. p. (*Ibid.*, n° 33238, f° 54 v°); 1495-96 — 12.027 lb. p. (*Ibid.*, n° 33239, f° 52 v°); 1496-97 — 7.579 lb. p. (*Ibid.*, n° 33240, f° 47 r°); 1497-98 — 8.051 lb. p. (*Ibid.*, n° 33241, f° 49 r°); 1498-99 — 7.402 lb. p. (*Ibid.*, n° 33242, f° 48 v°); 1499-1500 — 9.353 lb. p. (*Ibid.*, n° 33243, f° 48 r°); 1500-01 — 11.580 lb. p. (*Ibid.*, n° 33244, f° 38 v°).

(134) „Uute dien dat de stede van Curtricke gheen ghelt hebbende omme onsen alder ghenadichsten heere, den coninc van den Roomschen Rijcke, te betalen zine zettinghe ende middien maken een financie van penninghen” (ARB, *Rekenkamer*, n° 33232 f° 12 v° — 1486-87).

(135) H. Van Werveke, *De Gentsche Stadsfinanciën in de Middeleeuwen*, blz. 281-282 (Brussel, 1934. Uitg. van de Koninkl.

enorm zijn (136). Het Kortrijkse stadsbestuur kocht het meest voor de hand liggende artikel, nl. Kortrijks laken, op termijn (137) om het tegen kontant geld te verkopen op de Brugse of Antwerpse markt (138). Bij iedere verkoop wordt een verlies vastgesteld dat schommelt tussen 5 à 27 %, afgezien van de bijkomende onkosten, zoals vervoer, makelaarsloon, gevolgen van een muntdevaluatie enz. (139). Door een voerman werden de lakens naar Brugge gevoerd, waar de magistraat dezelfde verkoopsmethoden van de drapiers toepast: de waarden worden met de verkoop belast. Het zijn ten andere dezelfde waarden die optreden: Jan Weyts (140), Joos van Doorlee (141), Gheeraert de Grootte (142). Deze verkoop is gedwongen, of zoals de drapier het zegt „up aventure”. Het loon van deze makelaars, dat in de rekeningen voorkomt, wordt steeds „makelaerdie” genoemd,

Acad. België, Kl. Letteren, verzam. in -8°, 2e reeks, boek XXXIV). G. Bigwood, *Le régime juridique et économique du commerce de l'argent dans la Belgique du Moyen Age*, II, blz. 132 en vlg. (Brussel, 1922, 2 dln. Uitg. van de Koninkl. Acad. België, Kl. Letteren, verzam. in -8°, 2e reeks, boek XIV).

(136) Cf. de verliezen opgegeven door Bigwood voor de stad Brugge aanvang 15e eeuw (G. Bigwood, *Régime juridique*, II, blz. 133).

(137) 1486-87 (ARB, *Rekenkamer*, n° 33232, f° 12 v°); 1491-92 (*Ibid.*, n° 33236, f° 11 r°, 47 v° - 48 r°); 1492-93 (*Ibid.*, n° 33237, f° 10 r° - v°); 1493-94, (*Ibid.*, n° 33238, f° 10 r°); 1497-98 (*Ibid.*, n° 33241, f° 9 r°); 1498-99 (*Ibid.*, n° 33242, f° 9 r°); 1499-1500 (*Ibid.*, n° 33243, f° 8 r° - v°).

(138) In 1486-87 worden de lakens naar Brugge gevoerd (ARB, *Rekenkamer*, n° 33232, f° 54 v°). In 1492-93 daarentegen naar Antwerpen (*Ibid.*, n° 33237, f° 52 v°).

(139) In 1486-87 kocht de stad twee fardelen aan Jan Porret à 27 lb. gr. per fardeel. Zij werden verkocht te Brugge à 25 lb. 10 s. gr. Verlies 5,5 %. In 1492-93 koopt de stad drie fardelen aan Cornelis van Coolhuse à 22 lb. gr. per fardeel. De verkoop gebeurt à 16 lb. gr. voor twee fardelen en 15 lb. 10 s. gr. voor het derde. Verlies 27 %.

(140) ARB, *Rekenkamer*, n° 33232, f° 54 v° (1486-87).

(141) *Ibidem*, n° 33243, f° 45 r° (1499-1500) „Den voornoemden Joos van Doorle, makelaer, over zinen recht van makelaerdie van den voornoemden lakenen vercocht thebbene”.

(142) *Ibidem*, n° 33241, f° 42 r° (1497-98).

en bedraagt 6 s. p. per laken, naast een minder bedrag bestemd voor halle- en stalgeld (143). Dit loon is konstant, en niet onderhevig aan de kostprijs van het laken. Het schijnt een zuiver makelaarsloon te zijn en geen kommissieloon.

De hierboven aangehaalde voorbeelden waren gedwongen verkopen. De vraag is of de makelaar zich ook met het makelaarsloon tevreden stelde ingeval hij een risico liep. Hierop geven de teksten geen antwoord. Misschien was het mogelijk voor de makelaar tussen de met de drapier vastgestelde prijs en de eventueel te bedingen verkoopprijs een kleine winst te verwezenlijken.

Het tweede aspekt van de aktiviteit van de waard, nl. de bevoorrading van de drapier in Engelse wol, sluit zoals men verder zal zien nauw aan bij het voorgaande.

Naast enkele lokale drapiers (144) zijn ook de buitensteedse en buitenlandse handelaars in de wolhandel te Kortrijk ingeschakeld. Men ontmoet er Brugse poorters, vreemdelingen (Spanjaarden en Italianen) (145) en Engelse Stapelkooplieden (146).

Ieder van deze drie categorieën heeft zich in het raam van zijn wolhandel van Brugse en Kortrijkse waarden bediend. Cornelis van Coolhuse staat in betrekking met Jacop Porret (147), Juan Lopez met Inghel vande

(143) Betaelt voor trechte van makelaerdie van denzelven 7 fardeelen lakenen te 6 s. p. van elken lakene; Alnoch betaelt te Brugghe van makelaerdie, halle ende stalleghelde van denzelven acht faerdeelen lakenen te 10 s. p. van elken lakenen (ARB, *Rekenkamer*, n° 33236, f° 47 v° — 1491-92).

(144) Brugge, RA, Fonds *Acquisities* n° 3870/28: Passchier Paridaen, drapier te Kortrijk, koopt tussen 1495/97 engelse wol aan Bernaert Kuese, Wouter de Vos, Willem Halsberch en Roeland de Poortere, alle drapiers te Kortrijk.

(145) Cf. voetnoten 83, 84 en 85.

(146) De talrijke schuldbrieven in de reeks Acten en Contracten (SAK) tussen 1493 en 1505 zijn hiervan een bewijs. Cf. ook de processen voor de Raad van Vlaanderen (Gent, RA, Fonds Raad van Vlaand., *Sententien*, reeks B, 1498-1503, f° 119 v° - 120 r°; f° 322 r°, f° 331 r° - v°; f° 58 r° - 59 r°. *Ibidem*, 1503-6, f° 124 r° - 125 r°; SAK, charter 291).

(147) SAK, *Ghed. Viersc.* 1490-92, f° 388 r°.

Voorde (148) en Joos van Doorlee (149), Jan Brouc, stapelkoopman, met Joos van Doorlee (150), Jan de Thelnaere, stapelkoopman, met Gheeraert de Grootte (151), Richard Ponsberry met Arnoud vander Baerse (152), enz.

Hun rol in deze wolverhandelingen wordt niet altijd duidelijk omschreven. De Kortrijkse waarden laten zich in deze transakties wel betitelen als makelaar en faktor, zoals Jacop Porret (153) en Inghel vande Voorde (154). De Brugse daarentegen houden aan de term makelaar en gewagen niet van faktor (155). Nochtans loopt hun werking in dezelfde lijn.

In een proces tussen de wolhandelaar Coolhuse en Jacop Porret worden diverse methoden voor het optreden van een waard in de wolhandel opgegeven (156).

In de loop van 1490 zond Coolhuse aan Porret verscheidene pokketten wol, waarvan door tussenkomst van Porret twee aan Jan de Scapere geleverd werden tegen betaling met bellaerden. Porret heeft de schuldbekentenis van Scapere ontvangen. Deze vluchtte uit Kortrijk, zodat Coolhuse zijn schuld niet kon innen; deze laatste stelde Porret als makelaar hiervoor verantwoordelijk

(148) *Ibidem*, 1485-86, f° 188 r°.

(149) *Ibidem*, 1486-89, f° 205 v°, 211 v°, 213 r°.

(150) SAK, A-C 1494-98, f° 163 v°. Gent, RA, Fonds Raad van Vlaand., *Sententien*, reeks B. 1498-1503, f° 322 r°.

(151) SAK, A-C 1494-98, f° 181 v°.

(152) *Ibidem*, 1491-94, f° 157 v°.

(153) SAK, *Ghed. Viersc.* 1490-92, f° 388 r° „Den voornoemden Porret was makelaere ende facteur van Cornelisse, also hij es van meer andere”.

(154) *Ibidem*, 1485-86, f° 188 r° : „Dat Ynghele facteur es van diverschen coopliden ghelijc van Jan Loupes, Wijsberghe ende andere”.

(155) *Ibidem*, 1486-89, f° 211 v°. Doorlee in zijn antwoord merkt op : „Ten coope bij Planckaert ghedaen jehghens hem als facteur, niet. Nemaer heift voor Joos ghesproken als makelare”. Nu bestaat er wel mogelijkheid — zoals wij verder zullen zien — dat van Doorlee's taak uitsluitend die van makelaar was in dit geval.

(156) SAK, *Ghed. Viersc.* 1490-92, f° 388 r° - 390 v°.

(157). Porret stelt daartegenover een andere versie. Hij erkent makelaar te zijn geweest, en verscheidene pokketten wol van Coolhuse ontvangen te hebben. De wol werd echter door Coolhuse zelf te Brugge verkocht. Hij zond daarop de wol aan Porret met een brief, waarin de voorwaarden van de verkoop waren opgegeven. Aan de hand van dit schrijven leverde Porret de wol aan de drapiers, alsook aan Jan de Scapere en vroeg een schuldbekentenis. Voor deze arbeid ontving Porret 3 lb. p. per pokket. Dat Jan de Scapere daarop uit de stad vluchtte, is echter niet zijn zaak. Hij kan niet verantwoordelijk gesteld worden, gezien Coolhuse hem niet geschreven heeft dat de wol enkel mocht geleverd worden, indien hij verzekerd was van de betaling of indien hij zelf, Porret, borg stond (158). Porret krijgt tenslotte gelijk voor het Kortrijkse gerecht.

Er wordt door de waard een onderscheid gemaakt, wanneer de koopman zelf de wol verkoopt. De waard gedraagt zich alsdan volgens de opgegeven instructies. Normaal bestond dit in het opmaken van een schuldbekentenis voorzien van de nodige borgen onder hun handtekening. De wol werd hierop aan de drapier geleverd en de schuldbekentenis aan de koopman gezonden (159). Porret schijnt dus eerst de wol geleverd te heb-

(157) „De voorseide Porret was ooc doe ten tijde ghezwoorne makelaere van der stede van Curtricke met allen den rechten daertoe behoorende. Bij al desen behoort hem waer te segghene ende in te stane van zinen penninghen” (*Ibidem*).

(158) „Ten ghonen dat een makelaere met desen rechte behoort waer te zegghene van zinen penninghen, niet. Het en waere dat de coopman ghescreven hadde de wulle niet te leverne, hine waere verskert van zinen penninghen ofte de makelaere hem zelve gheobligiert” (*Ibidem*).

(159) „Dat Porret heeft ghescreven an Cornelisse... dat hijre niet of ghesceden en hadde, ne hadde eerst wettelicke kennisse oft obligacien” (*Ibidem*). Willem Caignet verkocht een sarpler Cotswold aan Oste van Amiens en Lauwers Claux, drapiers „ende elc voor anderen ende elc voor al verbonden, ende hem van desen ghegheven obligacie gheseghelt ende gheteckent elc met zinen meercke. Hij heift hierup de leveringhe van der

ben, en heeft daarna de schuldbekentenis laten opmaken, zodat de schuldbrief van Scapere niet getekend werd en Coolhuse geen verhaal had op Scapere.

De verdediging van Porret berust op twee argumenten : de koopman schreef hem niet

1. „de wulle niet te leverne, hine waere verseekert van zinen penninghen”, nl. het bezit van een schuldbrief voorzien van borgstelling.

2. „De makelaer hem zelve obligiert”, t.t.z. dat de waard zich solidair verklaart met de koper (elc voor andere ende elc voor al) (160).

Beide argumenten geven tevens twee aspecten weer van de rol van de waard. Er bestaat echter nog een derde mogelijkheid. De waard kan naast de koopman als medeschuldeiser optreden (161).

wulle ghedaen” (SAK, *Ghed. Viersc. 1486-89*, f° 82 v° - 84 r° — geding Caignet tegen Claeux — oktober 1487). De Brugse waard Wouter Ameyde past hetzelfde systeem toe. Pieter de Hulst, als pachter van de „zacken wullen van baten”, eist van Ameyde 18 gr. van elke zak wol die Ameyde „heeft ghelevert ofte ghedaen leveren”. Jan Thevelin, vervangende Ameyde, verklaart „dat dezelve wulle vercocht es te Brugghe ende den waghenaers ghelevert ende also te Curtricke ghebrocht. Ende zo wanneer de coopere zekere doet, zo ontfaet hij tgoedt” (SAK, *Ghed. in Camere, 1502-3*, los blad tussen f° 217 v° - 218 r°).

(160) Op het belang van de borgstelling van de waard wees reeds prof. van Houtte (J. A. Van Houtte, *Waarden en make-laars...*, *Bijdr. Gesch. Nederl.*, dl. 5, blz. 188-189). In een proces tussen Hendrik Ferrant, waard te Brugge, en Govaert Stertkin, koopman van Keulen, bepaalt de borgstelling eveneens de verantwoordelijkheid van de waard „De heesschere stelt in zijne rekeninghe ontfaen hebbende 41 lb. 16 s. 8 d. gr. van diverssche wijnen, die de verweerer ghelevert zoude hebben Andries van Coeyen, daerof de heesscher niet voorder borghe bedeghen en was dan toten 22 ponden gr., bij denwelken de verweerere tsurplus behoort te haelne anden voorseiden Andries ende hem heesschere dat goed te laten commene tot 60 gouden gulden (Gent, RA, Fonds Raad van Vlaand., *Sententien, reeks B, 1503-6*, f° 111 v° - 114 r°, sententie van 11 sept. 1504).

(161) SAK, *Ghed. Viersc. 1486-89*, f° 213 r° - 214 r° — geding Doorlee tegen weduwe Crommelin — 29 april 1489. Jan vanden Rade kocht in 1486 een zak wol aan Juan Lopez. De weduwe Roegier Crommelin was borg. Na aflevering van de schuldbrief, werd de wol geleverd. De vereffening van de schuld is nog

Die verscheidene manieren om de schuldbrief op te maken, zijn het resultaat van de wijze waarop de wolverhandeling gebeurde en bepalen tevens de funktie van de waard.

Het is duidelijk dat de eerste manier, het opmaken van een schuldbekentenis, de levering van de wol aan de drapier en het zenden van de schuldbrief aan de koopman, wijst op een rechtstreekse handeling tussen koopman en drapier. De waard speelt hierin enkel de rol van verdeler (162). Dit verklaart misschien de weigering van van Doorlee om zich in een geding met Planckaert als faktor te doen doorgaan. Volgens zijn verklaring trad hij op als makelaar. Wanneer Planckaert na vereffening van zijn schuld zijn schuldbrief aan van Doorlee teruggeeft, dan zegt deze dat niet hij, doch waarschijnlijk Juan Lopez deze in bezit heeft (163).

De derde manier, waarin de waard optreedt als medeschuldeiser, geeft een ander beeld. Als schuldeiser mag men veronderstellen dat hij de hand heeft gehad in de verkoop, niet als eigenaar maar in opdracht van de koop-

onvolledig. Daarom spreekt van Doorlee de borg aan, gezien „in de cedulle haer gheobligiert te betaelen Joos van Dourleus, Gomes de Sorye oft emmer...”. Gomez de Soria is de schoonzoon van Juan Lopez.

(162) In het kontrakt tussen Willem Salfort, stapelkoopman, en Pieter vanden Damme van Kortrijk wordt bepaald dat Salfort aan Damme twee sarplers fijne Cotswold zal leveren op 6 oogst 1496 „wel verstaende deselve in de handen blivende van Jan oft Jacop Porret tot deselve Pieter vanden Damme van dien goede souffissante zekere ghedaen sal hebben (SAK, A-C 1494-98, f° 90 r°, 5 juli 1496). Zelfde kontrakt tussen Inghel Doucq, stapelkoopman, en Inghel vande Voorde fs. Olivier van Kortrijk in dato 13 oktober 1496. Het handelt over de levering van elf sarplers fijne Cotswold te leveren in de loop van drie jaar. De wol blijft in handen van Jacob Porret en Robert de Veel tot Inghel „goede ende souffissante zekere ghedaen sal hebben” (*Ibidem*, f° 109 r°).

(163) „Ten ghonen dat hij verkent heift de obligacie onder hem hebbende, ontkent ende neemt den eedt. Heift Loupes een obligacie, mach hem die heessen” (SAK, *Ghed. Viersec. 1486-89*, f° 211 v° - 212 r° — geding Planckaert tegen Doorlee — 29 april 1489).

man. Hij was de faktor van de koopman, zodat hij in de schuldbrief naast de koopman kan genoemd worden (164). Dit blijkt ten andere een heel normale procedure geweest te zijn, want in een aantal schuldbrieven wordt naast van Doorlee ook zijn Kortrijkse faktor, Andries Eghels, genoemd (165).

In de tweede manier schijnen de rollen precies omgekeerd. Gezien de waard zich borg stelt voor de koper, mag men aannemen dat hij deze persoon en diens financiële toestand goed kent. Naar onze mening is het zelfs op voorstel van de waard dat de wol aan een bepaalde drapier verkocht wordt, zoals Coolhuse verkeerdelijk aan Porret toeschrijft (166). De waard vervult dus niet meer de rol van faktor van de wolkoopman, doch werkt in opdracht van de drapier. Zijn positie in de schuldbrief verandert eveneens: van mede-schuldeiser wordt hij mede-schuldenaar.

Niettegenstaande de waard de drapier kent, mag men overtuigd zijn dat hij zich op een of andere manier heeft zoeken te beveiligen tegen de nadelige gevolgen van deze borgstelling. Dit blijkt uit een schuldbrief gedateerd 1 juli 1497. Jan Rooze fs. Joos de oude, drapier te Kortrijk, erkent schuldig te zijn aan Joos van Doorlee en Andries Eghels de som van 97 lb. sterling te betalen in drie termijnen. Er wordt een zakelijke borgstelling opgegeven (167). In dato van 31 juli daaropvolgende wordt door een akte uitleg verschaft over het tot stand komen van

(164) SAK, *Ghed. Viersec. 1486-89*, f° 213 r° - 214 r° — geding Doorlee tegen weduwe Crommelin. Cfr. voetnoot 143.

(165) SAK, *A-C 1494-98*, f° 157 v° (1 juli 1497). *Ibid.*, f° 172 v° (18 sept. 1497). *Ibid.*, f° 183 r° (20 oktober 1497); *Ibid.*, f° 186 r° - v° (6 en 20 november 1497). Andries Eghels „facteur” van Joos van Doorlee, 28 oogst 1498 (*Ibid.*, f° 233 v°).

(166) „...ende bij tusschensprekene van Jacoppe (Porret) als makelaere ende facteur ende tsiner bede...” (SAK, *Ghed. Viersec. 1490-92*, f° 388 v° - 390 v° — geding Coolhuse tegen Porret).

(167) SAK, *A-C 1494-98*, f° 157 v°.

de schuldbekentenis op 1 juli (168). Andries Eghels verklaart voor de magistraat van Kortrijk dat deze schuldbrief opgemaakt werd als gevolg van een andere opgesteld te Calais voor hetzelfde bedrag, en aangegaan tussen Jan Rooze enerzijds en Jan Brouck, stapelkoopman, anderzijds, waarbij Joos van Doorlee optrad als borg van Jan Rooze. Wanneer Rooze de koopman of van Doorlee zal voldaan hebben, zal deze schuldbrief hem teruggegeven worden.

Deze schuldbrief nu van 1 juli 1497 wijkt in niets af van de andere schuldbrieven, die door Joos van Doorlee en Andries vóór of na deze datum werden opgemaakt (169). De enige wijziging is het gebruik van ponden groot in plaats van ponden sterling, wat erop wijst dat de eigenlijke schuldeiser een inlands koopman (desnoods een vreemdeling in het land verblijvende) ofwel een stapelkoopman is.

Wij zijn dan ook geneigd aan te nemen dat de andere schuldbrieven, waarin waarden als schuldeisers optreden, opgesteld zijn in dezelfde omstandigheden (170).

(168) *Ibidem*, f° 163 v°. Deze aanvullende akte schijnt gemaakt op aanvraag van Jan Rooze. Bij de tekst van 1 juli is een nota in margine „Ta Andries Eghels, veu que il a passé une contrelettre ycy escript en datte du dernier jour de juillet, et est par ce ledit J. Rooze contenté” (*Ibidem*, f° 157 v°).

(169) Een aantal dezer schuldbrieven worden opgegeven in voetnoot 165.

(170) In de reeks Acten en Contracten (SAK) staan inderdaad een reeks schuldbrieven genoteerd, waarvan de schuldeisers Brugse waarden (Arnoud vander Baerse, Joos van Doorlee, Wouter Ameyde, Gheeraert de Groote en hun ondergeschikten Ruebin van Werkene, Jacob van Doorlee) en Kortrijkse waarden (Inghel vande Voorde, Robert van Veel, Jacob Porret, Adriaan vande Voorde) zijn. Het loont wel de moeite volgende schuldbrief te vermelden: Willem Halsberch en Roeland de Poortere, drapiers te Kortrijk, erkennen 20 lb. sterling schuldig te zijn aan Arnoud vander Baerse van Brugge. De eerst vermelde schuldeiser was Richard Ponsberry, stapelkoopman. Deze naam werd achteraf doorstreept en vervangen door vander Baerse. Dit zou erop wijzen dat de drapiers zich in hun verklaring aan de schepenklerk hadden vergist (SAK, A-C, 1491-94, f° 157 v°).

In welke mate deze tweede schuldbrief eventueel vervangen werd door een certificaat, waarbij de borg van iedere aansprakelijkheid voortspruitende uit zijn borgstelling ontlast werd, is niet duidelijk. Er is een dergelijk voorbeeld bekend van 28 oktober 1497. Pieter Cruusman, Jan Rooze en Jaspar de Maech, drapiers te Kortrijk, geven ontlasting aan Gheeraert de Groote van Brugge voor de borgstelling, die hij gedaan heeft te Brugge wegens een schuld van hen aan Jan de Thelnaere, stapelkoopman (171).

De verbintenis van de waard in de wolhandel ten opzichte van de koopman en drapier, bracht met zich mede dat hij belang had in de betaling van de aangegane schuld. De schuldbrief wordt immers slechts teruggegeven wanneer de schuld voldaan is.

In de verscheidene gevallen die besproken werden, kon de schuld vereffend worden met de koopman of met de waard. Andries Eghels vermeldt het in zijn „contre lettre” van 31 juli 1497 uitdrukkelijk: „zo wanneer de copman ofte Joos van Dorle oft de voorseide Andries van de voorseide somme vernoucht sal hebben” (172). Wanneer hij als mede-schuldeiser optreedt is het vanzelfsprekend dat hij zich met de schuldaflossing inlaat. Wanneer Jan vande Rade slechts een deel van zijn schuld voortspruitende uit de aankoop van een zak wol

(171) „bij dese presente lettren beloven up hemlieden, elc voor anderen ende een voor al, Gheeraert de Groote in Brugge duechdelick, costeloos ende scadeloos te quitene, tontheffene ende tontlastene van der somme van 54 lb. 11 s. 8 d. gr. st. ghelt” (SAK, A-C, 1494-98, f° 181 v°). Een ander voorbeeld van een dergelijke ontlasting, doch onder Kortrijknaars is de schuldbrief van 26 oktober 1497: Joos Vyncke en Margareta Vyncke, weduwe van Wouter Pijpe, erkennen 30 lb. 13 s. 1 d. gr. schuldig te zijn aan Adriaan vande Voorde. Op dezelfde dag ontlast Joos Vyncke Margareta van deze borgstelling door een andere akte (SAK, A-C 1494-98, f° 182 v°.) Cfr. ook M. M. Postan, *Private financial instruments in Medieval England*, in *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 23 jg., 1930, blz. 31-32.

(172) SAK, A-C 1494-98, f° 163 v°.

in 1486, heeft betaald, spreekt van Doorlee de weduwe Roegier Crommelin aan voor het overschot (173). In dezelfde zin zien wij het proces Inghel vande Voorde tegen Pieter de Hulst. Als faktor van Lopez, Wijsberghe e.a., verkocht vande Voorde een zak wol aan P. de Hulst, welke geleverd werd op 11 april 1485. De betaling, die diende te geschieden tussen 11 april en Sinksen 1485, is nog niet gebeurd. Vande Voorde eist het restant. P. de Hulst tracht zich te verdedigen met de bewering dat hij de wol kocht aan Gijsbrecht van Wijsberghe, doch vande Voorde verklaart onder eed dat P. de Hulst de wol aan hem kocht. Daarop zoekt P. de Hulst een uitweg door te verklaren dat volgens de boekhouding van I. van de Voorde zijn schuld vereffend is. Tijdens een bijeenkomst met van Wijsberghe en de klerk van Lopez werden de rekeningen nagezien en geen schuld bevonden. Vande Voorde bevestigt dat op een bepaald moment de schuld betaald was door een valse verklaring van P. de Hulst. Deze beweerde namelijk dat een hem toebehorende bellaerd bij van Doorlee te Brugge berustte. Dit bleek achteraf onwaar. Wat betreft het nazicht van de rekening tussen P. de Hulst en Lopez, dit gaat hem niet aan. Hij eist het restant van de schuld (174).

Zelfs in het geval waar de waard alleen de uitvoerder van de instructies van de koopman is, blijkt hij zich met de betaling op te houden. Wanneer Joos Planckaert in 1486 twee zakken wol koopt aan Lopez met Joos van Doorlee als makelaar, dan beweert Planckaert zijn schuld aan van Doorlee voldaan te hebben. Deze bewering wordt niet weerlegd (175). Hetzelfde gebeurde in 1475. Juan Lopez spant een proces in tegen Joris vanden

(173) SAK, *Ghed. Viersc.*, 1486-89, f° 213 r° - 214 r°.

(174) *Ibidem* 1485-86, f° 188 r°- 189 v°.

(175) *Ibidem* 1486-89, f° 211 v° - 212 r° „Hij heift Dourleuus betaelt ende vulcommen van de voorseide somme”.

Gavere omwille van de resterende schuld van een zak wol. Gavere beweert de betaling gedaan te hebben aan „Colaert Jans makelaere” (176).

Het klinkt misschien wel verrassend dat de waard zich zelfs in het laatste geval met de schuldregeling ophoudt. In de twee eerst vernoemde blijkt dit meer normaal. Om dit te begrijpen, moet men het vroeger besproken actief optreden van de waard in verband met de lakenverkoop van de drapiers vergelijken met de woltransakties. Een groot deel van deze verhandelingen staan in het teken van de ruilhandel (177). Wol wordt verkocht kontant of op termijn en de betaling geschiedt niet in speciën, doch in Kortrijks laken. Voorbeelden hiervan zijn legio. Kortrijkse en Brugse poorters, Spanjaarden en Italianen verkochten hun Engelse wol

(176) *Ibidem* 1474-76, niet gefol., geding Lopez tegen Gavere, 23 juni 1475.

(177) Ruilhandel of baratto, in middelndl. „baerteringhe” of „manghelinghe”. Zie de bepaling bij F. Edler, *Glossary of mediaeval terms of business*, blz. 43 v° baratto: ruil van goederen zonder meer, waarbij geen geld in aanmerking komt, alhoewel de waarde der geruilde goederen in geldtermen wordt uitgedrukt; ofwel ruil van goederen waarbij een der beide partijen een klein bedrag betaalt. De prijzen der goederen worden gewoonlijk, doch niet altijd verhoogd. In Italië heeft deze praktijk in de wol- en lakenhandel een belangrijke rol gespeeld in de 14e en 15e eeuw. Zij werd het voorwerp van statuten om ze in te dijken, en van traktaten om ze tot een goed te brengen (A. Doren, *Studien aus der Florentiner Wirtschaftsgeschichte. I. Die Florentiner Wollentuchindustrie vom 13. bis zum 16. Jahrhundert*, blz. 189-199. Stuttgart, 1901). Voor een uittreksel uit een „trattato dei barratti”, cf. *Ibidem*, blz. 500-505. Zie eveneens de blz. welke W. Brulez aan baratto of mangeling wijdt in W. Brulez, *De firma Della Faille en de internationale handel van Vlaamse firma's in de 16e eeuw*, blz. 379-381 (Brussel, 1959. Uitg. van de Kon. Vl. Acad. van België, Klasse Letteren, verh. 35). Ook in de Vlaamse wol- en lakenhandel in de 14e eeuw schijnt dit systeem reeds ingeburgerd. Bewijs hiervan art. 12 van het Brugse makelaarsprivilegie van 1323: „Item, ware dat sake dat een makelare ene baerteringhe maecde, daer die hostelier niet bi ne ware, wat goede dat ware, weder lakene so ander goet...” (R. Ehrenberg *Makler, Hosteliers und Börse in Brügge vom 13. bis zum 16. Jahrhundert*, in *Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht*, XXX, 1885, blz. 464).

op een dergelijke manier (178). Alleen de stapelkooplieden maakten hierop een uitzondering. In de algemene regel worden de schuldbrieven, waarin Engelsen als schuldeisers optreden, opgemaakt in ponden sterling en dienen betaald met geld „in avenante” (179). In een klacht aan de Kortrijkse magistraat in 1493 vermelden de Engelsen dat de betaling van deze schuldbrieven met laken hen door de drapiers opgedrongen wordt, wat indruist tegen het statuut van de Stapel (180). Hun terrein is immers hoofdzakelijk de wolhandel (181), zodat de Kortrijkse lakenhandel voor hen een onbekend gebied is.

Allen hadden dan ook voordeel zich van een waard te bedienen. Deze laatste stond immers voortdurend in kon-

(178) Wij geven van elke categorie kooplieden een voorbeeld : Juan Lopez : „dat binnen eenen jare haerwaerts Porret cochte jeghen Loupes eenen zac wulle codtswale te betalen met lakenen comptant” (SAK, *Ghed. Viersc. 1486-89*, f° 205 v°).

Cornelis van Coolhuse : „heift de voorseide Jacop dezelve twee poken ghelevert Jan den Scapere, ende zoude daervooren leveren twee fardeelen lakens gheseghelte te 20 lb. gr. elc fardeel” (*Ibidem 1490-92*, f° 388 v°).

Jan de Hert : „dat, binnen eenen jaere haerwaerts onbegrepen, Gheeraert cochte jeghen Jan eene saerpeliere wulle fine codtswale, passerende deken ende vindere omme 39 maerc te betalen met lakenen tfaerdeel te 38 pont gr.” (*Ibidem 1486-89*, f° 267 v°).

Antonio de Gualterotti : Jacob de Hooghe alias Coc, drapier te Kortrijk erkent schuldig te zijn aan A. de G. voor levering van 1 zak fijne cotswold „2 faerdeelen curtricsche gheseghelde bellaerden” en 8 lb. 10 s. gr. (SAK, *A-C 1494-98*, f° 20 r°).

(179) Van deze algemene regel werd in bepaalde gevallen wel afgeweken. De schuldbrief van 2 nov. 1503 opgemaakt tussen Luux Albrecht, drapier, en Robert Arnoe, stapelkoopman, als gevolg van de levering van 1 sarpler fijne kesteven wol, is betaalbaar met „gheseghelde maertins” (SAK, *A-C 1501-3*, f° 188 r° v°). Cf. nog een ander voorbeeld (*Idem*, f° 164 v°).

(180) „...nemaer worden deselve copmannen of huerlieder facteurs bedwonghen, willen zij betaelt wesen, dit te nemene met penninghen ende schellinghen oft met fardeelen oft bellaerden ter gheliefte van den drappers ende dat buter ordonnancie van den Staple” (SAK, bijlage van charter 291).

(181) H. L. Gray, *English foreign trade from 1446 to 1482*, in *Studies in English trade in the fifteenth century*, blz. 15-17. Hun aandeel in de in- en uitvoer van andere waren bedroeg amper 2 %.

takt met de drapiers die hun lakens bij de waard stapelden om die te verkopen, zodat deze zowel over laken als over geld van de drapier beschikte (182). Beide waren noodzakelijk bij de aankoop van de grondstof. De beschikking van de waard over lakens stelde hem immers in staat de koopman te voldoen in het geval van een baratto. Inghel vande Voorde als faktor van Lopez en Wijsberghe, verkocht een zak wol aan Pieter de Hulst betaalbaar met vijf bellaerden en twee negenvierendelen tussen 11 april en Sinksen 1485. De betaling is onvolledig, gezien er één bellaerd ontbreekt. P. de Hulst beweert dat zijn rekening met Lopez vereffend is (183). Vande Voorde antwoordt: „ter rekeninghen ghedaen ne leyt in zinen weghe niet” (184), doch eist de bellaerd. Vande Voorde had vermoedelijk de bellaerd op tijd aan Lopez geleverd, zodat de schuld van P. de Hulst in de boeken van Lopez als betaald stond genoteerd. Daarentegen stond hij bij vande Voorde nog in het krijt.

De verkoop van lakens liet de waard de beschikking over de fondsen om de schulden van zijn drapier te betalen.

In 1458 kochten Zegher vande Leene en Lodewijc vanden Ackere wol aan Philips Hardebeen. Zegher betaalde 15 lb. gr. „bij der hand van Jan Robe ende Jan de Vriend”, beiden Kortrijkse makelaars (185). Hetzelfde

(182) In 1459 doet de makelaar Jan de Vriend de goederen van Jan Keest panden wegens schulden voortspruitende uit de aankoop van wol (cotswold) en boter. In aflossing van zijn schuld betaalde hij slechts met één bellaerd à 9 lb. gr. en twee „blauwe” à 11 lb. gr. (SAK, *Ghed. in Camere. 1458-62*, niet gefol., geding Keest tegen Vriend).

(183) „...ende naer Kerstdach noch vergadert gheweist ten huse van Ghijselbrecht, present Olivier Loupes clerc, ende overzien huerlieder staet ende rekeninghe ende gheen ghescil wesende van desen bellaerde” (SAK, *Ghed. Viersc. 1486-89*, f° 188 r°-189 v°).

(184) Ibidem.

(185) SAK, *Ghed. in Camere 1458-62*, f° 17 r° - 18 r°, geding Leene tegen Ackere. Jan de Vriend wordt vernoemd als makelaar

gebeurt in een proces tussen Jan vander Plancke en Jan de Hulst (186). Plancke huwde de weduwe van Inghel vande Voorde. J. de Hulst had een schuld aan vande Voorde ten bedrage van 42 lb. st. verdeeld over twee „wettelicke kennessen”. Men kan deze schuld als het resultaat beschouwen van een wolaankoop aan een stapelkoopman rond 1491, waarbij vande Voorde als borg optrad (187). Een gedeelte der betaling geschiedde bij middel van twee fardelen berekend à 31 lb. 15 s. st. Het proces handelt verder over het aantal ponden sterling dat vande Voorde in 1491 betaalde voor een fardeel. Gezien de weigerende houding van de Engelsen om zich te laten betalen met lakens, zal vande Voorde de bellaerden door de drapiers geleverd in betaling voor hun wol, aangekocht aan een Stapelkoopman, in ponden sterling uitgedrukt hebben, ten einde een beter inzicht te hebben in de afzonderlijke rekening van ieder drapier. Hij verkocht de fardelen (188) en betaalde met de opbrengst de schuld van de drapier aan de stapelkoopman.

Dat deze handelswijze geen uitzondering was, bewijzen de verklaringen van twee waarden, Jacob Porret en Robert de Veel, die als getuigen optreden voor Jan de Hulst. Beiden verklaren hetzelfde gedaan te hebben, en halen de prijzen aan van fardelen in ponden sterling rond 1491. R. de Veel verklaart daarenboven deze te Antwerpen verkocht te hebben (189). Voor de Engelsen

in 1459 (*Idem*, f° 57 r°, geding Vriend tegen Lours), Jan Robe als makelaar (*Idem*, 1454-59, niet gefol., geding Robe tegen Fierins).

(186) SAK, *Ghed. Viersc.*, 1504-5, f° 226 v° - 227 r°.

(187) Het feit dat de schuld in ponden sterling is uitgedrukt is een eerste bewijs. Een tweetal getuigen in dit proces laten eveneens uitschijnen dat deze schuld in verband staat met Engelsen „Robeert de Veel vervaet dat hij niet weet waervoorren Inghel betaelde de lakenen of in paymente gaf dInghelsche” (SAK, *Ghed. Viersc.* 1504-5, f° 226 v° - 227 r°).

(188) „Willecomme blijft bij de kennesse ende dat hij niet meer hebben en zal dan de lakenen vercoocht waeren” (*Ibidem*).

(189) „Jacob Porret vervaet dat de lakenen ten tijde van deser questie, Inghel gaf die in paymente de Inghelsche voor 18 lb. gr.

was het gebruik van een waard op een of andere manier belangrijk, gezien de moeilijkheden welke zij bij het innen van hun schulden te Kortrijk ondervinden (190). Zij moeten o.m. persoonlijk en niet door een gevolmachtigde voor de magistraat verschijnen (191). Uit dergelijke kontakten spruiten waarschijnlijk enkele processen verleden voor de Raad van Vlaanderen zoals dit van Willem Creul tegen Inghel vande Voorde (192), weduwe Roger Moen tegen Jacob Porret e.a. (193), zelfde weduwe tegen de weduwe Joos van Doorlee (194). Anderzijds worden de schuldbrieven, opgemaakt tussen de stapelkoopman en de Kortrijkse drapier, en gepasseerd voor de magistraat, bij de waarden neergelegd, zoals blijkt uit de marginale nota's (195). Voor de vereffening

sterlinx ghelts ende in der ghelicken hij Jan Porret, zijn broedere, ende Pietre van Hulsbusche alst blijft bij zekere cedulle" (*Ibidem*).

(190) In een schrijven aan de magistraat van Kortrijk dringt de Aartshertog aan op een spoedige regeling van de schulden aan Henry Wayt en andere stapelkooplieden door Kortrijkse poorters aangegaan voor aankoop van wol. Niettegenstaande Wayt „ayt fait plusieurs grans poursuites et diligences, afin d'estre payez d'icelles sommes" is hij er nog niet in gelukt (SAK, charter 291).

(191) Klacht van de Stapel van Calais aan de magistraat van Kortrijk in 1493 „...hij gheen betalinghe ghecrighen en can onder tdxel dat men binnen deselve stede van Curtricke sustineert dat den persoon up wien de obligacie spreict behoort ende es sculdich in persone te compareirne ende niet bij procuracie te agierene" (SAK, bijlage van charter 291). Eveneens het proces hangende voor de Raad van Vlaanderen tussen Thomas Credlay, faktor van Jan Brouc, en Jan de Hulst van Kortrijk in 1501. De eiser zegt uitdrukkelijk „dat hij ooc, die een uutlandsch coopman es, te Curtricke niet en hadde moghen occuperen bij procureur" (Gent, RA, fonds Raad van Vlaand., *Sententien, reeks B, 1498-1503*, f° 322 r°).

(192) Gent, RA, Fonds Raad van Vlaand., *Sententien, reeks B, 1498-1503*, f° 119 v° - 120 r° (sententie van 23 mei 1499).

(193) *Ibidem, 1503-6*, f° 34 v° - 35 r° (sententie van 1 maart 1504 ns).

(194) *Ibidem, f° 35 r° - v°* (sententie van 1 maart 1504).

(195) Schuldbrieven op naam van Thomas Colton en Willem Welbeck, stapelkooplieden, af te leveren aan Jacob Porret (SAK, A-C 1491-94, f° 143 v°). Schuldbrieven op naam van Thomas Bourgon, stapelkoopman, af te leveren aan Jacob Porret (*Ibidem, f° 172 v°*). Schuldbrief op naam van Willem Smit, stapelkoop-

van de schuld droegen de waarden vermoedelijk ook zorg op een der hoger vermelde manieren (196).

Het belang van de waard treedt dus duidelijk aan het licht. Zijn optreden is niet alleen van belang voor de koopman, doch daarenboven van groot belang voor de drapier en de Kortrijkse wolnijverheid. Hij is om zo te zeggen de spil van de nijverheid; door zijn relaties verschaft hij de grondstof en kan tevens de produkten afzetten. Dit uitzonderlijk belang voor de drapier wordt nog meer versterkt door bepaalde verrichtingen die buiten het kader van de twee aangehaalde activiteiten, doch binnen het raam van de wolnijverheid liggen. Hij leent namelijk geld aan de drapier, betaalt sommige bewerkingen van het laken en levert hem o.a. de boter om zijn wol in te smeren. Een bewijs hiervan vindt men in het proces Inghel vande Voorde tegen Daniel Maelfeyt (197). Maelfeyt bezat een schuldbrief gedateerd 28 oktober 1486 ten laste van Jooris Camerlinc ten bedrage van 11 lb. gr., betaalbaar op de Kortrijkse jaarmarkt 1487. Maelfeyt overhandigde deze schuldbrief aan vande Voorde. Na de vervalddag wil vande Voorde van deze som volgende bedragen aftrekken: 6 lb. 18 s. 4 d. gr. welke door hem betaald werden aan Obrecht Wulveric voor het verven van lakens van Maelfeyt (198); 45 s. gr. voor levering van 1,5 ton „vriessche”

man, af te leveren aan Adriaan vande Voorde (*Idem*, 1494-98, f° 2 v°). Schuldbrief op naam van Thomas Credlay, stapelkoopman, af te leveren aan Jacob Porret (*Ibidem*, f° 158 r°). Schuldbrief op naam van Jan Storck, stapelkoopman, af te leveren aan Robert de Veel „par charge de J. Storck” (*Ibidem*, f° 166 r°).

(196) Een afrekening tussen een waard en een drapier is te vinden in SAB, *Procuratien 1492*, f° 119 v°, waar Rugger Grendele en zijn vrouw Katheline, beiden van Kortrijk, verklaren schuldig te zijn aan Barbele Foret, weduwe van de makelaar Jan Weyts, de som van 40 lb. gr. voor „handelinghe van coopmanscepe die de voorseide wijlen Jan Weyts ende Roegier te samen te doene ghehad hebben”.

(197) SAK, *Ghed. Viersc.*, 1486-89, f° 308 r° - 309 r°; 305 r° - v°, 12 mei 1490.

(198) „Dat binnen 3 jaeren haerwaerts Danneel ghevaerwet

boter in 1486; en 11 s. gr. welke hij aan Maelfeyt leende. Maelfeyt betwist deze gegevens niet en beweert alleen dat deze bedragen mogen afgetrokken worden van de opbrengst van vier bellaerden, welke hij intussen aan vande Voorde leverde.

Hoewel dit gegeven alleen staat in de voorhanden dokumentatie, mag men toch aannemen dat het een normaal gebruik is tussen Kortrijkse waarden en drapiers. Of dat eveneens voor de Brugse het geval is blijft een open vraag.

De waard blijkt dus werkelijk diep ingegrepen te hebben in het leven van de drapier. Deze laatste wordt van een deel beslommingen van financiële en van kommerciële aard ontslagen. Hij krijgt op zijn vraag grondstoffen, zoals boter en wol, en hoeft zich om de verkoop van zijn produktie niet meer te bekommeren. De waard neemt die laatste immers over om de eerste te betalen, en stuurt achteraf het saldo. De drapier kan zich dus volledig aan het produktieproces wijden.

De vraag stelt zich of hiermede geen afbreuk gedaan wordt aan het type van zuivere ondernemer, zoals het zich in de 14e eeuw ontwikkelde, en waarvan prof. van Werveke volgende bepaling gaf: „Zij treden als werkgevers op, zij beschikken blijkbaar over kapitaal, daar ze de grondstof aankopen, deze laten verwerken en er de eigenaars van blijven gedurende de opeenvolgende operaties die ze ondergaat. Deze fabrikatie kan eventueel, altans gedeeltelijk, ten huize van de drapiers of in de hun toebehorende ateliers geschieden. Meestal echter vertrouwen ze het in wording zijnde product aan handwerkers toe; die het successievelijk de bewerkingen doen ondergaan, waarin zij gespecialiseerd zijn. Na voltooi-

heft te Obrechts Wulveric belopende 6 lb. 18 s. 4 d. gr. Ynghele heft, in den name van Danneele, dat betaelt bij consente van Danneele ende tsinen versoucke ende datte bij voorworde tusschen hem beeden" (*Ibidem*, f° 308 r°).

ing van het, hetzij nog ruwe, hetzij volledig afgewerkte weefsel wordt het door de drapiers verkocht" (199).

De Kortrijkse drapier week inderdaad daarvan af: voor aan- en verkoop werd een tussenorganisme, nl. de waard, ingeschakeld. De drapier kwam dus niet meer noodzakelijk direkt in contact met de koopman; een deel van de aankopen gebeurde onder de vorm van ruilhandel, waarbij de waard geld aan de drapier leende, en sommige eindbewerkingen, zoals het verven, betaalde. Daaruit zou men geneigd zijn af te leiden dat de rol van de drapier mettertijd minder belangrijk was geworden, wat betreft zowel kapitaal als onderneming, en dat hier misschien wel de oorzaak ligt van de overwegende rol, die de waard in de wolnijverheid is gaan vervullen.

De toestand van de drapier te Kortrijk op het einde der 15e eeuw beantwoordt inderdaad aan die gevolgtrekkingen.

Ten eerste blijkt dat het merendeel der drapiers met meester-wevers gelijkgesteld zijn. In een zaak van 17 september 1489 worden inderdaad een aantal „ghezwoeren en de mannen van de weverye" van Kortrijk opgegeven (200). Het merendeel daarvan behoort eveneens tot de drapiersstand (201). Enkele jaren vroeger kocht

(199) H. Van Werveke, *De koopman-ondernemer en de ondernemer in de Vlaamsche lakennijverheid van de Middeleeuwen*, blz. 5 (Antwerpen, 1946. Uitg. Kon. Vl. Acad. van België, Kl. Letteren, Mededelingen, jg. VIII, n° 4).

(200) SAK, A-C 1488-90 f° 59 r°: Gillis Blondeel fs. Jacop; Jan Descau, Wouter Ternoot, Tram vander Kindert fs. Ruffelet, Boudin tKindt fs. Jan, Jacop Adin fs. Jan, Jacop Arend fs. Jan, Matheus Willecommme fs. Jacop, Joos Christiaan fs. Clemens, Maertin en Joos Vincke fi. Rugger, broeders, Jan van Rameys fs. Jacop, Jan Sagaert fs. Galins, Daneel Keest fs. Ampluenis, Cornelis vander Plancke fs. Bernaert, Claeys Bisscop fs. Pieter, weduwe Jacob vande Rade, Gillis Waye fs. Jan, Godefroot vander Borcht fs. Rugger, Roeland de Poortere, Willem Halsberch.

(201) Jacob Arend (SAK, *Ghed. Viersc. 1486-89*, f° 52 v°); Matheus Willecommme (*Ibidem*, f° 166 r°); Daneel Keest (*Ibidem*,

het ambacht van de wevers aan Inghel vande Voorde twee bellaerden voor 18 lb. 18 s. gr. om het ambacht uit de nood te helpen. Wevers stelden zich borg. In 1487 zijn deze lakens nog niet betaald, zodat vande Voorde één der borgen, nl. Jacob Arend aanspreekt (202). Daaruit volgt een ketting van processen voor de vierschaar, daar de ene borg de andere in vrijwaring roept (203). Ook deze leden van het weversambacht zijn drapiers (204). Een nog meer sprekend voorbeeld is dit van Rugger Gonthier. Hij was „vrij meesterwevere van der stede van Curtricke ende daghelicx de neeringhe doende”; hem werd zijn werk verboden door deken en gezworenen van het ambacht, omdat hij een leerling weggezonden had, die „onredelic” was (205). Hij was in het bezit van een getouw waarop hij weefde (206), en tevens ingeschreven als drapier (207).

Ten tweede liet de kapitaalkracht van de drapiers te wensen over. Het is natuurlijk niet mogelijk het vermogen van iedere drapier te bepalen. Toch is er een bron

f° 19 v°); Joos Christiaen (*Ibidem*, f° 308 v°); Jan van Rameys (*Idem* 1504-5, f° 252 r°); Jan Sagaert (SAK, A-C 1491-94, f° 201 r°). Willem Halsberch (*Ibidem*, f° 150 r°); Roeland de Poortere (*Ibidem*); Maertin Vincke (*Ibidem* 1488-90, f° 122 v°); Gillis Blondeel (*Ibidem*, 1494-98, f° 118 v°); Jacob Adin (SAK, *Reg. Drap.*, f° 189 v°); Jacob vande Rade (SAK, *stadsrekening* 1481-82, f° 10 v°); Jan Descau (*Ibidem*, *rekening* 1484-85, f° 13 r°); Joos Vincke (ARB, *Rekenkamer n°* 33236, f° 14 r°); Claeis Bisscop (*Ibidem*, n° 33242, f° 11 r° - v°).

(202) SAK, *Ghed. Viersc.* 1485-86, f. 327 v°.

(203) *Ibidem*, f° 327 r° - 328 v°, 332 v°; *Ibidem*, 1486-89, f° 2 r°, 4 v°, 5 r°, 12 v°, 13 r°-v°, 14 r°, 18 r°-19 v°, 21 r°.

(204) Het merendeel der genoemde wevers zijn dezelfde als in voetnoten 200 en 201. De aldaar niet vernoemde zijn: Maertin Burse (drapier, SAK, A-C 1491-94, f° 119 r°), Christiaen Strobbe (drapier, SAK, *stadsreken.* 1480-81, f° 12 r°), Willem vande Velde.

(205) SAK, *Ghed. in Camere* 1485-86, niet gefol., 15 oktober 1485.

(206) „Rugger, zonder condicie, gheconsenteirt heift niet te werckene den termijn van den 3 jaeren ghedeurende ende dat hij zijn ghetauwe aflegghen zoude” (*Ibidem*).

(207) SAK, *Reg. Draperie*, f° 198 v° (1488).

voorhanden, waaruit men een indruk inzake kapitaalsverhoudingen onder de Kortrijknaren kan afleiden. In de loop van 1488 immers, tijdens de moeilijkheden in Vlaanderen rond de persoon van de Aartshertog, werd Kortrijk belegerd en het omliggende afgebrand (208). De belegeraars dreigden met een plundering van de stad, en om dit te ontgaan zocht de magistraat een oplossing in de vorm van een losgeld ten bedrage van 1 lb. gr. per soldaat of in totaal 24.000 lb. p. De stad, die zelf voor een jaarlijks deficiet van 10.000 lb. p. stond, was niet in staat deze enorme som op te brengen. Zij ging daarom over tot een gedwongen lening onder haar poorters, die 20.563 lb. 7 s. p. opbracht (209). Hoewel het niet bekend is op welke basis deze lening geheven werd, geeft zij de indruk dat hiervoor bepaalde maatstaven gebruikt werden. Naast de afgeronde cijfers lopende van 6 tot 240 lb. p. zijn er tussencategorieën, waarbij gerekend wordt met schellingen en penningen. De instellingen daargelaten, worden er 446 personen genoteerd, waarvan men er 87 kan identificeren als drapier (210). Er waren zekerlijk nog meer drapiers, doch het bereikte aantal is voldoende om een verantwoord denkbeeld te geven. Het resultaat is samengevat in volgende tabel, waaruit blijkt dat meer dan 70% van de drapiers over een bescheiden inkomen beschikten.

(208) F. De Potter, *Geschiedenis der stad Kortrijk*, IV, blz. 78-80.

(209) ARB, *Rekenkamer*, n° 33233, f° 15 v°-20 r° (1488-89). „Hiernaer volcht zekere leeninghen der stede van Curtricke ghedaen bij diversschen insetene van diere ende andere goede mannen twelke de voorseide stede hemlieden noch sculdich ende tachttere es, ende dit omme tuutlossen van den ruteren van oorloghen, die ten innemene van derzelve stede van Curtricke waeren, die men ter cause van dien gheven moeste tot twee duust elken een pondt gr., ende dat omme tontgaen van der pilaige van der voorseider stede dezelve leeninghe ontfaen van den persoonen ende in der manieren hiernaer verclaerst”.

(210) Dit gebeurde aan de hand van het Register van de draperie, Stadsrekeningen, Acten en Contracten, Ghedinghen.

Gedwongen lening van 1488.

Geleende som	Personen		Drapiers		% drapiers op totaal
	aantal	%	aantal	%	
— 10 lb. p.	95	21,3	17	19,5	± 18
10 tot en met 25 lb. p.	204	45,8	45	51	22
25 tot en met 60 lb. p.	83	18,6	15	17	18
60 tot en met 100 lb. p.	33	7,4	6	7	18
+ 100 lb. p.	31	6,9	5	5,5	16

Ten derde, was de onderneming van de Kortrijkse drapier slechts van geringe omvang. Immers, op een onbepaald ogenblik, doch in ieder geval vóór 1488, besliste de magistraat onder druk van de drapiers, dat een drapier slechts vier zakken wol per jaar mocht verwerken (211).

(211) „...et par dessus ce ont par l'ayde des prevost et eschevins dudit Courtray fait une kuere et ordonnance que nul ne puet draper que quatre sacqz de layne en ung an” (SAK, *Perk. Privil. Bouck*, f° 78 v°-80 r°, ordonnantie van 23 oogst 1496). Deze beperking werd opgeheven door de keure van 9 febr. 1513, art. 2 „Item, dat van desen sorten van wullen elc drapier zal moghen drapieren alzo vele zakken alst hemlieden ghelieven zal, up de condicien ende kuere hiernaer volghende, nietjegenstaende de ordonnance van den vier zakken, die hiermede te nieuten ende extinct ghedaen es” (SAK, *Reg. Ordonn. Polit.*, f° 55 r° - 62 r°). Deze beperking tot vier zakken is na 1453 te dateren. Immers in 1453 was nog een ordonnantie van kracht, waarbij het de drapiers toegelaten was acht zakken wol per jaar te verwerken: „...hoe dat onder andere cueren ende statuten hier voortijts ghemaect bi den heere ende wet up tfait van der draperie te Curtricke, daer was gheordonneert dat van doe voortan gheen drapier, noch drapiereghe bin derzelver stede ende scependomme niet meer drapieren en zoude dan acht zaken wullen siaers up de boete van vichtich ponden parisise ende te verbuerne een jaer lang zine neeringhe...” (Gent, RA, Fonds Raad van Vlaanderen, *Sententien, reeks B*, 1447-1458, f° 212 r°).

Meer dan één dokument toont aan dat men uit één zak, hebbende zijn volle gewicht, slechts 11 tot 12 lakens (bellaerden en negenvierendelen) kon weven (212). De maximale jaarproduktie van een drapier schommelt dus tussen 44 à 48 lakens (213). Men mag daarbij geredelijk aannemen dat niet allen dit cijfer zelfs bereikten (214). Nu heeft G. Hermes bewezen dat bij een jaarlijkse produktie van 70 lakens ongeveer 40 arbeiders betrokken

(212) „Ende omme van desen verstandt te ghevene, es waer dat van eender chaerpelieere Inghelsche wulle weghende huer vulle gewichte, dat es 6 waghen 2 naghelen ende een halff, es wel bestooc als den drappier daerute heift 11 fijne lakenen deuchdelic wesende ende daer anders... (Brugge, RA, fonds *Acquisities n° 3870/28*). „Dat men ghemeenlic maect uut eenen zac wulle ghelijc also dese wel 11 oft 12 lakens onder bellaerden enden neghenvierendeelen (SAK, *Ghed. Viersc., 1486-89*, f° 135 r° - 136 r°). De keure van 9 febr. 1513 stelt volgende verhouding vast „Item, es gheordonneert dat elc drapier uut elcken zacke, tzij leimstre, maertsche ofte codtswalen wullen, weghende zesse waghen oft daerontrent, maer en zal moghen drapieren acht bellaerden zonder meer, ende de reste neghen vierendeelen tzij metten haere ofte ghecrompen alzoverre als de fijne wulle van der tweester lese bestrecken mach” (SAK, *Reg. Ordonn. Polit., f° 55 r° - 62 r°, art. 3*).

(213) Het onderzoek tegen de drapier Passchier Paridaen in 1497 spruit voort uit het feit dat zijn jaarlijkse produktie te hoog was in verhouding tot de aangekochte wol. Tussen januari 1495 en 15 juli 1497 liet hij 134 lakens zegelen. Daarentegen kocht hij in dezelfde periode slechts acht zakken Engelse wol (Brugge, RA, Fonds *Acquisities n° 3870/28*).

(214) Naar mijn oordeel is Kortrijk als produktiecentrum op het einde der 15e eeuw het best te vergelijken met Frankfurt a.M. in 1432, waar de produktie zich als volgt verdeelt :

Aantal drapiers	Aantal lakens per jaar	Totaal
11	72	792
22	48	1056
10	32	320
8	24	192
20	20	400
13	16	208
49	8	392
133		3360

(G. Hermes, *Der Kapitalismus in der Florentiner Wollenindustrie*, in *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, 72 jg., 1916, blz. 386-387).

waren (215). In verhouding kan de Kortrijkse drapier met zijn 44 à 48 lakens dus circa 24 à 26 arbeiders te werk stellen in acht genomen dat hij zelf daarbij aktief is in het weefatelier. Men kan dus wel spreken van een onderneming op kleine schaal.

De toestand van de drapier te Kortrijk op het einde der 15e eeuw is ver van schitterend. Naast zijn geringe kapitaalcracht, stond hij met een kleine onderneming, waarin hij gedwongen was een bepaalde werkzaamheid zelf uit te voeren.

Is die toestand echter nieuw of is zij de voortzetting van een reeds vroeger bestaande?

De gelijkschakeling van de drapier met de meesterwever te Kortrijk wordt door prof. dr. van Werveke reeds aangewezen in de aanvang van de 15e eeuw, op grond van het groot aantal inschrijvingen in het register van de draperie (216). Op het eerste zicht schijnen deze cijfers juist te zijn, doch de vraag is hoeveel er de facto aktief waren (217). In ieder geval dringt een nauwkeuriger onderzoek zich op, vooraleer aan de

(215) G. Hermes, *Der Kapitalismus...*, in *Zeitschrift f.d. gesamte Staatswiss.*, 1916, blz. 384-385. Het artikel is destijds aan hevige kritiek onderhevig geweest. In een meer recent artikel kon R. de Roover gedeeltelijk Hermes' resultaten bevestigen. Daar de florentijnse lakenfabrikant slechts een deel van het personeel kontroleerde — de overige, vooral in verband met de voorbereidende werken en tevens het grootste aantal uitmakende, stonden onder leiding van faktors — vond hij slechts een gemiddelde dat schommelde tussen 10 en 15. Dit schijnt echter Hermes' beweringen grosso modo te bevestigen (R. De Roover, *A florentine firm...*, in *Speculum*, 1941, blz. 21-23).

(216) H. Van Werveke, *De Koopman-ondernemer...*, blz. 21 nota 81. G. Espinas en H. Pirenne, *Recueil*, I, blz. 691-694.

(217) Drapiers lieten hun vrouwen en kinderen inschrijven, zodat vaak hoge cijfers per jaar bereikt werden, die ongetwijfeld met de werkelijkheid niet overeenstemmen. B.v. in 1433 worden 217 namen genoteerd. Op de eerste honderd namen zijn er 45 waarvan wij kunnen aannemen dat het minderjarige kinderen zijn, daar zij in reeksen van twee tot negen voorkomen. Hoevelen ingeschreven als filius x behoorden eveneens tot deze kategorie? (SAK, *Reg. Draperie*, f° 118 v° - 119 r°).

cijfers volle bewijskracht te kunnen verlenen, want in een dokument van 23 oogst 1496 (218), waarin bepaald wordt dat een wever slechts één getouw mocht hebben (219), gaat een bewijsvoering vooraf, die van belang is. Oorspronkelijk was de meerderheid der drapiers het type van een zuiver industriële ondernemer. Hij mocht geen getouw bezitten (220). Naast hen schijnt toch reeds een categorie drapier-wevers te bestaan (221). Op een onbepaald moment bekomt het ambacht der wevers toelating twee getouwen te hebben per wever, waarvan één moest dienen voor het weven van vrouwenhoofddoeken (222). Hierop zijn deze drapier-wevers eigenmachtig begonnen met het weven van andere lakens op dit tweede getouw. Dit liet de wevers aanvankelijk onverschillig, aangezien er weinig drapier-wevers waren (223). Het aantal dezer drapier-wevers steeg echter voortdurend en onder hun invloed vaardigde de magistraat een ordonnantie uit, waarbij niemand meer dan

(218) SAK, *Perk. Privil. Bouck*, f° 78 v° - 80 r°.

(219) De Potter vermeldt deze oorkonde om te bewijzen dat de Kortrijkse draperie in een moeilijke situatie verkeerde (F. De Potter, *Geschiedenis van Kortrijk*, II, blz. 141). Pirenne gebruikt eveneens slechts dit element (H. Pirenne, *Une crise industrielle au XVIe siècle*, in *Histoire économique de l'Occident Médiéval*, blz. 630. Brugge, 1951).

(220) „Aussi ont iceulx supplians de tres ancien temps acoustumé user qu'il n'y peult avoir nulz hostilz, a l'ostel des drapiers non tisserans dudit Courtray” (SAK, *Perk. Privil. Bouck*, f° 78 v° - 80 r°).

(221) In de tekst is immers sprake van „tisserans drapiers” op het ogenblik dat het weversambacht de toelating krijgt twee getouwen per wever te hebben (*Ibidem*).

(222) „...jusques a ce que les predecesseurs desdits supplians ont par especial pour faire draps a faire failles de femmes aucunement permis et souffert, que aucuns tisserans drapiers en ayant tenu deux, dont l'un estoit a faire failles...” (*Ibidem*).

(223) „...mais quant lesdits tisserans ont eu ce piet, les aucuns d'iceulx se sont, contre l'intencion des predecesseurs desdits supplians, avancez de mectre et asseoir deux hostilz et d'y faire telz draps qu'il leur a pleu, que faire ne devoient, qui est procedé a cause de ce que lors il y avoit si pau de tisserans, qui estoient drapiers. Et que les autres povres tisserans ne regardoient point que ce leur pouvoit fort prejudicier..” (*Ibidem*).

vier zakken wol per jaar mocht verwerken (224). Gezien de drapier-wevers deze hoeveelheid gemakkelijk konden verwerken met hun twee getouwen, kwam dit grotendeels ten nadele der wevers. Daarbij kwam nog dat wegens de vernietiging van het omliggende van Kortrijk in 1488, de wevers, die door de oorlogsomstandigheden getroffen waren, een getouw mochten plaatsen in het atelier van de drapier niet wever en dit tot Lichtmis 1489 (225). Deze toestand werd echter bestendig. Daarom verzoekt en bekomt het weversambacht dat van nu voortaan de drapier-wever enkel één getouw mag hebben, terwijl de drapier-niet wever een getouw in zijn atelier mag plaatsen, op voorwaarde dat een vrije wever van Kortrijk het hanteert (226).

Het belang van de tekst ligt in de voorgestelde evolutie van de drapier. Er is een logische volgorde, die beantwoordt aan een bepaalde chronologie.

Terminus ad quem is 1488/89, wanneer men spreekt

(224) „Parquoy ilz ont ce souffert grant temps et jusques a present que lesdits povres supplians percoivent que lesdits tisserans drapiers augmentent fort et deviennent en grant nombre et multitude et s'efforcent tous tenir deux hostilz. Et pardessus ce ont par l'ayde des prevost et eschevins dudit Courtray fait une kuere et ordonnance que nul ne puet draper que quatre sacqz de layne en ung an”. (*Ibidem*).

(225) „...saulf et reservé que pour la demolicion et incendia-cion des faubours de nostre dite ville de Courtray avenue par les guerres, qui ont regné en nostre pays de Flandres, lesdits supplians a la tres instante priere et requeste de ceulx de la loy dudit Courtray, en aiant regard que grant nombre desdits tisserans avoient eu leurs maisons demolies ou brullees esdits faubours par lesdites guerres, consentirent ou mois de decembre quatre-vins et huit que sans prejudice ne consequence lesdits tisserans peussent mectre leursdits hostilz et tistre es hostelz et maisons des drapiers non tisserans d'icelle ville jusques a la Chandeleur lors ensuyvant” (*Ibidem*).

(226) „...avons ordonné et ordonnons par les presentes que doresnavant nul des drapiers frans tisserans de nostre dite ville de Courtray ne pourra tenir ne avoir en son hostel ne ailleurs en icelle ville que ung hostil a tistre draps, aussique nulz tisserans ne pourront tenir hostil ne tistre en hostel de quelque drapier s'il n'est franc audit mestier de tisserant” (*Ibidem*).

van de vernietiging van het omliggende van Kortrijk en de expliciete vermelding van Lichtmis 1489. De rest gebeurde vroeger.

Er is spraak van de oorspronkelijke drapier als een zuivere ondernemer, met daarnaast een gering aantal drapier-wevers. Daarop volgt het feit dat de wevers toelating krijgen tot het houden van twee getouwen, waarvan het tweede voor andere doeleinden moest dienen. Dit heeft zijn beslag gekregen tijdens de periode van kontraktie van de Kortrijkse nijverheid. De oplossing ligt voor de hand : door nieuwe en goedkopere produkten werd getracht de werkgelegenheid te stimuleren. Wij stellen deze toelating dan ook tussen 1430/50.

Deze wevers met twee getouwen werken zich tenslotte op tot drapier en hun getal wordt dermate groot dat zij een gevaar voor de gewone wever worden. Welnu dit aanvullen van de rangen der drapiers is moeilijk anders te verklaren dan door een hoogkonjunctuur in de Kortrijkse draperie, die men, zoals hoger gezegd, in de zestiger-zeventiger jaren der 15e eeuw moet plaatsen (227). Door hun aantal hebben zij tenslotte in de drapierswereld een doorslaggevende rol gespeeld. Onder hun invloed wordt de produktie van de drapier beperkt tot vier zakken wol, waardoor de minder kapitaalcrachtige — waartoe de drapier-wever behoort — tegen de meer vermogende drapier-niet wever beschermd wordt. Het type drapier-wever is dus niet nieuw ; wat daarentegen wel nieuw is, is hun sterke toename, waardoor zij de eigenlijke drapier op de achtergrond drongen.

(227) Zie noot 206. Dat de drapier-niet wever in het midden der 15e eeuw nog in voldoende mate aanwezig is, bewijst een proces tussen de drapiers en het weversambacht van 20 mei 1455. De drapiers klagen dat het weversambacht het „conventen” tussen drapier en wever moeilijk maakt : „gheappointiert dat de cnape niet haestelic verbiede conventens, als zij overgaen zouden, ende dat zij elc anderen laten loven ende bieden” (SAK, *Ghed. in Camere*, 1454-59, niet gefol.).

De vraag kan tevens gesteld worden of het reeds genoemde barattosysteem de aangroei van dit type niet in de hand heeft gewerkt. Deze handelspraktijk, hoewel vroeger bestaande, werd misschien eerst op grote schaal te Kortrijk toegepast in de tweede helft der 15e eeuw (228). Het is immers een eigenaardig feit dat een aantal wolkooplieden zich in de loop van deze periode laten inschrijven in het register van de draperie te Kortrijk: Juan Lopez in 1463 (229), Sancho de Montese in 1468 (230), Fernando de Kalatu in 1478 (231), Willem Caignet in 1481 (232), Willem de Veel fs Gillis in 1483 (233), Garcia Daresty in 1484 (234), Bartolomeo de Sedano in 1493 (235), Willem Brouc, stapelkoopman, in 1498 (236) en Pedro de Castillia in 1498 (237). Men kan inderdaad moeilijk aannemen dat zij te Kortrijk de rol van drapier op zich zouden genomen hebben, wel daarentegen dat zij de door hen aangevoerde wol „baerterden” tegen weefsels kontant of op termijn, en zodoende in de Kortrijkse lakenhandel werkzaam waren (238). Daarbij bestaat nog de mogelijkheid dat deze

(228) De oudste vermelding van baratto, welke wij te Kortrijk teruggevonden hebben, dateert van 1459 „Dat Andries vanden Dale cochte jeghen Jacoppe (van Nieuhuus) 1 zac codswalen 31 lb. 9 s. 3 d. gr., 1 zac noteghem 25 lb. 14 s. 4 d. gr., daerup te betaelne met curtricschen lakenen te zekeren daghen gheseghelt met 3 zeghels te 32 scilden tstic” (SAK, *Ghed. in Camere*, 1458-62, f° 38 r°).

(229) SAK, *Reg. Draperie*, f° 164 r°.

(230) *Ibidem*, f° 168 v°.

(231) *Ibidem*, f° 181 r°.

(232) *Ibidem*, f° 186 v°.

(233) *Ibidem*, f° 190 v°.

(234) *Ibidem*, f° 192 r°.

(235) *Ibidem*, f° 202 v°.

(236) *Ibidem*, f° 209 r°.

(237) *Ibidem*, f° 209 r°.

(238) De aanwezigheid van Lopez in de Kortrijkse wolnijverheid is eerst na te gaan vanaf 1475 wegens het fragmentarisch karakter der bronnen (SAK, *Ghed. Viersc. 1474-76*, niet gefol., 23 juni 1475). Steeds is sprake van wol in ruil voor Kortrijks laken.

Spanjaarden aan de drapier-wevers geld leenden, zoals in het geval Lopez-Planckaert (239).

Men mag eruit afleiden dat deze vorm van handel vermoedelijk een stimulans is geweest voor de drapier-wever. In ieder geval was het voor hem een gemakkelijke oplossing. Het ontsloeg hem ervan kapitaal in zijn grondstof te investeren, daar hij eventueel op termijn betaalde en dus de geruilde wol kon verwerken, terwijl ook zijn afzet voor een deel verzekerd was. Dat dit uiteindelijk zou leiden tot een minder goede kwaliteit van het produkt is een andere kwestie (240).

Men heeft van de meestbevoegde zijde erop gewezen dat de tijd van de drapier reeds volledig in beslag genomen werd door het produktieproces (241). Dat is vooral het geval voor de Kortrijkse drapier-wever, daar hij slechts over een gering kapitaal en een kleine onderneming beschikte, en daarbij in de produktie zelf ingeschakeld was. Het lag voor de hand dat hij zich zocht te ontlasten van de aangelegenheden die buiten de voortbrengst stonden, zoals aan- en verkoop. Voor de nijverheid was vooral de afzet het hoofdprobleem, zoals duide-

(239) „Loupes leende Planckaert boven dien 20 lb. gr.” (SAK, *Ghed. Viersc.*, 1486-89, f° 211 v°, geding Planckaert tegen Doorlee, 29 april 1489).

(240) „Item, omme dat toot nu toe eeneghe hemlieden onderwonden hebben te barterne huerliedier Inghelsche wulle jeghen curtrijcsche lakenen, twelke cause ghegheven heift den drapiers dat zijze slechter ghemaect hebben dan zijze hier voortijts gheploghen hebben te makene, als zijze plaghen te vercoopene met ghelde...” (SAB, *Hallegeboden 1490-99*, f° 174 v°).

(241) G. Hermes, *Der Kapitalismus...*, in *Zeitsch. f.d. ges. Staatswiss.*, 1916, blz. 393 „Und diese Aufgabe war keine kleine Aufgabe. Sie erforderte nicht nur die subtile Kenntnis aller Rohstoffe, sondern ebenso die nur durch jahrelange Erfahrung zu gewinnende Fähigkeit der Kontrolle über jeden einzelnen in der langen Kette der Teilprozesse aus dem Herstellungsverfahren”. Cfr F. Furger, *Zum Verlagssystem als Organisationsform des Frühkapitalismus im Textilgewerbe*, blz. 38 (Stuttgart, 1927. Beiheft zur Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, Heft 11) en R. De Roover, *A Florentine firm...*, *Speculum*, 1941, blz. 29 nota 4.

lijk aangetoond wordt in een Iepers dokument van het einde der 15e eeuw (242). Daarbij had in 1456 de draperie van Kortrijk beslist de „halle” welke zij jaarlijks tijdens de Brugse jaarmarkt huurde af te zeggen, zodat de drapier ook van deze zijde aan zijn lot overgelaten was (243). Het is moeilijk aan te nemen dat het verlaten van dit systeem alleen te wijten is aan de afname van het belang van de Brugse jaarmarkt (244). Het zou er integendeel kunnen op wijzen dat het inschakelen van de waard in een definitief stadium getreden was (245), zodat de belangstelling van de drapier voor

(242) Klacht van de Ieperlingen ingevolge het edikt van Ingelbrecht van Nassau, waarbij alle in Vlaanderen geweven lakens buiten de vrije jaarmarkten op de halle van Brugge moeten gestapeld worden vooraleer te worden uitgevoerd (L. Gilliodts-Van Severen, *Cart. Anc. Estaple*, II, blz. 293 n° 1279 — Edikt van 12 december 1493, afgeschaft op 10 maart 1494 (*Ibidem*, II, blz. 294 n° 1280). „Indien de voorseide lakenen ter halle van Brugghe ghebracht moesten werden ende daer niet ter stond vercocht ne waeren, nemaer bij ghebreke van coopliden daer moesten bliven staende in stellingheit oft van daer vervoert zijn tanderen plecken oft wederom tYprewaerts ghebracht, het zoude zijn ten grooten coste, scade ende achterdeele van den voorseiden scamelen aermen drapiere, die de cost van der vrecht, halhuere ende andere onghelden, costumen ende therlicke costen an hemzelven zoude moeten houden, ende bij dien bescadicht zijn ende verachtert in zijne nerynghe, broodwinnighe ende negociacie” (SAK, bijlage van charter 291). Cf. ook de bespreking van de afzetmoeilijkheden bij E. Coornaert, *Draperies rurales, draperies urbaines...*, RBPH, 1950, blz. 75-76.

(243) „Item, was ooc ghesloten ende gheordineert bij der gemeener draperie dat men van nu voortan de halle van Brugghe wederzegghen zal ende niet meer halle houden in de Brugghe-maerct, daer men jaerlijcx of plach te betaelne telker Brugghe-maerct 12 lb. 12 s.p. ende daerof de draperie ontlasten tote anderstont dat de draperie anders gheavisert wert” (SAK, *Rek. Draperie*, f° 156 r°). De bewering van E. Coornaert dat Kortrijk een halle te Brugge had tot op het einde der 15e eeuw is niet vol te houden (E. Coornaert, *La draperie-sayerterie d'Hondschoote*, blz. 237 nota 2).

(244) Zoals hoger aangetoond, is de Spaanse Natie de voorname afnemer, waardoor zelfs in de depressieperiode Brugge de belangrijkste markt blijft. Daarbij zou om de drapiers in hun moeilijke situatie te helpen, de „halle” niet dienen afgeschaft te worden, doch de werking van het systeem efficiënter gemaakt.

(245) Processen uit de periode 1454-60 tonen inderdaad aan dat de waard reeds ingeschakeld was. Cf. de processen waarbij twee

de onmiddellijke verkoop op de jaarmarkt afgenomen was.

De waard in konstante betrekkingen met de vreemde kooplieden, kapitaalkrachtig, op de hoogte van de markt-tendenzen, bracht de oplossing voor de vele problemen van de drapier-wever : hij koopt en verkoopt in zijn naam, leent hem geld of verleent voorschotten en helpt desnoods bij het financieren van zijn produktie. Deze inschakeling moet omstreeks het midden van de 15e eeuw gebeurd zijn. Vooral Brugse en Kortrijkse waarden kwamen hierbij op het voorplan : de Kortrijkse, aanwezig ter plaatse waren als aangewezen om deze taak te vervullen; de Brugse omwille van het belang van deze stad als afzetgebied en wolcentrum.

Uit de voorgaande bladzijden zou men kunnen geneigd zijn aan te nemen dat het grootste gedeelte der transakties langs de waard om geregeld werd. Dit beeld is echter onjuist. Er is een duidelijke onderscheiding te maken tussen de wol- en lakenverhandelingen.

Zoals reeds gezegd werd, waren in de wolhandel ook lokale handelaars ingeschakeld, welke tot de drapiers-stand behoorden (246). Bij een nader onderzoek blijkt een deel daarvan enkel als faktor van een of andere koopman te fungeren : Jan vander Fonteyne (ook des Fontaines) als faktor van Juan de Sedano (247) en Willem Caignet (248); Andries Eghels als faktor van Joos van Doorlee (249) en Rombout de Hamere (250);

Kortrijkse makelaars, nl. Jan de Vriend en Jan Robe, een rol spelen (noten 182 en 185).

(246) Cf. noot 144.

(247) SAK, A-C 1494-98, f° 257 r°.

(248) SAB, *Procuratien 1495*, f° 101 r°. SAK, A-C 1498-1500, f° 12 r°, 41 v°, 64 r°, 66 r°.

(249) SAK, A-C 1494-98, f° 233 v°.

(250) Idem, A-C 1498-1500, f° 59 v°.

Willem Grendele als faktor van Juan Lopez (251); Wouter de Vos als faktor o.m. van Girolamo Frescobaldi (252), Melchior le Persch als faktor van Colaerd Mahieu (253), Pieter Grendele als faktor van de weduwe Houtmaerc (254). Voor zover kon worden nagegaan genoot het merendeel van hen een bescheiden inkomen (255).

Deze minder kapitaalkrachtige lieden hadden nog andere methodes om rechtstreeks grotere hoeveelheden wol aan te kopen, zoals blijkt uit de klacht van de stapelkooplieden van 1493. De drapiers sloten onderling een vennootschap, waarbij een van hen naar Calais trok om er de wol te kopen (256). Men mag daarbij aanvaarden dat zij hetzelfde systeem te Brugge hebben toegepast. Het resultaat van dergelijke verhandelingen was, dat zij schijnbaar als wolkooplieden optraden doch de oorkonden die ons hierover inlichten, zijn slechts het gevolg van de onderlinge regeling van de schuld na een globale aan-

(251) „Willem Grendele presenterende in de name van Loupes Andriese te leverene de wulle” (SAK, *Ghed. Viersc.* 1486-89, f° 135 r° - 136 r°, geding Hulst tegen Yeghem).

(252) Schuldbrief van Bernaert Halsberch fs. Wouter aan Wouter de Vos in dato 11 december 1497. In de marge staat volgende nota: „Up den 8e in meye 1500 zo compareerde Bernaert Halsberch mitsgaders Willem de Hulst als bringher, den principael brief van desen ghecassert, verclaerssende bijden voorseiden Willem dat hij denselven brief ghelooft hadde jeghens Jeronimus Fresquebaldi als bringher van dien, versouckende registre geroyert thebbene. Ergo” (SAK, *A-C 1494-98*, f° 189 r°).

(253) SAK, *Ghed. in Camere 1502-3*, f° 171 r°.

(254) SAK, *Camerbouck, 1508-9*, f° 295 r°.

(255) Andries Eghels 24 lb. (ARB, *Rekenkamer, n° 33233*, f° 17 v°). Jan van de Fonteyne 10 lb. (*Ibidem*, f° 17 r°). Deze sommen werden geleend aan de stad Kortrijk bij de buitengewone lening van de stad in 1488.

(256) „Als angaende van dat mijne heeren van den Staple segghen ende begheeren dat, al waert also dat een persoon maer en quame te Calaeys omme wulle te copene, ende andere die thus bliven souden mededeelende waeren in den coop” (SAK, bijlage van charter 291). Typisch voorbeeld hiervan in een proces van 17 november 1462” Pieter Waeye ende Willem van Habelt ende noch 3 andre cochten jeghen Thomaesse Hersente 5 zacken wullen, elc over al, omme de somme van 160 lb. gr... ende van den

koop (257). Daarnaast stonden echter meer vermogende drapiers, die hetzij alleen (258) of in vennootschap (259) wol te Calais of Brugge aankochten. Er zijn dus in de wolhandel, naast de waard, nog een groot aantal personen actief, waarbij de waard voor een deel betrokken wordt als uitvoerder van de orders van de kooplieden en waarschijnlijk slechts voor een minder deel zelf verantwoordelijk is.

In tegenstelling daarmee blijken de waarden de handel in laken, bestemd voor de buitenlandse markten voor een groot deel gemonopoliseerd te hebben. De hierboven aangehaalde verwijzingen wekken ten minste deze indruk. Zelfs in de gevallen, waarbij de waard in het

surplusse stelt hem daerof onverlet vander somme ende van den veynootschepe" (SAK, *Ghed. in Camere 1458-62*, niet gefol., geding Waeye tegen Parmentier).

(257) Cf. de schuldbrief van Zegher en Jan Rooze, broeders, en Jacob Guidonche aan Jacob Arend en Joos van de Poele ten bedrage van 38 lb. gr. in dato van 8 februari 1494 ns (SAK, *A-C 1491-94*, f° 160 r°).

(258) Overeenkomst in dato van 5 juli 1496 tussen Pieter vanden Damme en Willem Salfort, stapelkoopman, over levering van twee sarplers cotswold in 1496, twee in 1497 en twee in 1498 (*Ibidem 1494-98*, f° 90 r°). Schuldbrieven van Pieter vanden Damme in februari 1494 aan Hauweyn Ruddelay van 54 lb. st.; aan Richard Helliync van 37 lb. st. en Willem Smit van 66 lb. st. (*Ibidem 1491-94*, f° 158 r°, 164 v°). Pieter vanden Damme was schepen van Kortrijk in 1491, 1495, 1500 (C. Mussely, *Inventaire*, I, blz. 37-38).

(259) De vennootschap Willem Halsberch-Roeland de Poortere „...ende onder dandere met eenen Roelant de Poortre onlanx leden hadder ghecocht wulle tot 800 lb. sterlincx" (Gent, RA, Fonds Raad van Vlaand., *Sentent., reeks B, 1498-1503*, f° 331 v°, geding Brouc tgen Halsberc, 26 oktober 1501). Cf. ook hun schuldbrieven b.v. tegenover Wouter Elwort, stapelkoopman ten bedrage van 70 lb. st. in dato van 28 dec. 1493; tegenover Girolamo Frescobaldi en Antonio Gualterotti ten bedrage van 60 lb. st., 67 lb. 15 s. 8 d. st. en 60 lb. st. in dato 31 januari 1494; tegenover Willem Smit, stapelkoopman, ten bedrage van 76 lb. 13 s. 6 d. st. in dato van 1 februari 1494 (SAK, *A-C, 1491-94*, f° 150 r°, 157 r°-v°). Zie ook de vennootschap Jan de Hert de jonge en Willem Grendele, elk inbrengende 50 lb. gr. (SAK, *Ghed. Viersc. 1485-86*, f° 13 v° - 18 r°, geding Hert tegen Grendele, 16 dec. 1485). Jan de Hert de jonge is wolkoopman (SAK, *Ghed. Viersc. 1486-89*, f° 267 v°, geding Hert tegen Hespel, 23 sept. 1489) en drapier (ARB, *Rekenkamer, n° 33235*, f° 12 v° -1490/91).

geheel niet of slechts als makelaar fungeert bij de verkoop van de wol, schijnen de lakens bij hem gedeponeerd.

Een heel zuiver inzicht in de omzet van de waard is echter moeilijk te krijgen. Slechts de boekhouding van een dergelijke waard zou hierin volle klaarheid kunnen verschaffen.

Men kan de verhouding tussen waard en drapier op het einde van de 15e eeuw te Kortrijk als volgt samenvatten.

Na 1425 ondergaat de Kortrijkse draperie een depressie, vermoedelijk te wijten aan de kontrakctie van de Katalaanse economie. Hierdoor ontstaat logischerwijze een afname van het aantal drapiers, terwijl in dezelfde periode de wevers toelating krijgen tot het houden van een tweede getouw, dienende voor een ander, doch minder kostelijk soort lakens. Wanneer het einde van de depressie zich begint af te tekenen na het midden der 15e eeuw, maken deze wevers van de nieuwe conjunctuur gebruik om zich tot drapier op te werken. Hierdoor ontstaat een nieuw type dat hoewel met geringe kapitaalcracht en een kleine onderneming daarbij zelf actief in het produktieproces, de hoofdrol speelt in de drapiersstand. Het ontstaan van dit type wordt in de hand gewerkt in de eerste plaats door het ruilsysteem toegepast op grote schaal door een categorie wolkooplieden (Bruggelingen, Spanjaarden en Italianen): wol wordt verkocht tegen lakens kontant, doch meestal op termijn; in de tweede plaats door het inschakelen van de waard in het distributiesysteem, zodat de verkoop van de produktie niet meer ten laste van de drapier-wever komt. Deze laatste vorm schijnt reeds in de eerste helft der 15e eeuw bestaan te hebben, doch neemt vooral in de tweede helft van dezelfde eeuw een grote uitbreiding.

Waar de waard voor de wolkoopman van belang was voor de borgstelling, welke hij bood, werd hij van levens-

belang voor de Kortrijkse drapier. Deze, gesteund door een kapitaalkrachtig persoon, die de taak van de vroegere lakenkoopman overnam, zette bij hem een deel van zijn weefsels af en schonk zodoende de waard de nodige waarborgen om grondstoffen aan te kopen, om in het geval van nood voorschotten te krijgen en om desnoods sommige eindbewerkingen te financieren.

Dit is de toestand te Kortrijk, een sekondair laken-centrum, op het einde der 15e eeuw. Kortrijk was echter slechts een onderdeel van een gebied gelegen langs de Leie dat diverse dergelijke centra zoals Menen en Wervik omvatte. Het ware belangrijk na te gaan of ook deze centra in dezelfde zin geëvolueerd zijn of indien Kortrijk een alleenstaand verschijnsel is geweest.

O. MUS.

Oorkonden en Mededelingen

HET ARTIKEL 11 VAN DE NIEUWPOORTSE KEURE (1163)

Artikel 11 van de Nieuwpoortse keure van 1163 luidt : „post diem Sancti Martini precipiet iusticiarius opidanis, si voluerit placitare (diebus) tribus” (1).

Met welke soort rechtszitting hebben we hier te doen? Moet men in het Nieuwpoortse „placitum” van na Sint-Maartensdag een jaarlijkse „dorghenga” of betichtingsprocedure (2) zien, dan wel een van de drie in Veurne-Ambacht gebruikelijke „placita generalia” of „ghemeene ghedinghen”, of gold het hier slechts een gewoon geding, welke, wegens bijzondere omstandigheden, slechts na 11 november (Sint-Maartensdag) kon plaatsgrijpen? Wat vooral de aandacht trekt, is de datum. Artikel 11 moet op een rechtelijke waarborg neergekomen zijn. Vergeten we niet, dat zowel de vissers, als de andere zeelieden Sint-Maartensdag als de einddatum van de scheepvaart beschouwden. Van die dag af gingen de vaartuigen op „winterzate”; na die dag werden alle zaken onder de zeevaarders geregeld. De Nieuwpoortse „justiciarius” of officier van justitie, die als voorzitter van de plaatselijke schepenbank optrad, had als plicht de bevolking te verwittigen, indien hij gedurende drie dagen na Sint-Maartensdag recht wou laten spreken. Deze verwittiging moest op 12 november, de dag na Sint-Maartensdag, plaatsgrijpen.

Dat met de Nieuwpoortse „placita” van na 11 november een of, zoals de keure het zegt, drie gewone zittingen bedoeld werden, blijkt uit de zeemansgewoonten op dat stuk. Aan de kust mocht inderdaad tijdens de haring-

(1) L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes des pays et comté de Flandre. Quartier de Furnes. V; Coutumes de la ville et du port de Nieuport*. Brussel, 1901, blz. 143, art. 11. Het woord „diebus” is in de keure tussen de lijnen geschreven.

(2) R. C. Van Caenegem, *Geschiedenis van het strafprocesrecht in Vlaanderen van de XIe tot de XIVde eeuw* (Kon. VI. Ac.). Brussel, 1954, blz. 39, noot 4; 44, noot 2; 98, noot 11; 100, noot 3.

vangst, welke ieder jaar tot in november duurde (3), geen recht gesproken worden over degenen, die op zee waren (4). Wie gedurende deze periode gevangen gezet werd — en dit gold ook voor vreemdelingen — moest tot Sint-Maartensdag in vrijheid worden gesteld (5).

Wanneer greep dan het geding, waarbij zeelieden of vissers betrokken waren, voor de schepenen plaats? Daarvoor vinden we o.a. „ binnen 8 daghen ” na de „ upset van den harincreyse ” d.i. einde november of begin december (6). Inderdaad zien we de Nieuwpoortse wet-houders de „ eerste dinghedach naer de harinctijd ” alsdan met een drinkgelag inzetten (7).

(3) „ Tempus allecium durat octo diebus post festum beati Martini hyemalis... ”. L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes de... Nieuwpoort, a.w.*, blz. 158, nr X. Oorkonde van mei 1247 : regeling van de heffing van het haringtiend door de Nieuwpoortse schepenen.

(4) „ et ou temps de haringuoisons l'en ne porra faire nulle loy sur ceux qui seront aus harens ”. L. Gilliodts-Van Severen, *Inv. des arch. de la ville de Bruges*. Brugge, 1871-'78, dl. II, blz. 450-453. Charter van 1324, verleend aan het Brugse Vrije.

(5) „ Item, van 9 Inghelschen, die hier ghevanghen lagen, dewelke mijnhere de souverain zoude hebben ghedaen justicierien, ende omme dat voor eene haringtijd was ende onze poorters ende ghebueren daervoor tland varen moeten, zo baadden de goede lieden van der wet, dat mense van der justice verdraghien willen tote Zinte Maertinsmesse, twelke gheconsenteerd was... ”. Brussel. Alg. Rijksarchief. Rekenkamer, nr 36717, Stadsrekening van Nieuwpoort van 1413. Zelfde rekening te Nieuwpoort. Oud archief, nr 3507.

(6) „ de voornoemde heeschere toghende ende zegghende hoedat de verweerder na Sinte Fransoisdaghe laestleden anno 1500 hem heeschere zine netten ghecorve hadde, begheerende van dien te doen blijcken ende derof de restitucie, de verweerder kennende wel dat hij eene persoon ghecorven hadde, maer ignioreerde wien. Ende naer dallegacie van partijen ende overeendraghene van hem beede, so waren de zaken ghecontinueert tot huerlieder upset van den harincreyse binnen 8 daghen dernaer ende den verweerder ontslegghen van vanghenesse, mids stellende goet souffissant zekere te compareerne... ”. Nieuwpoort. Oud archief, nr 72. Bouc van den acten, fol. 58, Geding voor de Nieuwpoortse „ camere ” tussen Jan Meynen, stuurman van Duinkerke, „ heeschere ”, en Michiel Gheerare, stuurman van Nieuwpoort, „ verweerder ”. Beslissing geacteert op 7 augustus 1501. Zie ook *ibidem* fol. 69 voor de verdere afhandeling van het proces, acte van 11 december 1501.

(7) „ den 4den van decembre, eerste dinghedach naer de harinctijd ende aldoo bij mineheren de bailliu ende de wet verteert upt ghiselhuus... ”. Brussel. Alg. Rijksarchief. Rekenkamer, nr. 36732. Stadsrekening van Nieuwpoort van 1428. Zelfde rekening te Nieuwpoort. Oud archief, nr 3522.

Het Nieuwpoortse geding is dus niet met een jaarlijkse „veritas libera” of „dorghenga” te vereenzelvigen. Deze greep overigens te Nieuwpoort niet in november of december, maar tijdens het voorjaar plaats (8). Artikel 11 van de Nieuwpoortse keure slaat dus doodgewoon op een rechtszitting na de haringtijd, waarop de vissers en andere zeelieden konden aanwezig zijn, indien ze in een proces betrokken waren geworden.

R. DEGRYSE

DE BEDELORDEN EN HET BEGIN VAN DE HERVORMING TE BRUGGE

Sedert de eerste helft van de veertiende eeuw hadden de bedelorden in de meeste steden van het Westen zich samengesloten om hun gemeenschappelijke belangen, vooral tegenover de seculiere geestelijkheid, te verdedigen. In de Nederlandse gewesten vormden zij groeperingen van drie of vier verschillende reguliere kloosters onder de benaming van *Confederationes*, *Concordiae* of *Sanctae Uniones*. Dergelijke groeperingen werden in Duitsland meestal *Quatuor Unum* en in Polen *Philadelphia* geheten (1).

Ook te Brugge hebben de vier aldaar gevestigde bedelorden een dergelijke vereniging gevormd. De oversten van de Predikheren, de Minderbroeders, de Augustijnen en de Karmelieten, vergezeld van enkele van hun geleerdste religieuzen, hielden gewoonlijk om de drie maanden een samenkomst, een conferentie, met het oog op hun gemeenschappelijke belangen.

Het voorzitterschap van de conferentie, gewoonlijk *Convocatio* genoemd, werd waargenomen door de overste van het klooster waar de bijeenkomst plaats had. Nog vóór het uiteengaan van de vergadering werden de ge-

(8) „Item, pour le despens le bailliu et ses serjans, fait a Nuefport pour le franke verité, 60 s.” Brussel. Alg. Rijksarchief. Rekenkamer van Vlaanderen en Brabant, Rolrekeningen, nr 1308. Rekening van de baljuw van Veurne over januari-mei 1306.

(1) Vgl. P. Hugolin Lippens, O.F.M., *Le manuscrit brugeois „Découvertes n° 334/5”, source nouvelle de l’histoire locale des Frères-Mineurs*, in *Franciscana*, dl. XIV (1959), blz. 19-49, met de aldaar medegedeelde bibliografie.

nomen besluiten, naar een vaste vorm, in een daartoe opzettelijk bestemd register neergeschreven, het zogenaamde *Liber Convocationis* (2).

Het register met de resolutiën van de vergaderingen van de vier Brugse bedelorden van 1377 tot 5 oktober 1553 is tot ons gekomen en wordt op het Rijksarchief te Brugge (Découvertes Nr. 334^b) in min of meer volledige vorm bewaard (3).

Voor al de uitoefening van het predikambt door de kloosterlingen kwam op deze vergaderingen veelvuldig ter spraak. Op de eerste plaats werd er de rooster vastgesteld van de statiepredikers en terminarissen, in het bijzonder voor de Advents- en Vastensermoeenen. Af en toe werden ook maatregelen getroffen om hinderlijke verwarring tussen de verschillende predikers te voorkomen. Verder werden op de vergaderingen de geschillen behandeld, meestal van kanonieke aard, die ter gelegenheid van de predikatiën tussen de bedelmonniken en de wereldlijke geestelijkheid oprezen.

Het ligt voor de hand, dat in de 16e eeuw ook de verspreiding van de Nieuwe Leer ter spraak werd gebracht. Opmerkenswaardig is dat vóór 1553 slechts negenmaal gebeurd, althans volgens het *Liber Convocationis*. Een eerste maal in 1523, gaat het om ergelijke stellingen, die door een Augustijner pater, Gillis Vlieghe, waren verkondigd, en een andere maal, in 1531, om een Karmeliet, die van op de kansel te Oostkerke een ketterij had voorgedragen. Verder bleek men vooral bezorgd om de zuiverheid van leer in de Bogardenschool te Brugge. Reeds in 1529 werd de bijzondere aandacht van de stads-magistraat, van wie de school afhing, op de verdachte houding van de meesters gevestigd; en inderdaad, onder hen bleek vooral meester Perseval van Belleghem ijverig en niet zonder bijval voor de Nieuwe Leer te werken; tot driemaal toe, in 1529, 1532 en 1536, wordt zijn optreden besproken.

(2) De meest duidelijke verordening dienaangaande werd genomen op de conferentie van 8 april 1525: „ut conscribantur omnia ordinata in libro convocationis secundum debitam formam ante decessum patrum convocationis a conventu in quo est convocatio celebrata (*Convocatio mendicantium*, fol. 83 v.).

(3) Een nadere beschrijving van vorm en inhoud van dit register wordt door pater H. Lippens, *a.w.*, gegeven.

Dat is overigens de laatste maal dat men op afzonderlijke gevallen ingaat. Van 1540 af houdt men zich inderdaad aan algemene richtlijnen en vergenoegt men zich de oversten van de bedelorden aan te sporen op de rechtgelovigheid in de sermoenen van hun ondergeschikten te waken. En dit is zeer begrijpelijk, want vooral van 1538 af trad de wereldlijke en de kerkelijke macht in de afzonderlijke gevallen krachtdadig op.

1.

1524 december 21. — *Tuchtmaatregelen door de vergadering van de oversten van de vier bedelorden genomen tegen de Augustijnermonnik Gillis Vlieghe, die ergerlijke stellingen vooruitzette alsmede staat en regelschriften van de geestelijke orders belasterde. In de eerste plaats wordt hem omzichtigheid opgelegd in zijn woorden, zowel bij de openbare predikatiën als bij afzonderlijke gesprekken. — De betrokken religieus doet een schriftelijke onderwerping.*

Convocatio in domo Predicatorum anno Domini 1524.

Tenta convocacione trimestri in conventu fratrum Predicatorum, presidente ibidem venerando patre priore fratre Andrea vander Coole, XXIa die mensis decembris anno 1524, comparuerunt capita mendicantium, videlicet eximius magister noster frater Petrus de Fine, provincialis Augustinensis, honorandus pater frater Cornelius, supprior Carmelitarum, nomine prioris sui, venerabilis pater gardianus Minorum frater Johannes Juvenis et reliqui patres convocationis, in qua ordinatum fuit quod frater Egidius Vlieghe, bacchalauius ordinis Augustinensis esset subjectus convocationi, demum quod idem frater caute se haberet tam in publico sermone quam privato, ne propositiones quovismodo scandalosas evomeret aut statum et ordinationes religiosorum degradare presumeret.

Preterea predicti patres ordinaverunt quod prefatus frater nulum pro socio vel commilitone (etiam sui ordinis religiosum) acciperet, absque sui prelati petita et obtenta licentia, vel etiam predicare vel celebrare permetteret in suo termino, non obstantibus aliis literis licentiatoriis extra ordinem sive decani christianitatis sive aliorum impetratis sive impetrandis.

Insuper ordinatum fuit quod si predictus frater in isto vel in aliquo alio delinqueret teneatur vocatus ad convocacionem venire et se de objectis purgare, sub pena expulsionis a termino illo.

Hec patrum determinatio munita est et prelati presentia et fratris signatura in hunc modum :

„ Submitto me in omnibus ordinationi patrum convocationis et eorum decreto, testibus manu propria et signo manuali. Ita est : frater Vlieghe ” (4).

Convocatio Mendicantium, fol. 54 r.-v.

2.

1529 januari 28. — *De conferentie van de oversten van de bedelorden beslist de stadsmagistraat te gaan voor ogen leggen hetgeen hun verdacht voorkomt bij de meesters van de Bogardenschool.*

Trimestris apud Carmelitas fuit convocatio quinto calendas Februarias.

... Secundo statutum est ut aliquo die dominos senatores hujus oppidi adiremus, omnia illa que sunt suspecta de magistris schole Bogardice in medium prolaturi, et si quis nostrum interim aliquid noverit in hujusmodi negocio, proferat id in medium ut clarius illud fiat.

Convocatio Mendicantium, fol. 66 v.

3.

1529 juli 12. — *De vergadering van de oversten van de bedelorden besluit zonder verwijl een werking in te zetten om de predikatiën van meester Perseval van Belleghem te doen ophouden, daar velen door zijn lering schijnen misleid te worden. De zaak zal bij de officiaal of wanneer deze niet mocht ingrijpen, bij de stadsmagistraat aangebracht worden.*

Item XIIa Julii celebrata est convocatio trimestris in conventu fratrum heremitarum divi Augustini et convenerunt in ea, in qua presede honorandus prior conventus magister bacchalauius Petrus Bevays alias Ketelare, et comparuerunt in ea patres mendicantes trium ordinum : honorandus magister noster magister Sebastianus de Witte, honorandus pater gardianus fratrum Minorum et honorandus magister bacchalauius magister Johannes Mauve et ceteri patres convocationis omnes, in qua maturo et dis-

(4) Tussen de twee woorden : frater Vlieghe, staat een moeilijk weer te geven merk.

creto consensu ordinatum est quod sollicitudine non pigra procurabitur cessatio et intermissio predicationis magistri Persevaldi ceci Brugensis (5), qui multos sua predicatione seducere visus est, tum propter rei novitatem et charitatem. Hec cura et sollicitudo geretur apud dominum officialem, qui si requisitus periculo non occurrat, ad dominos civitatis rectores recursus habeatur, et hoc statutum quam tocius fieri posset executioni mandetur.

Convocatio Mendicantium, fol. 67 v.

4.

1531 januarii 13. — *In de driemaandelijkse bijeenkomst van de oversten van de vier bedelorden, beschuldigt de gardiaan van de Minderbroeders een Karmeliet van te Oostkerke valselyk te hebben gepredikt dat de gebeden van de levenden de verdoemden kunnen ten goede komen en hun pijnen verzachten.*

Convocatio trimestris apud Predicatores anno 1530.

Die mensis Januarii tertia decima anno 1530, celebrata est convocatio apud Predicatores sub honorando magistro nostro inquisitore fratre Sebastiano de Witte, priore conventus, presentibus patribus patre gardiano Jacobo de Borgondio, magistro bacchalaurio Petro Ketelare, priore Augustinensi, magistro bacchalaurio Johanne Cryecke, nomine patris prioris Beate Marie de Monte Carmelo, magistro nostro Rogero Juvenis, ordinis sancti Augustini, aliisque honorandis patribus lectoribus...

Honorandus pater gardianus proposuit convocationi quomodo quidam frater de ordine Carmelitarum in Oostkercke predicaverit quod damnatis possint prodesse suffragia et orationes vivorum, divina justicia acceptante, non ut liberentur a pena, ut deferveat potius ignis et mitius damnentur. Sed cum hoc insincerum sit et non catholicum, commissum est patri priori de Monte Carmelo, ut fratrem illum conveniat et exploret veritatem super iis et sic accepta veritate patres tunc censeant de eo arbitrarie.

Convocatio Mendicantium, fol. 71 v.-72.

(5) Deze blinde meester Perseval mag vereenzelvigd worden met de Brugse geleerde Perseval van Belleghem, over wie een beknopte nota wordt aangetroffen in *Biographie nationale*, dl. II, kol. 132 (Brussel, 1868).

5.

1532 juli 29. — *De vergadering van de oversten van de vier bedelorden besluit andermaal de predikatiën te doen verbieden van meester Perseval uit de Bogardenschool, aan wie dusdanig verbod door de overleden officiaal was gedaan.*

Anno Domini XVc XXXII mensis vero Julii die XXIX

celebrata fuit convocatio trimestris in conventu fratrum Augustinensium, sub venerando patre Petro Bevaeys, bacchalaureo theologo prefati conventus priore...

Determinarunt etiam patres dicte convocationis quod obtineretur prohibitio predicationis cujusdam Persevaldi qui moratur apud Bogardos, cui semel facta fuit prohibitio per dominum officialem defunctum.

Convocatio Mendicantium, fol. 76 r.-v.

6.

1536 oktober 5. — *Op last van de leden van de conferentie van de bedelorden, wendt zich de gardiaan van de Minderbroeders tot de officiaal van Doornik om de predikatiën van meester Perseval, leraar in de Bogardenschool, te doen ophouden.*

Anno Domini millesimo quingentesimo trigesimo sexto die Octobris quinta, celebrata est convocatio trimestris in domo fratrum Minorum Brugis, sub venerabili religioso patre Jacobo Borgonyon ejusdem conventus gardiano, preside; ad quam convenerunt alii patres ordinum Mendicantium ut moris est...

Item ordinant patres predicti quod a presidente convocationis facte in conventu fratrum Minorum petatur a reverendo domino officiali curie Tornacensis, in opido Brugensi commoranti, inhiberi predicatio magistri Persevaldi, scholarum preceptoris in scholis Bogardorum; quod et fecit predictus presidens.

Convocatio Mendicantium, fol. 87 v.-88.

7.

1540 april 27. — *In hun gewone driemaandelijke vergadering besluiten de oversten van de bedelorden dat ieder prior afzonderlijk in zijn kloosterkapittel zijn religieuzen belast met het predikambt zal vermanen voor-*

taan in hun sermoenen niet meer uit te varen tegen de ceremoniën en het aloude dogma van de Kerk alsook de wereldlijke macht en haar verordeningen niet smadelijk te bejegenen.

Anno 1540.

Anno nostre salutis quadragesimo supra sesquimillegimum, celebrata est trimestris convocatio quinto calendas Maios, apud Carmelum Brugensen, presidente honorando patre magistro nostro Symone de Wallays, doctore theologo et priore. Cui nimirum cetui interfuere multum venerandi patres trium ordinum Mendicantium primores, scilicet pater Dionisius, fratrum Predicatorum prior, cum fratre Bartholomeo, magister Judocus Reyngout, fratrum heremitarum divi Augustini prior, sacre theologie bacchalaureus, cum socio suo fratre Joanne Biest, venerandus item pater frater Gilbertus Knoddere, fratrum Minorum gardianus, cum suo collega fratre Joanne Roeyaert, magistri item nostri Michael Rex, Jacobus Bruunsteen, Stephanus Marissael, doctores theologi et Carmelite ceteri quoque gremiales et necessarii.

In qua convocacione cum fuisset de multis locutum, hoc tantum concluditur ut venerabilum patrum priorum quilibet, singulis in capitulis suis conventualibus cohortetur suos concionatores quatenus abstineant a novis in sancte Ecclesie ceremonias invectionibus aut etiam contra prisca ejusdem Ecclesie dogmata exclamacionibus, necnon ut caveant magistratum ordinationes aut regimina secularia deprimere vel adversus ea in clamore ne clero majus odium provocetur.

Convocatio Mendicantium, fol. 95 v.

1543 april 26. — *De oversten van de vier bedelorden bevelen dat de leden van hun kloostergemeenten eenparig het woord Gods naar de regel van de Roomse Kerk dienen te verkondigen. Wanneer een religieus zich hier tegen bezondigt, zal hij door zijn prior berispt en gestraft worden. Kan de betrokken overste niet gemakkelijk ingrijpen, dan mag hij raad en bijstand inroepen van de conferentie van de kloosteroversten.*

Anno 1543 Aprilis XXVIa, facta est convocatio trimestris in conventu fratrum Carmelitarum, sub venerando sacro theologie magistro nostro Jacobo Bruunsteen, hujus convocacionis preside. Ad quam convenerunt in primis sacre theologie licentiatus pater Johannes Claerhout, prior fratrum Predicatorum, reverendus pater

Judocus Reyngout, bacchalauius theologie, prior Augustinensium, venerabilis pater Petrus Leene, fratrum Minorum gardianus ac reliqui magistri et patres gremiales, qui ex causis rationabilibus ipsis constantibus et notis distulerunt conjugationem convocationis ad integrum annum.

Insuper ordinarunt qualiter servetur uniformis predicatio verbi Dei ab omnibus contionatoribus ordinum Mendicantium juxta ritum et formam Romane Ecclesie; quod si aliquem illorum contingeret aliter quam sane predicare, statim a suo priore arguatur et corrigatur. Ubi vero prefatus superior non posset commode hoc exequi vel prestare, recursum habeat ad priorem convocationis et ad reliquos patres trium ordinum pro consilio et auxilio. Ceterum nemo presumat deferre talem defectuosum apud quemcumque quam apud suum priorem primo, deinde si opus fuerit deferatur apud priorem convocationis.

Convocatio Mendicantium, fol. 98 v.-99.

9.

1544 april 22. — *In aansluiting met de beslissing van 26 april van voorgaand jaar, beslissen de oversten van de bedelorden opnieuw, dat de religieus, die op de preekstoel iets zal verkondigd hebben dat indruist tegen de katholieke leer en het algemeen gevoelen van de Kerk, na duidelijk onderzoek, uit zijn predikambt zal ontheven worden.*

Anno Domini 1544 die Aprilis XXIIa celebrata est convocatio trimestralis in domo fratrum Carmelitarum, sub venerando magistro nostro Jacobo Bruunsteen, ejusdem Carmeli priore et hujus convocationis preside, ad quam convenerunt capita aliorum trium ordinum cum suis magistris nostris et patribus...

Quidem patres ordinauerunt conformiter ad statutum factum in hac eadem domo anno 1543 XXVIa Aprilis, quod quicumque religiosus predicator ordinum nostrorum, sive foris aut in civitate presumpserit predicare aliter quam catholice et prout communis Ecclesia usque approbat et hoc sufficienter contra eum adductum fuerit et testificatum, talis ex parte convocationis suspendetur ab actu predicationis, nec ulterius permittetur predicare donec supplicuerit apud eandem convocationem et admittatur.

Convocatio Mendicantium, fol. 100 v.-101.

A. SCHOUTEET

Boekbesprekingen

Dom N. Huyghebaert, L. Danhieux, dom P. Favorel, dom H. Janssens de Varebeke, *Monasticon Belge. III, Province de la Flandre Occidentale*. Premier fascicule. Liège, Centre National de Recherches d'Histoire Religieuse, 1960. In 4°, 317 blz.

De onvermoeibare dom U. Berlière liet in 1890 — nu bijna drie kwart eeuws geleden — de eerste aflevering van zijn „*Monasticon Belge*” verschijnen. Daarmede had hij één begin gemaakt met een werk dat bij de beste tradities van zijn orde aankoopte, en tot een monument voor de studie van de zo belangrijke geschiedenis van de abdijen in ons land zou worden. Die eerste aflevering, aan de provincie van Namen gewijd, werd met grote instemming door de historici ontvangen; zij werd in 1897 gevolgd door een tweede aflevering waarin de provincie Henegouwen werd behandeld, en waarmede het eerste deel voltooid was.

Men mocht hopen dat de geleerde benediktijn, die over een uitzonderlijke werkkraft beschikte, het groots aangelegde werk tot een goed einde zou brengen. Hij had zich inderdaad aan de bewerking gezet van de provincie Luik, die het gehele tweede deel in beslag zou nemen, toen in 1902 beroep op hem gedaan werd voor het inrichten van het nieuw gestichte Belgisch Historisch Instituut te Rome. Hij meende zich aan die eervolle doch zware taak niet te mogen onttrekken, en vertrok naar de Eeuwige Stad. Daar werd hij zozeer in beslag genomen dat hij wel nog het materiaal van zijn „*Monasticon*” kon vermeerderen, doch van een ordentelijke bewerking moest afzien, en de voortzetting van zijn grote onderneming voorlopig moest uitstellen. Hij zal toen wel niet gedacht hebben dat het meer dan dertig jaren zou duren vooraleer hij met het tweede deel voor de dag zou komen. Inderdaad verschenen de twee eerste afleveringen van het tweede deel in 1928 en 1929, maar daarmede was de provincie Luik niet afgewerkt. Toen hij in 1932 overleed, was het aldus vrij bedenkelijk gesteld met de voortzetting van zijn weinig gevorderd levenswerk. Gelukkig trok prof. dr. A. de Meyer zich de zaak aan, en nam de voortzetting ervan ter hand. Hij was echter te zeer door zijn professoraat en het secretariaat van de „*Revue d'Histoire Ecclésiastique*” in beslag genomen, om snel met de nagelaten aantekeningen van Berlière vooruit te komen.

Hij vond niettemin de gelegenheid om met de voorbereiding van een derde deel, gewijd aan West-Vlaanderen, te beginnen toen een onverbiddelijke ziekte hem naar het graf sleepte. Zijn verdwijnen dreigde het lot van het „Monasticon” voorgoed te bezegelen. Niemand bleek begrijpelijkerwijze begerig om zich in te spannen voor een onderneming waarvan het grootse plan de verwezenlijking zozeer in de weg had gestaan, dat na dertig jaren niet eens twee volle delen konden tot stand gebracht worden. De zaak scheen hopeloos, toen prof. dr. L. E. Halkin van Luik opdaagde. Van den beginne af was deze door de Belgische kerkgeschiedenis aangetrokken, had reeds opgemerkte studies laten verschijnen, en was daarmee een leidende figuur in dat vak geworden. Hij ging over tot de oprichting van het „Centre National de Recherches d'Histoire Religieuse”, en bracht aldus een doelmatig organisme voor de voortzetting van het „Monasticon” tot stand. Hij begon met een schaar flinke medewerkers aan te werven, en kon reeds in 1955 de omvangrijke laatste aflevering van het tweede deel laten verschijnen. Intussen had hij het derde deel niet uit het oog verloren en vond in dom N. Huyghebaert een ideale bewerker, die zich met voorbeeldige ijver aan het werk zette, de archieven en bibliotheken afreisde, en bij gelegenheid de hulp van een medewerker inriep. Zo was het mogelijk reeds in 1960 de eerste aflevering, die hier ter sprake is, te laten verschijnen: daarin worden alle stichtingen van de Benediktijnen in West-Vlaanderen behandeld, daarin begrepen de aloude cella van Torhout.

Het spreekt van zelf dat dom N. Huyghebaert bij zijn bewerking het schema dat destijds door U. Berlière was vastgelegd heeft moeten volgen. Samengesteld uit vier delen, waarvan de twee eerste aan de naam, de bronnen en literatuur, de twee laatste aan de stichting en de abten zijn gewijd, is dat schema op een chronologische behandeling, en dus op een externe geschiedenis ingesteld. De bezwaren, die aan een dergelijk schema verbonden zijn, heeft U. Berlière zelfs reeds vanaf de tweede aflevering aangevoeld. In die tweede aflevering immers kan men reeds een poging waarnemen om ook aan de interne geschiedenis een plaats in te ruimen, en in de latere over Luik wordt dat nog veel duidelijker. Dom N. Huyghebaert heeft niet gearzeld een stap verder te gaan in de richting die door de stichter zelf van het „Monasticon” was aangewezen. Hij heeft inderdaad, en terecht, in ruime mate met het geestelijke en inwendige leven van de kloostergemeenschap rekening gehouden. Daarom heeft hij enerzijds aan het deel over de bronnen en lite-

ratuur een paragraaf toegevoegd, waarin hij de gegevens over het scriptorium, de handschriften, de bibliotheek en de schrijvers heeft samengebracht en anderzijds breidde hij de lijst der abten of prioren tot een reeks levensberichten uit, waarin hij het interne leven van de abdij met enkele goed gekozen trekken schetst. Sommige van die levensberichten zijn zodoende vrij lang uitgevallen, maar zij worden er des te leerzamer om. Dat initiatief is uitstekend; het moge tot voorbeeld dienen voor de bewerkers van de resterende delen van het „Monasticon”.

Niet alleen dat initiatief, maar ook de wijze van behandeling verdienen volle lof. Nauwkeurigheid van inlichting en strenge kritiek gaan in het gehele werk gepaard met preciese bronvermeldingen. Op meer dan één bladzijde werden in de voetnoten kostbare aanvullende gegevens ondergebracht. Deze zijn dikwijls de uitkomst van een grondig onderzoek, dat kortbondig — soms zelfs al te kortbondig — wordt medegedeeld, zodat een behoorlijke verantwoording soms achterwege gelaten werd, wat bij de omvang, die nu reeds werd bereikt, bijna onvermijdelijk was.

De nieuwe aflevering van het „Monasticon” is daarmee meer geworden dan een samenvatting, zelfs dan een kritische samenvatting, van wat tot nu toe over het onderwerp bekend was. Ze brengt inderdaad op bijna iedere bladzijde nieuwe en volstrekt onbekende gegevens, en verrijkt aldus in aanzienlijke mate de geschiedenis van de Benediktijnse stichtingen in West-Vlaanderen. Zelfs voor een abdij als die van Oudenburg, waarover reeds een uitvoerige studie bestond, brengt dom N. Huyghebaert belangrijk nieuws. In de meeste gevallen krijgt men hier ten andere voor het eerst een methodisch, kritisch en samenhangend overzicht, zelfs voor stichtingen, als die te Houthulst, Koekelare, Neerwaasten en Menen, waar praktisch nog alles te doen was.

De nieuwe aflevering van het „Monasticon” zal dan ook voortaan een ereplaats innemen op de studietafel van alwie zich op de geschiedenis van West-Vlaanderen toelegt; het is een onmisbaar werkinstrument voor ieder die in de kerkgeschiedenis van de Nederlanden belang stelt.

Mocht de schrijver niet te lang doen wachten op de volgende afleveringen, die aan de Cisterciënzers, de Premonstratenzen, de Augustijnen en de Karthuizers voorbehouden zijn, en aldus spoedig een werk voltooiën dat aan de strengste eisen van de moderne wetenschap voldoet. Het zal hemzelf, zijn abdij en de Westvlaamse historici de hoogste eer aandoen.

EG. I. STRUBBE.

R. Van Eenoo, *Een Bijdrage tot de Geschiedenis der Arbeidersbeweging te Brugge (1864-1914)*. Interuniversitair centrum voor Hedendaagse Geschiedenis. Verhandelingen, Deel IV. Leuven, 1959. 336 pp., ill.

Niettegenstaande zijn bescheiden titel is dit boek werkelijk een zeer belangrijke studie, die erg bemoeilijkt werd door het tekort aan documentatie. Deze laatste bestaat vooral uit kleine blaadjes en vlugschriftjes, die niet bewaard werden, alhoewel juist in deze blaadjes het leven van de arbeidersbeweging het best tot uiting kwam.

Na 1850 was Brugge een stad met onvoldoende werkgelegenheid, zodat de arbeidende klasse alhier de armste was van geheel het land. Daarenboven werden de arbeiders zeer slecht betaald. Het is dan ook niet te verwonderen dat, circa 1850, de helft van de stedelijke bevolking ingeschreven was bij het Bureel van Weldadigheid. Deze toestand verbeterde geleidelijk, maar in 1870 was nog een derde van de bevolking bij dit bureel ingeschreven.

Enkele nieuwe plaatselijke nijverheden werden opgericht, dank vooral aan de plaatselijke Bank Du Jardin. Maar het faillissement van deze instelling in 1874 veroorzaakte de verdwijning van de nieuwe nijverheden.

In 1896 telde Brugge slechts één enkele grote nijverheidsinrichting met 522 werklieden. De grootste van de andere bedrijven telde niet meer dan twintig werklieden.

De enige te Brugge bestaande werkliedenorganisaties waren enkele kleine verouderde kassen van onderlinge bijstand. In 1860 werd hier voor het eerst een socialistische kern van onderlinge bijstand gesticht, maar het duurde tot 1877 vooraleer deze partij een ernstige werking kon beginnen, die echter weinig succes had. Tegen de socialisten stichtten de katholieken in 1887 de paternalistische Gilde der Ambachten, waar meesters en knechten in één gilde verenigd waren. Dit was een gevolg van de werking door de katholieken alhier begonnen in 1884, om de middeleeuwse corporatieve gedachte herin te voeren. De stichting van deze Gilde ging uit van de hogere katholieke standen, na de arbeidersopstand van 1886 in Wallonië, die toonde hoe groot het gevaar van het socialisme was. De Gilde moest de arbeiders afhouden van het socialisme en ze behouden in het katholieke geloof. Over de verbetering van hun lot bekommerde de Gilde zich niet.

Hetzelfde jaar 1887 stichtten de socialisten te Brugge hun coöperatieve bakkerij Werkerswelzijn, en weldra ook de ziekenbond Moyson.

Tegen het socialisme en het liberalisme was ook reeds in 1878 de

Katholieke Burgersgilde gesticht voor de kleinere burgerij. Deze trad zeer actief op in de plaatselijke politiek.

Zodat, niettegenstaande inwendige wrijvingen, de katholieke partij te Brugge almachtig was in 1897.

Haar grootste vijand werd niet het socialisme, maar de kristene democraten, gesticht te Aalst door priesters Daens. Deze democraten konden niet doorbreken, maar in 1899 waren zij de oorzaak dat de katholieke partij de absolute meerderheid verloor in de gemeenteraad. Maar acht jaar later behaalden de katholieken opnieuw de absolute meerderheid.

De terugkeer te Brugge, in 1911, van de zeer populaire priester Fonteyne, vroeger onderpastoor op Sint-Anna, en later door de bisschop geschorst, vormde een keerpunt in de Brugse politiek.

Fonteyne was een volmaakte demagoog, die het volk opzweept met heldere slagwoorden zoals „brood en recht voor het volk!“. In 1911 kwamen drie kristene democraten in de gemeenteraad. En in 1912, bij de kamerverkiezingen, kende het politiek leven te Brugge een nooit gekende intensiteit. Een kartel werd gesloten tussen liberalen, socialisten en kristene democraten. Priester Fonteyne, die de tweede plaats bekleedde op de kartellijst, werd verkozen met 8422 voorkeurstemmen.

Dit verwekte een ware zegeroes onder de arbeidende klasse, die echter niet bleef duren, omdat Fonteyne geen organisator was, en zijn partij niet kon uitbouwen, waardoor de Brugse werkende klasse opnieuw tot moedeloosheid verviel.

Voor de Brugse katholieken was de les van 1912 niet verloren. Een onafhankelijke katholieke werkliedenpartij werd gesticht, met een moderne ziekenbond, gevolgd in 1914 door een coöperatieve bakkerij, zodat de katholieke werkliedenpartij stilaan meer leden begon te tellen, nadat vroeger veel arbeiders de Gilde der Ambachten hadden verlaten.

Na 1918 zijn de kristene democraten te Brugge verdwenen. De meeste trokken naar de socialistische partij, die nu voor het eerst te Brugge kon doorbreken.

In het werk van R. Van Eenoo vinden wij nog een hoofdstuk over de ontwikkeling van de syndicale beweging te Brugge, dat aangevuld wordt door zes tabellen met zeer preciese cijfers.

De bijdrage van de Heer R. Van Eenoo is een zeer verdienstelijke studie, die baanbrekend blijft voor zeker aspecten van de Brugse geschiedenis. Door het verdwijnen van de bijzonderste bronnen heeft zij aan de schrijver lange en tijdrovende opzoekingen gevraagd, maar deze zware inspanning is lonend geweest, zoals de inhoud van het werk het aantoont.

J. DE SMET

Kroniek

Opgesteld onder redactie van Z.E.H. J. De Cuyper. Persoonlijke nota's zijn ondertekend, redactionele nota's verschijnen naamloos.

PERSONALIA

Emeritaat, F. L. Ganshof. — Onze medewerker en lid, prof. dr. F. L. Ganshof, is als hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Gent met ingang van 1 oktober 1961 tot het emeritaat aanvaard. Daarmede heeft deze gezaghebbende opvolger van zijn leermeester, prof. dr. H. Pirenne, afscheid genomen van het universitair onderwijs waaraan hij sedert 1923 zijn beste krachten heeft gewijd. Het is voor onze leden overbodig de hoge verdiensten van de emeritus inzake de geschiedenis van de Middeleeuwen van België en vooral van Vlaanderen te onderstrepen. Moge het emeritaat hem nog lange jaren gelegenheid bieden tot een vruchtbare historische produktie.

In memoriam pater Hildebrand. — De bekende auteur van het monumentale werk over de Kapucijnen in de Nederlanden, pater Hildebrand, alias Jules Raes, is op 6 juni 1961 overleden, en te Izegem, waar hij jarenlang werkzaam was, begraven. Hij was te Hoogdele in 1884 geboren, trad in 1901 in de Kapucijnerorde en werd in 1913 tot archivaris van zijn orde aangesteld. Vanaf het begin onderscheidde hij zich door zijn werkkracht en begeestering voor de geschiedenis. In 1914 stichtte hij *Neerlandia Franciscana*, waarvan hij niet alleen de leiding waarnam, maar waarin hij bovendien talrijke merkwaardige bijdragen uitgaf. Ook na het stopzetten van het tijdschrift (1924) bleef hij doorwerken. In 1945 vatte hij de vrucht van jarenlange opzoekingen in bibliotheken en archieven samen in zijn levenswerk dat niet minder dan tien delen bedraagt, en waarvan vooral de laatste delen met de levensberichten van zijn ordebroeders, een ontzaglijk werk heeft gekost. Van deze studie „De Kapucijnen in de Nederlanden en het Prinsbisdom Luik” (1945-1956) liet hij in 1957 een Franse syntese verschijnen onder de titel „Les capucins en Belgique et au Nord de la France”.

E. I. S.

In memoriam J. Soete. — Op zondag 30 april 1961 overleed dr. Jan Soete, de bibliotekaris-archivaris van de stad Kortrijk. Hij werd te Kortrijk geboren op 15 februari 1899 uit een bekend Kortrijks geslacht. In 1927 behaalde hij met de grootste onderscheiding het

dokoraat in de Germaanse filologie, met zijn verhandeling over het Kortrijks dialect. Vanaf 1936 tot aan zijn overlijden was hij, eerst als hulpbibliothekaris, later als bibliothekaris, het hoofd van de stadsbibliothek en van het stedelijk archief van Kortrijk. Gedurende meer dan dertig jaar heeft de noeste werker, die Dr. Soete was, zich toegelegd op de studie van het Kortrijks dialect, de naamkunde, de genealogie en ook de geschiedenis. Op geschiedkundig gebied ging zijn aandacht vooral naar al wat in verband stond met de slag van Groeninge. Zo gaf hij o.m. twee studies uit over de beruchte grafsteen van koning Sigis. Ook organiseerde hij in 1952 een Guldensporentoonstelling. De Kortrijkse bibliothek bezit de bekende bidprentjes-verzameling van pastoor Slosse en ook het rijke Goethals-Vercruyssefonds. Dit gaf dr. Soete de gelegenheid beide verzamelingen te bestuderen en zijn bevindingen in menige studie vast te leggen. In 1942 verscheen van zijn hand „Het wetenschappelijk Werk en de Verzameling van Pastoor Slosse”, ter gelegenheid van de 100e verjaring van de geboorte van L. Slosse. De laatste jaren zou dr. Soete zich vooral bezig houden met de figuur van J. Goethals-Vercruysse en met het zo belangrijk fonds, dat onder dezes naam bekend staat. In het tijdschrift „De Leiegouw”, waarvan hij de gewaardeerde en ijverige ondervoorzitter was, gaf hij in 1959 een studie uit over die bekende Kortrijkse bibliofiel. Het was tweehonderd jaar geleden, dat Jacques Goethals geboren werd. Door de ziekte van de hr. Soete kon de tentoonstelling gewijd aan het werk en de verzameling van J. Goethals-Vercruysse, gepland voor 1959, eerst doorgaan in 1960. Die tentoonstelling en de uitgebreide catalogus die hij erover uitgaf, zouden het laatste groot werk zijn van de afgestorvene. De laatste krachten van een reeds zeer verzwakt gestel heeft hij eraan besteed. In de reeks van de Kortrijkse bibliothekarissen, taalkundigen en historici zal dr. J. Soete een vooraanstaande plaats blijven bekleeden.

„De Leiegouw” had, ter gelegenheid van de 25e verjaring van de aanstelling van dr. Soete als bibliothekaris van de stad Kortrijk, het plan opgevat het eerste nummer van 1961 van haar tijdschrift als een huldenummer aan de jubilaris op te dragen. Het werd een „gedenknnummer”, waarin niet enkel een „In Memoriam” voorkomt, maar ook een aantal meest filologische studies, door leden van de Leiegouw en vrienden van de overledene geschreven en aan de mede-stichter van de vereniging opgedragen. J.D.C.

In memoriam P. Maurice De Meulemeester — Te Beveren-Waas overleed op 15 april 1961, Pater Maurice De Meulemeester,

Redemptorist en historicus. Geboren te Gent op 30 juni 1879, werd hij op 24 mei 1902 als sekulier priester gewijd, doch trad in 1905 in de congregatie van de Allerheiligste Verlosser. Na enkele jaren de kerkgeschiedenis in het studiehuis van Beauplateau te hebben gedoceerd, werd hij, in 1919, tot archivaris van de Belgische provincie van zijn congregatie aangesteld, welk ambt hij drieëndertig jaar bekleedde. Drie jaar lang was hij daarbij archivaris generaal te Rome en directeur van het Historisch Instituut der Redemptoristen.

Spijts een zwakke gezondheid en een belangrijke medewerking aan het apostolaat van zijn Congregatie, heeft P. De Meulemeester veel gepubliceerd. Het leeuwenaandeel van zijn arbeid ging natuurlijk naar de geschiedenis van zijn orde. Zijn eerste werken zijn nochtans gewijd aan de geschiedenis van meerdere benedictijnse monialenkloosters, voornamelijk aan dat van Hunneghem te Geerardsbergen, waar zijn oudste zuster binnengetreden was en priorin was onder de naam van Moeder Maria-Augustina.

De bibliographie van Pater M. De Meulemeester, die meer dan een honderdtal nummers telt, heeft hij zelf voor het grootste deel in zijn *Bibliographie générale des écrivains rédemptoristes*, II : *Auteurs rédemptoristes* (Leuven, 1935), p. 103-107, gepubliceerd. Sedertdien heeft hij nog een twintigtal boeken, brochuren en artikels in het licht gegeven; zij worden allen door de degelijkheid en de helderheid van de uiteenzetting gekenmerkt. Vroom en ootmoedig, zocht de overledene niet naar sukses; maar de verdienste van zijn werk zal met de jaren steeds meer aan het licht komen.

Laten wij hier zijne bijdragen aanstippen die het meest van belang zijn voor de geschiedenis van het graafschap en de beide provinciën Vlaanderen :

Histoire du monastère des bénédictines de Hunneghem à Grammont. Brugge, 1912, in 8°, 158 p.

Etude documentaire sur le monastère des bénédictines de Hunneghem à Grammont. — *Annales de la Soc. d'hist. et d'archéol. de Gand*, XII (1913) 179-229; 247-317.

Geschiedenis der Maricolen van Deinze. Brugge, 1913, in 8°, 164 p.

Les maricoles de Termonde. — *Annales du Cercle archéol. de la ville et de l'ancien Pays de Termonde*, 2e série XVI (1913), 203 p.

Le monastère des bénédictines de Termonde. — *Annales du Cercle archéol. de la ville et de l'ancien Pays de Termonde*, 2e série, XV (1913), 152 p.

Geschiedenis der Maricolen : Dendermonde 1663, Gent 1671, Deinze 1816, Brugge 1913. Brugge, 1913, in 8°, 164 p.

Geschiedenis van het St.-Niklaasgesticht te Kortrijk, (1356-1920). Brugge, 1920.

Een oud Vlaamsch genadeoord: O. L. Vrouw van Hunneghem. Brussel, 1924, in 8°, 94 p.

Les archives du petit béguinage à Gand. — Archives et Bibliothèques de Belgique, II (1924) 86-87.

De abdij van Roosenberg te Waasmunster. St. Niklaas, 1925, in 8°, IX - 346 p.

Les archives de l'abbaye de Beaulieu. — Archives et Bibliothèques de Belgique, IV (1927), 24-31.

Les archives de l'abbaye de Peteghem à Beaulieu. — Annales du Cercle arch. et historique d'Audenarde, VII (1927) 169-200.

Les soeurs norbertines de Tusschenbeek. Aperçu historique. — Analecta Praemonstratensia, IV (1928) 30-58; 242-265; 337-350; V (1929) 192-199; 306-319; VI (1930) 270-280.

Het necrologium of Doodenboek der abdij van Roosenberg te Waasmunster. St. Niklaas, 1929, in 8°, 82 p.

Les archives de l'institut Saint-Nicolas à Courtrai. — Handel. GOK, n.r. VII (1929) 166-171.

De abdij van Roosenberg te Waasmunster (Volksuitgave). Westmalle, 1930, in 8°, 192 p.

Les archives de l'institut Saint-Nicolas à Courtrai. — Arch. Bibliothèques et Musées de Belgique, VII (1930) 148-151.

De Zusters van het H. Hart van Maria te Nederbrakel. Leuven, 1935, in 8°, 168 p.

L'abbaye de Notre-Dame de la Nouvelle-Plante, Rousbrugge-Ypres, 1236-1936. Leuven, 1936, in 8°, 174 p.

Sint Alfonsus. Zijn invloed in Vlaanderen op godsdienstig en cultureel gebied. Leuven, 1940, in 8°, 32 p.

Een norbertinessenklooster te Petegem in de XIIe eeuw. — Jaarboek van de kunst- en oudheidkundige kring Deinze, 1941, 22 p.

La province belge de la Congrégation du T.S. Rédempteur, 1841-1941. Leuven, 1941, in-12°, 52 p.

Geschiedenis der Zusters van St. Vincentius te Deinze. Leuven, 1946, in-8°, 264 p.

Le prieuré des bénédictines de Huneghem à Grammont. Leuven, 1947, in-8°, 264 pp.

Geschiedenis van de Congregatie van O.L. Vrouw Presentatie. Beveren-Waas, 1726. Leuven, 1959, in-8°, 208 p.

Karel-Lodewijk de Lantsheer, Redemptorist-missionaris in Amerika, 1812-1852. — Gedenkschrift van de Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde, 1960. N.H.

ALGEMENE GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

Het mondingsgebied van Schelde en Maas. — Prof. S.J. De Laet heeft in het eerste nummer van „Helinium” een zeer goed gedocumenteerd artikel geschreven over de grenzen der door Menapiërs en Morini bewoonde gebieden in de tijd der Romeinse overheersing. Een grote hoeveelheid gegevens uit nagelaten schriftelijke bronnen van Caesar, Strabo, Plinius, Tacitus, Ptolomeus, zijn in dit, van talrijke voetnoten voorziene, artikel verwerkt.

In die schriftelijke bronnen komen de namen Schelde en Maas enige keren voor als gebiedsbegrenzing van bepaalde volksstammen. Om deze begrenzingen op de huidige kaarten te kunnen intekenen moet logischer wijze bekend zijn waar die Schelde en Maas toentertijd stroomden, maar jammer genoeg kunnen de bodemkundigen, zelfs in samenwerking met archeologen, toponymisten en historici, ons dat nog niet zeggen.

De Laet schrijft op pag. 25: „Le Hont ou Escaut occidental n'existait probablement pas encore, l'Escaut oriental existait déjà selon toute vraisemblance, mais le bras principal de l'Escaut était formé par la Striene, aujourd'hui comblée, qui joignait l'Escaut à la Meuse selon un cours allant du Sud au Nord, depuis le Nord d'Anvers en passant par Bergen-op-Zoom”.

Dit is echter in strijd met de conclusies waartoe de geologen zijn gekomen op grond van de uitgebreide, vaak gedetailleerde, onderzoeken welke na de oorlog zijn verricht, zowel door de „Geologische Dienst” te Haarlem als de „Stichting voor Bodemkartering” te Wageningen. Ook het „Bodemkundig Instituut T.N.O.” te Groningen verschaftte nuttige gegevens. Uit deze, in de laatste jaren gepubliceerde, gegevens (vooral no. 11 van „Geologie en Mijnbouw. November 1960) kunnen o.m. de volgende conclusies worden getrokken.

In de Romeinse tijd liep er een Schelde-arm vanaf 's-Gravenpolder door de „zak” van Zuid-Beveland langs Kwadendamme, Overzande en vandaar in noordwestelijke richting naar en door het Veerse Gat naar Domburg. Het westelijk deel van de huidige Wester-Schelde bestond niet. Het oostelijk deel wél, tenminste als de Schelde toen al langs Antwerpen liep. Het is echter niet geheel uitgesloten dat in de toekomst zou kunnen blijken dat het Scheldewater (geheel of gedeeltelijk) toen nog van Gent in N.N.O. richting ongeveer naar Molenhoek of Perkpolder liep en zich daar splitste in één zijarm naar Domburg en één of meer armen naar het noorden. Maar het is bepaald onwaarschijnlijk dat de Schelde langs Bergen-op-Zoom liep. Het is mogelijk dat er een oost-west

gerichte zee-inbraakgeul was op de plaats waar nu de Ooster-Schelde golft, doch hierover tast men werkelijk nog in het duister. Sommige bodemkundigen achten het niet uitgesloten dat er in de romeinse tijd — op het huidige eiland Tholen — nog restanten waren van mogelijke verbindingen uit de prae-romeinse tijd van één of meer uitmondingen van de Maas en oost-west-gerichte zee-inbraakgeulen.

Het blijkt dus nog te vroeg te zijn om tot aanvaardbare conclusies uit eigentijdse bronnen te kunnen komen voor zover het de mondingen van Schelde en Maas betreft.

Wat betreft mogelijke bepaling van het woongebied der Mena-piërs aan de hand van archeologische gegevens, hier door middel van aardewerk, schrijft De Laet op pag. 30 terecht dat hij zich met de grootste voorzichtigheid en onder alle reserve hierop beroept.

J. Van Hinte.

Gerard van Brogne. — Op 3 oktober 1959 is op initiatief van Dom N. Huyghebaert in de abdij van Maredsous door een aantal historici het feit herdacht, dat precies 1000 jaar eerder Gerard van Brogne daar in de nabijheid gestorven was. De meeste van de daarbij toen gehouden lezingen over deze niet in het minst voor Vlaanderen zo belangrijke kloosterhervormer en over zijn tijd, zijn in 1960 gebundeld verschenen onder de titel *Gérard de Brogne et son oeuvre réformatrice* (ook verschenen als afl. 1 van *Revue Bénédictine LXX*). De bundel opent met een magistraal artikel van Kan. Prof. J. M. De Smet, *Recherches critiques sur la Vita Gerardi abbatis Broniensis* (5-61). Hierin wordt betoogd, dat dit heiligenleven voor onze kennis van het optreden van Gerard een veel geringere waarde bezit, dan tot nu toe werd geloofd. De auteur van dit leven heeft alleen de lokale, tijdelijke belangen van zijn klooster Brogne willen dienen, en daartoe heeft hij al fantaserend de nagedachtenis van de grote Gerard misbruikt. Bovendien is het een late tekst, na 1070 ontstaan. Zelfs het beroep van de biograaf op een ouder heiligenleven is een fictie.

De bijdrage van Prof. De Smet kan men, zonder de andere auteurs onrecht aan te doen, beschouwen als het meest waardevolle artikel en de grootste verrassing van de bundel. Men ziet niet goed in, hoe tegen dit gesloten betoog nog opmerkingen van doorslaggevende aard kunnen worden gemaakt. Wel heeft natuurlijk de 11e-eeuwse biograaf van Gerard hier en daar geput uit de lokale traditie. Gerard had nu eenmaal bestaan en over hem was zeker te Brogne nog wel wat bekend. Als voorbeeld kan men noemen de eerste ontmoeting van Gerard met de graaf van Vlaan-

deren Arnulf I (circa 930). De *Vita* uit Brogne wijdt hieraan de hoofdstukken 19 en 20, weliswaar gekleurd, maar kennelijk gebaseerd op een reëel gegeven. Gerard zou de graaf hebben bijgestaan tijdens een zware ziekte. De dankbaarheid van de graaf uitte zich in een reeks weldaden. Zoals ik in dezelfde bundel heb betoogd (*Gérard de Brogne et la maladie du comte Arnoul Ier de Flandre* (119-126) vindt men deze weldaden in dezelfde volgorde gepreciseerd terug in een oorkonde van Arnulf I. Het is duidelijk, dat deze oorkonde los staat van de jongere *Vita*: ze is al bekend uit een afschrift van circa 1035, en niet afkomstig uit Brogne; ze zwijgt over de feiten die aanleiding waren tot de grafelijke weldaden. Er is geen reden haar authenticiteit in twijfel te trekken. Als er discussie is, dan is het over de vraag waar bij de *Vita* de realiteit ophoudt en de fantasie begint.

Verder wijzen we, wat Vlaanderen aangaat, met nadruk op het artikel van Dom J. Laporte, *Gérard de Brogne à St.-Wandrille et à St.-Riquier* (142-166). Hierin worden o.m. nieuwe gegevens gebracht over de abdij van Sint-Bertijn te Sint-Omaars en die van Sint-Pieter te Gent. Verrassend is de conclusie, dat de grote oorkonde van Arnulf I voor deze laatste abdij niet van 941 is. Volgens Schr. is ze van 950; ik zou dan 949 prefereren, E.H. H. Platelle handelt over *L'oeuvre de S. Gérard de Brogne à St.-Amand* (127-141). De overige opstellen betreffen verder afgelegen kloosters en gebieden.

A.C.F.K.

Vlaams smeedwerk uit de 12e eeuw. — In het vierdelig werk „Lateinische Schriftquellen zur Kunst in England, Wales und Schotland vom Jahre 901 bis zum Jahre 1307” (1955-1958), door O. Lehmann-Brockhaus, komt onder nr. 2453, een uittreksel voor uit de *Miracula S. Cuthberti apud insulam Farne*, dat van belang is voor onze kennis van het Vlaams smeedwerk uit de 12e eeuw. Het luidt als volgt: „Fecitque (Baldewinus, Flandrensis genere, de civitate Aardenburg) duo luminaria magna, non more Anglorum in longum plicata, sed sue gentis (Flandriae) ritu retorta, cumque oportunitas accidisset ut boriales partes adiret, ad insulam Farne divertit et venerabili monacho Bartholomeo (ob.a.1193) omnia referens, candelas in testimonium super altare deposuit”.

De steenbakkerij in de Nederlanden. — De steenbakkerij behoort tot één der belangrijkste bedrijven in de Nederlanden. Totnogtoe was daaraan geen algemene studie gewijd geworden. Mej. J. Hollestelle heeft het aangedurfd dit bijzonder moeilijke onderwerp te bestuderen en haar bevindingen uiteengezet in haar boek „De

steenbakkerij in de Nederlanden tot omstreeks 1560" (Assen, 1961). Deze studie die als proefschrift aan de Rijksuniversiteit te Utrecht werd ingediend, bezorgde aan de schrijfster de titel van doctor in de letteren (afd. geschiedenis).

Het boek geeft een uitvoerig beeld van de verscheidene aspecten van het steenbakken, en dit zowel van uit technisch oogpunt (het bakken zelf, de verschillende produkten met hun benaming, afmeting en kleur) als van uit meer historisch oogpunt (de ontwikkeling van de steenbakkerij in de onderscheiden provincies w.o. Vlaanderen, en het gebruik van baksteen in de steden). Meer in 't bijzonder wordt aan de hand van archivalia, de steenbakkerij en wat er mee verband houdt in een aantal steden uit Gelderland en Overijsel grondig bestudeerd. Dat ook voor de Vlaamse steden een dergelijke studie zeer nuttig zou zijn, blijkt uit het feit dat schrijfster over weinig vaststaande gegevens ter vergelijking kon beschikken.

L.D.

Romaanse kunst in Europa. — Ingericht onder de auspiciën van de Raad van Europa, vond de 7e Europese tentoonstelling, ditmaal aan de romaanse kunst gewijd, dit jaar terzelfdertijd plaats te Barcelona en te Santiago de Compostela.; in de laatste plaats, het beroemde bedevaartsoord van S. Jakob, was de tentoonstelling voorbehouden aan de kunst van de pelgrimswegen.

Schilderkunst uit de 15e-16e eeuw. — Deze zomer vond in het Singer museum te Laren (Ned.) een tentoonstelling plaats van Nederlandse schilderijen uit de 15e en 16e eeuw, in Hollands privébezit. In de stijl van Van Eyck was een „O.L.V. en Kind met de H. Hiëronymus en S. Jan-de-Doper”, evenals een „Kristushoofd”. Aan G. David waren twee werken toegeschreven: een „O.L.V. met Kind” in een Vroeg-Renaissance architectuur, en een „Graflegging”.

Begijnhoven. — In het Museum voor Schone Kunsten te Gent, werd een tentoonstelling gewijd aan de *Schatten der Begijnhoven*. Schilderijen, beeldhouwwerk, sierkunst, folkloristische zaken, drukzels en archivalia gaven een geschakeerd beeld van het leven in de begijnhoven. De katalogus, samengesteld door lic. A. Moerman, bevat een beschrijving van 262 nrs. en telt 31 afbeeldingen.

Koper. — In Delft (Prinsenhof) en in Gent (Bijloke) was dit jaar een schitterende tentoonstelling te zien van koperen kunstwerken uit Noord en Zuid, bijna voor de helft gotisch werk. Onder

het belangrijkste tentoongestelde werk vermelden we de griffioenlezenaar (einde 15e eeuw) uit Andenne, de paaskandelaar (2e helft 15e eeuw) uit Gaurain, de twee deuren van het koorhek (1513-1516) uit de S. Bavo te Haarlem, de kaarsenkroon (midden 15e eeuw) uit de Sint-Jansbasiliek van 's-Hertogenbosch, het ligbeeld van Isabella van Bourbon (†1465) uit de katedraal van Antwerpen, alsmede verschillende grafplaten. De Gentse catalogus (105 nrs., 40 pl.) is uitvoeriger dan de Delftse; ze bevat bovendien een bondige maar uitstekende inleiding over het kerkelijk koperwerk van de hand van prof. dr. F. Van Molle. L.D.

Archeologie. — Dr. H. Roosens en prof. dr. J. Mertens, beiden verbonden aan de Dienst voor Opgravingen van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, en G. Donnay hebben de redactie overgenomen van *Archeologie*, het tweetalig „nieuwsbulletin” van *Antiquité Classique*. Daarin worden de opgravingen en bodemvondsten in ons land, met eventuele bibliografie vermeld en bondig beschreven.

PLAATSELIJKE GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

Romeins Kortrijk. — Meer dan ooit worden thans zowat overall grote en kleine gebouwen opgetrokken waarvoor allerhande grondwerk nodig is. Voor de archeologische vondsten die door deze werken aan het licht komen, betonen de openbare besturen niet veel belangstelling. Ook wettelijk staat men onmachtig tegenover het vernielen van het bodemarchief. Dat niettegenstaande de vele moeilijkheden, enkele archeologen de grondwerken in hun gebied op de voet volgen en zo redden wat te redden is, verdient alle lof.

Dit geldt o.m. voor architect Jacques Vierin uit Kortrijk die op deze manier sinds jaren kostbare inlichtingen verzamelt over de oude geschiedenis van Kortrijk, inzonderheid over de Gallo-Romeinse periode. Een vermelding van de „milites Cortoriacenses” in de *Notitia Dignitatum* (begin 5e eeuw) scheen er reeds op te wijzen dat er aldaar een legerplaats moest geweest zijn. Dit vermoeden werd in de laatste jaren bevestigd door het vinden van een aantal soldatengraven (Molenstraat) en van kampgrachten (Vierschaarstraat en op 't gehucht Walle). De bij die gelegenheid gevonden keramiek laat toe de legerplaats tussen 20 en 50 van onze jaartelling te dateren; het betrof hier waarschijnlijk een basiskamp voor de Romeinse troepen die aan de invasie van Engeland in 't jaar 43 deelnamen. L.D.

Opraving te Aardenburg. — Sinds 27 maart wordt te Aardenburg door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek o.l.v. Ir. J. Trimpe Burger een grootscheepse opgravingskampagne ondernomen. In een opgravingsput ten westen van de Bavokerk werd een ongeveer 1 m. dikke aslaag uit de romeinse tijd gevonden, die een aanwijzing kan zijn voor een stookplaats in de naaste omgeving. Een middeleeuwse houten waterput bevatte veel 14e eeuwse materiaal, waaronder een muntje, imitatie van een mijt van graaf Lodewijk van Nevers (1322-1346).

Belangrijker resultaten werden verkregen in een grote put op een tweehonderdtal m. zuidwaarts van de kerk. Talrijke overblijfselen werden gevonden van een groot romaans gebouw, waarvan de muren van Doornikse steen op paaltjes gefundeerd waren. Tussen de resten van uitgebroken muren werd o.m. beschilderd pleisterwerk aangetroffen.

Archeologische vondsten te Oostkamp. — In 1960, bij het uitvoeren van grondwerken op het perceel van de h. De Wispelaere, Legeweg te Oostkamp (kadaster A. 109 B2), werd een sterk verweerd rond voetje (diameter 4,5 cm) van een beker uit terra-sigillata gevonden. De aanwezige pottenbakkersstempel is enigszins beschadigd en hierdoor ietwat onduidelijk (fig. 1). Ongeveer dezelfde stempel (in een cirkel zes ronde puntjes rond een kleine middencirkel) wordt afgebeeld in een artikel van C.G.A. Morren, *Terra-sigillata van de Romeinse nederzetting bij Zwammerdam*, blz. 74, nr. 61 in de *Berichten R.O.B.*, VIII (1957-58). Met een vraagteken wordt aldaar Oost-Gallië als plaats van herkomst gegeven. Datering: 2e eeuw.

Fig. 1.

Fig. 2.

Bij een nadere verkenning van de omliggende terreinen vonden we verschillende potscherven in blauw-grijs aardewerk, een rand van een glazen kom (uit niet ontkleurd groenachtig glas; Gallo-Romeins,) en een fragment van een bronzen fibula (fig. 2). In één der oogjes steekt nog de rest van een ijzeren klinknageltje. Vermoedelijk geldt het hier een fragment van een Frankische fibula.

Op te merken valt dat de terreinen waar de vondsten gedaan werden, aansluiten op de vindplaatsen door ons beschreven in *Biekorf*, 1959, blz. 181-184 („Voorhistorische woonplaatsen te Steenbrugge”).

R. Crois

Het castrum te Gent. — In het vorige nummer van dit tijdschrift, XCVIII, 1961, blz. 133-135, verscheen een kroniekaanteekening, ondertekend „A.C.F.K.”, van ons beider artikel *Castrum en Oudburg te Gent* (Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, n.r., XIV, 1960, blz. 3-62). In dit artikel kwamen wij o.m. tot de conclusie dat het versterkte grafelijke eiland te Gent niet slechts als een tegenhanger van bijvoorbeeld de Brugse burg voorkomt, maar dat het bovendien een bevolkingsnederzetting bevatte. Anders gezegd: „de Oudburg was een grafelijke stad”, ouder dan de kern van de latere eigenlijke stad, dan het *portus*. Een van de argumenten, tot steun van deze stelling vonden wij in een passus van de *Miracula sancti Bavonis*, waarin gezegd wordt dat in het bewuste gebied lederbe-reiders woonden.

A.C.F.K. betwist onze interpretatie. „Dit besluit, zegt hij, is even verrassend als vermetel. Want de tekst zegt niet dat de huidbewerkers (*coriarii*) woonden binnen het genoemde *castrum* (dus *in mem. castro*), doch *in territorio memorati castr*, d.w.z. in het gebied of in de omgeving van het *castrum*, wat zoveel wil zeggen als dat we slechts weten dat ze ergens in de buurt woonden. Daar komt dan nog bij, dat het de vraag is of in deze tekst het woord *castrum* wel slaat op het bestudeerde grafelijke gebiedje. Het ziet er naar uit, dat met dit *castrum* het juist in de context centraal gestelde *Castrum Gandavum* bedoeld is, dus de Sint-Baafsabdij waar ook de tekst geschreven is”.

Tot zover A.C.F.K. Geen van ons beiden is bijzonder gesteld op polemieek. Het verdriet ons evenwel dat de recensent hier op lichtvaardige wijze bij de lezers van dit tijdschrift de indruk wekt alsof een van onze besluiten, door ons als belangrijk beschouwd, slechts op grond van een gebrekkige tekstinterpretatie werd bereikt.

Wij willen de lezers zelf laten oordelen, en drukken daarom de volzinnen uit de *Miracula sancti Bavonis* over die voor de bewijsvoering in aanmerking komen.

MGH, XV2, SS, blz. 593, r. 22-24: (na de invallen van de Noormannen brengen de monniken de relikwieën van de hl. Bavo naar Gent terug).

„Et quoniam eotenus ut totus circumiacens pagus, ita et Gandensis coenobii locus pene videbatur similior deserto vacuatus cultoribus, in nivo edificata castello aecclesia, illo ea introduxerunt custodienda”.

Blz. 594, r. 27-36 :

„ Incipit secundus (liber).

1. Mira Dei cunctipotentis opera, quibus dilectissimi sui athletae Bavonis dignatus est mundo innotescere merita, multorum re vera profectui accomoda, stili quoquo modo cupientes signare officio, non fore remur ab re, si, priusquam ea quae in loco quo nunc requiescit moderno tempore sunt exhibita, magnificum quoddam ac perinde sui novitate proficuum, antequam eo loci eius transferrentur relliquiae, in novo castello manifestatum memoriae commendemus miraculum.

2. In territorio memorati castris erant commorantes laici, qui ex officio agnominabantur coriarii. Horum unus cupiditate questus sabbato ultra morem christianae relligionis illectus, operi ceteris instabat diutius. Sed hunc collega redarguens: „Cur”, inquit, „non das honorem Deo sanctoque Bavoni in proximo quiescenti?” „Quis sit”, ait, „sanctus Bavo, non ignoro, verum hoc ut defuerit mihi, quid praestabit?” Infanda necdum finivit verba et, visu mirabile! contractus toto corpore ruit...”.

In de volzin *Et quoniam...*, die nog tot het eerste boek van de *Miracula* behoort, vertelt de auteur dus dat de monniken de relikwieën van de hl. Bavo, na hun terugkeer uit Laon, onderbrachten in de kerk gebouwd *in novo castello*, in afwachting dat de Sint-Baafsabdij weer in een ordentelijke staat werd gebracht.

In paragraaf 1 van het tweede boek kondigt hij het verhaal aan van een nieuw mirakel, dat eveneens voorviel *in novo castello*, vóórdat de relikwieën naar de abdij werden overgebracht, d.w.z. terwijl zij nog in dat *novum castellum* berustten.

In paragraaf 2, die onmiddellijk bij de vorige tekst aansluit, gaat hij tot dat verhaal over: het bedoelde mirakel overkomt een van de lederbereiders die *in territorio memorati castris* wonen en werken, en wel terwijl hij aldaar aan de arbeid is. (Ten overvloede kan men er nog op wijzen dat één van zijn makkers gewaagt van de hl. Bavo als „rustende in onze onmiddellijke nabijheid” (*in proximo*).

Er is geen twijfel mogelijk: met *in novo castello* en *in territorio memorati castris* bedoelt onze auteur hetzelfde. Bijgevolg kan hij op deze plaats *castrum* niet gebruikt hebben voor de Sint-Baafsabdij, wat hij wel degelijk in het eerste boek herhaaldelijk had gedaan. Een verdere conclusie die men uit dit alles trekken moet is, dat de

auteur niet altijd consequent is in het gebruik van de termen *castrum* en *castellum*.

Dit vaststaande, verliezen ook alle andere beschouwingen van A.C.F.K. naar aanleiding van ons „vermetel” besluit (interpretatie van *territorium*, bestaan van een Huidenvettershoek te Gent) alle betekenis.

H. Van Werveke — A. E. Verhulst

Sint-Janshospitaal te Brugge. — Sinds enkele jaren worden aan de oude ziekenzalen van het Sint-Janshospitaal te Brugge onderhouds- en verbeteringswerken uitgevoerd. In 1960-1961 werden de drie daken volledig hersteld en met tegels bedekt; in de noordelijke zaal, westwaarts van de kapel, werd een vlakke zoldering aangebracht. Dit werk verdient alle lof. Minder geslaagd lijkt ons het gebruik van gele baksteen voor de nieuwe trap in de middenzaal. Ook over de nieuwe dakvensters boven de kapel is een en ander te zeggen. De oude dakvensters staken zo ongunstig af tegenover de sobere lijn van het monumentale dak, dat het verwijderen ervan meer dan wenselijk was. Men heeft ze echter niet weggenomen, maar vervangen door andere die nog meer in 't oog springen. Naast de reeds vermelde gele baksteen dient hier ook de in de groeven mechanisch bewerkte natuursteen afgekeurd te worden.

L. Da.

Stadhuis te Brugge. — De gedeeltelijke restauratie van de gevel van het stadhuis, die thans bijna voltooid is, gaf aanleiding tot het plaatsen van de 24 schilden van de onderhorige steden, in vervanging van de plaasteren reliefs van J. Van Nieuwenhuysse, die daar in 1884 aangebracht werden. Over het herplaatsen van die schilden ontstond sinds 1871 een archeologische betwisting. Toen de Kommissie voor Monumenten in 1877 het herplaatsen van die schilden goedkeurde, rees daartegen te Brugge verzet op. In een open brief aan het stadsbestuur, voerden K. Verschelde, E. Gailiard, A. Nelis en A. Duclos aan, dat de schilden niet tot de oorspronkelijke gevelversiering behoorden en vooral dat reliefs met scènes uit het O.T. beter met de geest van de gevelversiering overeenkwamen. In werkelijkheid waren de schilden zonet oorspronkelijk, dan toch reeds vroeg aangebracht, terwijl het beroep op „de geest van de gevelversiering” tekenend is voor de „durf” van de toenmalige archeologen. Het herstellen van de schilden beantwoordt misschien niet aan het oorspronkelijk concept, maar

zeker aan een oude traditie, en is daarom meer verantwoord dan de scènes uit het O.T.

L. Da.

Monumentenzorg te Brugge. — Twee oude huizen op de S. Jansplaats zijn aan de uitbreiding van Hemelsdaele ten offer gevallen. De barokgevel naast de school werd volledig afgebroken; de andere gevel, die op de barokke trapbekroning en enkele rondbogen na, nog gotisch was, werd zodanig aan de nieuwe bestemming aangepast dat slechts een gedeelte van het metselwerk naast de vensters overgebleven is. De uitgebroken vensters van het gelijkvloers bezaten ieder twee kleine ontlastingsbogen; de nieuwe, hoger liggende vensters hebben nu één grote ontlastingsboog. Daarmee is alle archeologische waarde verloren, en de stad twee *echte* oude gevels armer geworden.

Kerk te Snellegem. — Het romaanse kerkje van Snellegem — hoewel verminkt — is een merkwaardigheid in West-Vlaanderen. Het dient nu jammer genoeg tot sakristie en bergplaats; het wacht bovendien op een dringende herstelling. Men heeft het inzicht het gebouw terug als weekkerk in gebruik te nemen en het aldus van dood monument weer tot levend gebouw te brengen. De sakristie kan zonder bezwaar in het huidig neo-gotisch hoofdkoor ondergebracht worden. Alleen reeds om de toeristische merkwaardigheid zou dat plan de volle steun van het gemeentebestuur verdienen.

Gravenkasteel te Moeskroen. — Het gemeentebestuur van Moeskroen heeft voor de som van drie miljoen het geklasseerde Gravenkasteel — thans als hoeve in gebruik — en de omliggende gronden aangekocht. Het is de bedoeling het in 1952 gestichte stedelijk museum onder te brengen in het kasteel, na de herstelling. Dat initiatief moge andere gemeenten tot navelgong aansporen.

O.L.V. kerk te Kortrijk. — De laatste fase van de herstelling van de O.L.V. kerk te Kortrijk brengt in 1961 de restauratie van de Gravenkapel mede. Bij die gelegenheid werden de bekende muurschilderingen aan een onderzoek onderworpen door het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium. Uit de resultaten blijkt dat onder de nu zichtbare verflagen geen oude polychromie meer aanwezig is.

Velen menen dat het aan Beauneveu toegeschreven beeld van de H. Katarina, terug een plaats zou moeten krijgen in de gerestaureerde kapel, waar het oorspronkelijk stond.

„Manten en Kalle” terug op het Halleken te Kortrijk. — Kortrijk heeft in volkse trant op 23 september 1961 de „terugkomst van de twee uurslagers, Manten en Kalle” gevierd; ze zijn door V. Cassiman van koper gemaakt naar tekening van F. van Immerseel. Twee geschiedschrijvers hebben zich vroeger erop toegelegd, de historische basis van die legendarische diefstal van 1382 na te gaan, namelijk de Gentse professor Paul Fredericq en de bekende Kortrijkse historicus Theodoor Sevens. Het is bekend, dat na de overwinning van het leger van de Franse koning op de Gentenaars, te Westrozebeke in 1382, Kortrijk door de Bretoense huurlingen geplunderd en daarna gedeeltelijk in brand gestoken werd. Jean Froissart stipt aan, dat vooraleer men de stad aan de vlammen prijs gaf, hertog Filips de Stoute het merkwaardig en origineel uurwerk, met alle bijhorigheden van het Kortrijks belfort deed afdoen en vervoeren naar Dijon, waar het op een van de torens van de Lieve-Vrouwekerk werd geplaatst. In het archief van Dijon berust nog een bundel, waarin o.m. gevonden wordt de „Compte de l'orrelouge de Dijon”. Uit dit stuk blijkt dat de krijgsbuit die op de toren van Dijon geplaatst werd, uit drie stukken bestond, namelijk een klok, een uurwerk en een man, die met een hamer de uren sloeg op de klok. Over die drie stukken zijn geen gegevens in de Kortrijkse archieven bewaard. Naderhand zou de stad Kortrijk die stukken door nieuwe vervangen. Jan de Leenknecht, een lid van de bekende klokgietersfamilie, goot de nieuwe klok. Rugger van der Poerte sneed een nieuwe uurslager (Rekening van 1395-96). Uit latere bescheiden blijkt dat deze de naam „Manten” droeg. Omstreeks 1455 werd het uurwerk en het beeld vernieuwd. Beeldsnijder Lonisse (= Apollonius) Cammelin moest nu twee uurslagers maken, een man en een vrouw. Ze droegen de naam „Amante ende Amandine”, of „Manten ende Mantinne”. Wellicht werden de beelden weggenomen, toen omstreeks 1520 het bovendeel van het belfort, om reden van de bouwvalligheid, afgebroken werd. De rekening spreekt echter enkel van het wegnemen van „de orloge, van den wijsere ende groote clocke”. In latere archiefstukken wordt geen melding meer gemaakt van uurslagers op het „halleken”. Wellicht dankt de vrouw van Manten haar legendarische naam „Kalle (= Katelijne)”, die eerst veel later gegeven werd, aan de bekende oude Vlaamse spreuk „Manten en Kalle”. Merken we nog op, dat de studie van P. Fredericq verscheen in het *Bulletin de l'Académie royale de Belgique*, 1909, bl. 379-390) en die van Th. Sevens in het maandblad *Kortrijk-Vooruit* van 1926.

Als onderdeel van de feesten die de gelukkige terugkeer van

Manten en Kalle opluisterden, vond in de in 1955 ontdekte en goed bewaarde romaanse kelder onder de Grand Bazar, een kleine tentoonstelling plaats van dokumenten over de oude en nieuwe beelden en over het belfort en de halle. J.D.C.

Belfort te Sint-Winoksbergen. — Het bekende belfort van Sint-Winoksbergen dat in 1944 totaal vernield werd, is dank zij de hardnekkigheid van de bevolking naar de oude trant herbouwd geworden. Het werd op 2 juli 1961 feestelijk ingehuldigd. Bij die gelegenheid werd in de door W. Cobergher gebouwde Berg van Barmhartigheid — die nu als museum dienst doet — een tentoonstelling over het belfort ingericht.

Heemkundige musea. — Te Lissewege werd in 1960 door de heemkundige kring *Sint-Guthago* een heemmuseum ingericht ten huize Saeftinge. Het bevat reeds een 150-tal voorwerpen.

Het stadsbestuur van Oostende heeft aan de heemkundige kring *De Plate*, die een rijke verzameling folkloristische voorwerpen bezit, een stadslokaal toegezegd voor het inrichten van een eigen museum (hoek Van Iseghemlaan en Vlaanderenstraat).

L. Da.

Heemkundige tentoonstellingen. — In 1960 heeft de heemkundige kring *Ten Mandere* uit Izegem een tentoonstelling ingericht gewijd aan „Izegem in het verleden”.

Dit jaar werd te Kokke een tentoonstelling van oude zichten van die badplaats op privaat initiatief ingericht. Naast enkele oude schilderijen, plaatselijke bladen en gelegheidsdrukwerken, was een rijke verzameling aan zichtkaarten samengebracht. De belangstelling, die de verwachting der inrichters overtrof, is voor het gemeentebestuur een aansporing om de snel verdwijnende herinneringen aan het oude Kokke in een waardig en bestendig lokaal te verzamelen en ten toon te stellen.

Onder de titel „Rumbeke door de eeuwen heen” werd van 5 tot 13 augustus 1961 te Rumbeke een Geschied- en Heemkundige tentoonstelling gehouden. In verscheidene afdelingen werd aan de hand van een rijk en werkwaardig materiaal, het kerkelijk leven, het verenigingsleven, de geschiedenis van het kasteel en van de gemeente zelf, en ten slotte de folklore van het „Rumbeekse Heem”, op een wel geordende en boeiende wijze voor ogen gesteld. Het inrichtend comité verdient alle lof om het initiatief en vooral om de degelijkheid van die bijzonder mooie tentoonstelling. Deze mag ongetwijfeld tot voorbeeld dienen en ook de uitgave van een katalogus was een gelukkig idee. Ons medelid, de heer J. Delbaere, die de ziel was van die tentoonstelling en die zijn

geliefde gemeente en haar verleden kent zoals niemand, heeft in die katalogus nog enkele studies gevoegd over het verleden van Rumbeke. Bijzonder vallen op de studies over de kapellen van Rumbeke, over de kastelen en de molens. Wie hem hielp om deze enige tentoonstelling tot stand te brengen, zullen hem gewis ook helpen, wanneer hij eens een volledige geschiedenis van Rumbeke met zijn vaardige pen zal opstellen ! J.D.C.

Openluchtmuseum te Oostduinkerke. — Dat het sukses van het museumdorp Bokrijk tot navolging zou verleiden, was te verwachten. Te Oostduinkerke is dat reeds het geval. Er worden daar nu een aantal nagemaakte vissershuisjes gebouwd, waarin men, voor de toeristen, het leven van de vissersbevolking wil uitbeelden; dat is smakeloze naïeperij van „Oud-België” of „Oud-Brussel”. Het gemeentebestuur had doelmatiger gehandeld door een aantal ha. duinen, met de bestaande vissershuisjes aan te kopen, en op die wijze het echte milieu ongerept te bewaren en even aantrekkelijk voor de toeristen te maken. In verband daarmee is het merkwaardig dat de verantwoordelijke besturen van de kustgemeenten niet schijnen in te zien dat de duinen een onvergankelijk kapitaal vertegenwoordigen, waarvan de toeristische waarde niet langer door allerlei bouwsels zou mogen verguist worden.

Handelingen van het Kongres van Kortrijk (1953). — De Handelingen van het 35e kongres van het Verbond der Geschied- en Oudheidkundige Kringen van België, gehouden in 1953, is thans met vijf afleveringen volledig verschenen. De bijdragen die de geschiedenis van Vlaanderen betreffen, worden in onze bibliografie opgenomen. J.D.C.

Bibliografie

Bibliografie voor de Geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en de provincie West-Vlaanderen

(15 oktober 1960 — 1 augustus 1961).

Voor de regels, die bij de samenstelling van deze Bibliografie werden gevolgd, zie *Hand. Emul.*, LXXXVIII (1951), p. 172.

Aan de Bibliografie hebben medegewerkt: Z.E.H. J. De Cuyper, A. de Schieter de Lophem, E.H. A. Deschrevel, dr J. De Smet, dr. L. Devliegheer, dom N. Huyghebaert, dom A. Pil, A. Schouteet en drs. L. Danhieux, aan wie de leiding werd toevertrouwd.

I. HULPWETENSCHAPPEN

1. BIBLIOGRAFIE — ICONOGRAFIE

- 1 J. Dhondt, A. Scufflaire, J. Bovesse e.a., *Bibliografie van de geschiedenis van België 1959*. — BTFG., XXXVIII (1960) 1082-1186.
- 2 J. Dhondt e.a., *Bulletin d'histoire de Belgique 1959-1960*. — RN., XLIII (1961) 69-116.
- 3 L. Moereels, *Literatuuroverzicht 1960*. — OGE., XXXV (1961) 74-116.

Bibliografie voor de studie van de Vroomheid in de Nederlanden. Zeer breed opgevat: 529 nummers.

- 4 F. D(ebrabandere), *Bibliografie 1959-1960*. — LG., II (1960) 261-265.

Voor de geschiedenis, taal en folklore in het Kortrijkse (stad en voormalige kasselrij).

- 5 M. De Vroede, *Bibliografische inleiding tot de studie van de Vlaamse beweging, 1830-1860*. — Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis, Bijdrage 8, Leuven, 1959.
- 6 C. Selosse, *Le fonds „Bruges et Franc de Bruges” aux archives du Collège de Mouscron*. — GOKHand., XXXI (1959-60) 207-222.

Dit fonds behelst uitsluitend stukken die Brugge en de gemeenten en heerlijkheden van het Brugse Vrije aangaan. Het werd gevonden in het sterfhuis van Z.E.H. Michel Moulaert, pastoor van Risquons-Tout te Moeskroen († 25.12.1958). Thans berust het in het archief van het Sint-Jozefscollege van Moeskroen. Aangezien die stukken allemaal Brugge en het ommeland betreffen, zouden ze best in het Rijksarchief van Brugge gedeponneerd worden. Wat de raadpleging ongetwijfeld zou vergemakkelijken.

J.D.C.

- 7 A. Schouteet, *Catalogus van oude plannen en tekeningen van Brugse huizen en gebouwen op het Stadsarchief te Brugge*. —

Bull. Kon. Com. voor Monumenten en Landschappen, X (1960) 347-414.

Zie BB. van A.V. in *Biekerf*, LXII (1961) 94.

- 8 J. De Smet, *De oude kaarten van de streek van het Zwin en de Brugse haven in de middeleeuwen.* — WV., X (1961) 169-173, ill.
- 9 A. Deschrevel, *Aanvullingen en verbeteringen op de Katalogus der Gewijde Kunst te Kortrijk, 21 juli — 9 augustus 1953.* — Handel. van het 35e Congres van het Verbond der Gesch. Oudheid. Kringen van België (Kortrijk 1953), Aflev. II, Gembloers, (1961), p. 163-165, ill.

2. PALEOGRAFIE — SIGILLOGRAFIE — EPIGRAFIE

- 10 K.G. Van Acker, *De Handschriften der vroegere St.-Baafslibrije thans nog bewaard in de bibliotheek van het kapittel van de St.-Baafskathedraal te Gent.* — GOG. Hand., XIV (1960) 63-86.
- 11 P. van Gansbeke, *Een Latijnse inscriptie te Koksijde.* — DD., I (1960) 30-34.

Vondst van de inscriptie HAVRE op een sikkelvormig scherfje.

3. AARDRIJKSKUNDE — TOPONYMIE NAMENKUNDE — VOORGESCHIEDENIS TAALKUNDE

- 12 J. De Smet, *Over het ontstaan van de huidige Rijksgrens tussen de zee en Middelburg.* — Rond de Poldertorens, II (1960) 10-16.
Van 1580 tot 1872.
- 13 A. Vermeersch, *Het indijken van Spermaliepolder Lapscheure 1681.* — Rond de Poldertorens, III (1961) 26-28.
- 14 P. Dieleman, *De herkomst van de bevolking van het land van Axel.* — Oudheidkundige kring „De vier Ambachten”, Hulst. Jaarboek 1958-59, 80-135.
- 15 F. D(ehrabandere), *Kortrijkse plaatsnamen vóór 1400.* — LG., II (1960) 255.
Aanvulling van artikel verschenen in LG., I (1960) 53-94.
- 16 R. Dumon, *Een oude begraafplaats te Nieuwpoort.* — B., LXI (1960) 266-269.
- 17 P. Schittekat, *Over nieuwe vondsten in het Koksijde grafveld.* — DD., I (1960) 20-25.
- 18 M. Dewulf, *Rondom een Menapisch (?) vissersgraf te Zombeke (Waasmunster).* — WT., XXI (1961) 105-112, ill.
- 19 M. Eykens-Dierickx en M. Amand, *Tournai romain.* — Dissertationes archaeologicae Gandenses. V, Brugge, 1960.
- 20 J. De Langhe, *Toponymica uit de kuststreek.* — B., LXI (1960) 413-414.
- 21 V. Tourneur, *Le nom de Courtrai.* — Handel. 35e Congres van het Verbond der Gesch. en Oudheid. kringen van België (Kortrijk, 1953), Afl. II, Gembloers (1961), p. 47-55.
Brengt de Gallische wortel *Cort-* (van *Cortoriacenses*, *Cortoriacum*) in verband met het middel-ierse *Cuairt* en het Grieks *kurtós*, gebogen. Kortrijk betekent dus „plaats waar de Leie een bocht vormt”. N.H.

- 22 M. Gysseling, *Schets van het ontstaan van de Frans-Nederlands taalgrens*. — WT., XX (1960) 433-438.
Wat ons de taalkunde hierover leert. „Zoals het Waals sporen draagt van de vroegere tweetaligheid van Wallonië, zo laat ook het feit dat Vlaams-België in Gallo-Romeinse tijd is geromaniseerd en in Merovingische tijd voor een tijd tweetalig was, sporen na in de Nederlandse taal”.
- 23 H. Draye, *Über die Möglichkeit einer Deutung der Westlichen Sprachgrenze. Zu Jean Stenger's erkenntnistheoretischen Betrachtungen in „La formation de la frontière linguistique en Belgique”*. — Aus Geschichte und Landeskunde. Forschungen und Darstellungen Franz Steinbach zum 65 Geburtstag. Bonn, 1960, p. 686-696.
- 24 L. Peene, *Vander-, vaer-, van- en ver-namen in het Kortrijkse*. LG., III (1961) 19-24.
- 25 O. Leys, *De grafsteen van koning Sigis te Kortrijk. Het standpunt van de naamkunde*. — LG., III (1961) 25-30.

4. NUMISMATIEK — HERALDIEK

- 26 J. Gricourt, *Pile de bronzes romains découverte à Bavai*. — RN., XLII (1960) 381-387.
- 27 J. Gricourt, *Chronique des trouvailles de monnaies romaines isolées dans le département du Nord, II*. — RN., XLII (1960) 397-402.
Arleux (Douai), Bavai (Avesnes), Bergues, Flines-les-Raches, Lewarde, Marchiennes, Montiny-en-Ostrevant, Pecquencourt.
- 28 P. Favorel, *Romeinsche muntschatten in West-Vlaanderen*. — GOK. Hand., XXXI (1959-1960) 3-64.
Katalogus, gevolgd door „nabeschouwingen” over verspreidingsgebied en over datum en oorzaken van de ingraving.
- 29 M. Thirion, *Les trésors de sesterces d'Elverdinge et de Werken. Les imitations des bronzes de Postume et la circulation du bronze au IIIe siècle*. — RBN., CVI (1960) 81-198 + ill.
- 30 H. Enno van Gelder et M. Hoc, *Les monnaies des Pays-Bas bourguignons et espagnols 1434-1713. Répertoire général*. Amsterdam, 1960, 4e, 210 pp. + 34 pl.
- 31 M. Hoc, *Le cours et le marquage des réaux d'Espagne et de Mexique aux Pays-Bas*. — RBN., CVI (1960) 285-294 + ill.
- 32 N. Huyghebaert, *Les armoiries (de l'abbaye) de Saint-André*. — Les Cahiers de Saint-André, XVIII (1961) nr 1, p. 4-10.
- 33 A. Dubois, *Les sceaux et les armoiries de l'abbaye des Dunes*. — DD., I (1960) 8-12; 25-29.

5. GENEALOGIE — LEVENSBERICHTEN

- 34 J. Mertens, *De XIVe eeuwse voornaamste Brugse schepenfamilies*. — Ons Heem, XIV (1960) 233-236.
De Bonin's, de van Aartrike's en de van de Walle's.

35. A. Bonaert, *Bourgeoisies à Furnes et Ypres d'après le fonds Merghelynck*. — Le Parchemin, 8e série, n° 67, mars 1961, 223-225.
 Aanvulling op een bijdrage van Verbeemen over de bewaarde poortersboeken. Uit de tekst van Bonaert kan men echter, helaas, niet begrijpen, dat in het fonds Merghelynck originelen voorhanden zijn. Lu. Da.
- 36 de Brouwer, *Capitaines et corsaires ostendais ou l'histoire d'une famille de marins*. — Recueil de l'Office généalogique et héraldique de Belgique, X (1960) 75-88.
 Famille de Brouwer, Oostende, 17e en 18e eeuw.
- 37 Chev. de Decker, *de Ba(d)ts*. — MDN., XVI (1961) 55.
 Te Koekelare en Diksmuide 16e en 17e eeuw.
- 38 P. Declercq, *Bakelandt en zijn bende. Bakelandt als plaatsvervangend milicien te Izegem*. — B., LXII (1961) 117.
- 39 A. Verhoustraete, *Molenaars Braet*. — Ons Heem, XV (1960-1961) 130-132.
 Te Aalter en Ruiselede 17e-18e eeuw.
- 40 J. D(elaere), *Ignaas Bekaert-Baeckelandt van Kortrijk*. — GOK Hand., XXXI (1959-60) 284-290.
 Geboren te Kortrijk in 1775, kamerlid in 1833. Overleed plotseling op 14 maart 1839 in de Kamer, na zijn redevoering, waarin hij zich heftig uitsprak tegen het traktaat der 24 artikels, waarbij Limburg en Luxemburg gehalveerd werden.
 J.D.C.
- 41 J. Jadin, *Paul Brutsaert (13 décembre 1898-13 février 1960)*. — Mededelingen der Kon. Acad. voor Overzeese Wetenschappen, n.r. VII (1961) 135-143, portret.
 Vlaams geleerd, geboren te Watou. Specialist in bacteriologie, leidde verscheidene laboratoria te Elisabethstad, te Leopoldstad en eindelijk te Antwerpen. Schreef een veertigtal artikels.
 N.H.
- 42 A. Franchoo, *Uit het familiealbum van de Heren van Caloen en de Man te Varsenare*. — Brugs Ommeland, I (1961) 2, 19-25.
- 43 R. Vandenbergh, *Chantraines dit de Broucqsaux, 1494-1645*. — B., LXII (1961) 108-110.
- 44 E. Verheust, *Joannes Cosman, le centenaire de Meulebeke*. — GOK Hand., XXXI (1959-60) 280-83.
 Stierf in 1749, in de ouderdom van 109 jaar, vader van 28 kinderen... Afschrift van grafzerk in het fonds Goethals-Vercruysse, te Kortrijk.
- 45 L. Van Acker, *In memoriam Bruno-Hilaire Dochy, Meulebeke 1883-Roeselare 1961*. — B., LXII (1961) 122-123.
- 46 L. A. Bouly de Lesdain, *Généalogie de la famille van den Eechoute ou van den Eechaute puis d'Eechaute seigneurs de Pumbecque, Gauwe, Bulbier, Aigremot et de son rameau probable des seigneurs d'Angerelles et d'Autreppes* — MDN., XVI (1961) 178-192.
 Te Gent 15e-17e eeuw, Rijsel 17e-18e eeuw.
- 47 St. Streuvels, *Kroniek van de familie Gezelle, Brugge, 1960, 157 p.*

- 48 A. Verhoustraete, *De Grave*. — Ons Heem, XV (1960-1961) 101-102.
Te Aalter en Ursel 17e-18e eeuw.
- 49 J. Delbaere, *Z.E. Heer Edward De Gryse, Doctor in Theologie, Pastoor-Deken van Kortrijk († 1909)*. — GOKHand., XXXI (1959-60) 64-81.
Over afstamming en jeugdijaren.
- 50 (A. de Schietere de Lophem), *In memoriam, le Chevalier Van Hoestenbergh, ancien bourgmestre de Bruges*. — Bulletin de l'Association de la Noblesse du Royaume de Belgique, n° 69 oct. 1960, p. 42-43.
- 51 L. V(an) A(cker), *Dokter Jaquemyns van Dadizele*. — B., LXI (1960) 288-289.
- 52 J. Mullie, *De familienamen De Lannoy en Van de Lanotte*. — LG., II (1960) 253-54.
- 53 B. van de Walle, *Jean-Baptiste De Lescluze, négociant et armateur brugeois (1780-1858)*. — Handel. Em., XCVII (1960) 154-236.
- 54 P. Declerck, *In memoriam Kan. A. De Meester*. — Hand. Em., XCVII (1960) 265-267.
- 55 G. de Liedekerke en X. de Ghellinck Vaernewyck, *Comte de Mouscron*. — Le Parchemin, 8° série (1961) 230-232, ill.
- 56 *Chronique généalogique de la famille Muÿls d'après les notes du Baron P. Holvoet et de Marcel Muÿls*. Bruxelles, 1961, in 8°, 32 pp. ill.
- 57 E. Coppieters de ter Zaele en J. Ghyssaert, *Histoire de la Famille van Ockerhout à Bruges, suivi d'une Etude sur la descendance en ligne directe en ligne féminine* par Mme E. Coppieters de ter Zaele, Loppem, 1961, groot in-8°, 214 p., talrijke ill.
- 58 R. De Keyzer, *De heren van Oostkerke gedurende de XIIIe eeuw*. — Rond de Poldertorens, III (1961) 13-25.
- 59 L. Dendooven, *Jakob Reyvaert, jurist en humanist uit de zestiende eeuw*. — WV., X (1961) 200.
Te Lissewege geboren, † Brugge, 1 juni 1568.
- 60 L. Van Acker en C. Denorme, *Een oud boerengeslacht: Van Rollegheem te Ardoois*. — B., LXI (1960) 433-445.
- 61 R. B(oon), *Familie De Roo*. — Ons Heem, XV (1960-1961) 37.
- 62 A. De Bruyne, *Joris van Severen*. — Zulte-aan-de-Leie, 1961, in-8°, 342 blz., ill.
Het gaat hier om een biografie van J.v.S., niet om een studie over zijn politieke en sociale opvattingen, nog minder om een studie over de politiek van de Verdinaso in het perspectief van de Belgische geschiedenis.
- 63 J. De Cuyper, J. Bertelee en F. Debrabandere, *In memoriam Dr. Jan Soete*. — LG., III (1961), 5-9.
Bibliothecaris Dr. Jan Soete, ondervoorzitter van „De Leiegouw” overleed op 30 april 1961.
- 64 F. Debrabandere, *De familienaam Soete*. — LG., III (1961) 11 — 14.
Ter nagedachtenis van Dr. Jan Soete.
- 65 J. Noterdaeme, *De Ridders van Straten*. — Brugs Ommeland, I (1961) 1, 23-30.

- 66 A. Franchoo, *Bijdrage tot de geschiedenis van de Heren van Straten, de Heren van Ghistel en de Heren van Varsenaere.* — Brugs Ommeland, I (1961) 1, 17-22.
- 67 A. Viaene, *De Ridders van Straten in oude en nieuwe historische waardering.* — B., LXII (1961) 111-113.
- 68 J. Delbaere, *Rumbeekse figuren: Jacobus Vandekerckhove, Pastoor-proprietarius van Rumbeke (1610-1622)* — Ivo Rommel 1804-1882, *gedurende 52 jaar schepen van Rumbeke.* — GOK Hand., XXXI (1959-60) 83-119.

6. FOLKLORE

- 69 J. De Smet, *Op en rond het Zwin in de XIVe eeuw.* — Rond de Poldertorens, II (1960) 24-29.
Dagelijks leven in de stadjes Damme, Monnikerede en Hoeke rond het midden van de veertiende eeuw.
- 70 G. Schmook, *De Kortrijkse almanakken en de sporentraditie.* — LG., III (1961) 135-149.
- 71 H. Stalpaert, *Repertorium van Volksliederen op vliegende bladen.* — Volkskunde, LXI (1961) 49-92.
Zie hierover A. V(iaene) in Biekorf, LXII (1961) 219.

II. ALGEMENE GESCHIEDENIS

1. GESCHIEDENIS VAN VLAANDEREN

- 72 F.L. Ganshof, *Over Robrecht de Fries en Alexeios Comnenos.* — Kon. Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis, Hand. XIV (1960) 145-160.
De ontmoeting tussen de Vlaamse graaf en de keizer te Berrhoia had tussen 1089 en 1090 plaats. Robrecht stuurde dan een vijfhonderd ridders naar Byzantium die op 29 april 1091 deelnamen aan de zegenrijke strijd tegen de Petchenezen. Robrecht moet hiervoor een jaarlijkse rente van 500 pond ontvangen hebben, onder de vorm van een geldleen. N.H.
- 73 C. Wyffels, *De Vlaamse Hanze van Londen op het einde van de XIIIe eeuw.* — Hand. Em., XCVII (1960) 5-30.
- 74 A. Viaene, *De slag te Vanderote bij Kortrijk, 11 juli 1302.* — B., LXII (1961) 141-145.
- 75 J.F. Verbruggen, *Het Leger en de vloot van de graven van Vlaanderen vanaf het ontstaan tot in 1305.* — KVAB. Lett. Verh. nr. 38, Brussel, 1960, 194 p.
- 76 A. Viaene, *Corvers van Vlaendre, 1402-1405.* — B., LXI (1960) 271-274.
Vlaamse kapers op zee.
- 77 A. Viaene, *De laatste kruisvaarders van Vlaanderen, 1464.* — B., LXII (1961) 65-70.
- 78 L. Danhieux, *Kustwacht bij het Hazegras in 1465.* — Rond de Poldertorens, III (1961) 57-60.
- 79 J. Van Waesberghe, *De oorlog in Staats-Vlaanderen van 1583 tot 1585.* — Oudheidkundige kring „De Vier Ambachten”, Hulst. Jaarboek 1958-59, 54-79.

- 80 E.N., *Afsluiting van de Vierdijsluis te Duinkerke, door dijkwerkers uit het Land van Waas*. — B., LXI (1960) 252-253.
Het werk begon in mei 1584.
- 81 Kl. Maddens, *Het uitzicht van het Brugse Vrije op het einde van de XVIIe eeuw*. — Handel. Em., XCVII (1960) 31-73.
- 82 J.A. van Houtte, *Le problème du déclin de Bruges et de l'essor d'Anvers dans l'historiographie belge (XVIIe-XIXe siècles)*. — Scrinium Lovaniense. Historische opstellen Etienne van Cauwenbergh, Leuven, 1961, blz. 393-410.
- 83 A. Viaene, *Springers van Oostende*. — B., LXII (1961) 119-120.
- 84 G. Staderman, *De zwarte dood in Hulst in 1625 en 1634*. — Oudheidkundige kring „De Vier Ambachten, Hulst. Jaarboek 1958-59, 14-28.
- 85 A. Viaene, *De laatste keizerlijke inauguratie te Ieper, 8 augustus 1791*. — B., LXI (1960) 389-397.
- 86 A. Delvoye, *Episodes d'un temps troublé. I. — Une victime de Fouquier-Tinville. 2. — Des Courtraisiens à l'Élysée*. — GOK-Hand., XXXI (1959-60) 223-256.
Over de wederwaardigheden van Kortrijkzanen in de Franse Bezettingstijd. Met talrijke bijlagen.
- 87 E. Verheust, *Le drame de Heule., Episode de la Guerre Scolaire dans le Courtrais (1880)*. — GOK Hand., XXXI (1959-60) 121-154, ill.

2. PLAATSELIJKE GESCHIEDENIS

- 88 J. De Smet, *De bevolking van de gemeenten van onze kring*. — Rond de Poldertorens, III (1961) 66-69.
Damme, Dudzele, Heist, Hoeke, Knokke, Lapscheure, Lissewege, Moerkerke, Oostkerke, Ramskapelle, Westkapelle, van 1797 tot 1959.
- 89 C. Leurs, *Kerk van de H. Martinus te Ackergem (Gent) en verdwenen kerk*. — WT., XXI (1961) 255-258.
- 90 A. Verhoustraete, *Het Bakensgoed te Aalter*. — AM., X (1960) 295-298.
Notas over Laureins Bake, advocaat aan de Raad van Vlaanderen († 1674) en zijn erfenamen.
- 91 A. Verhoustraete, *Het Vijfringengoed te Aalter*. — AM., XI (1960) 272-279, ill.
Eerst een herberg, in 1504 eigendom van meester Gillis van der Beke. Heden landhuis van de heer J.J. Haus.
- 92 L. Danhieux, *Inventaris van een poorter der stede van Blankenberge, 1647*. — B., LXI (1960) 331-334.
- 93 J. Penninck, *De paalstenen van de stad Brugge*. — Brugs Ommeland, I (1961) 2, 26-28.
- 94 J. De Smet, *Vorming en verdwijning van de paallanden van de stad Brugge*. — Brugs Ommeland, I (1961) 1, 3-8.
- 95 A. Viaene, *De zwetende ziekte te Brugge, 1529*. — B., LXI (1960) 453-456.
- 96 A. Viaene, *Maskers in het Prinsenhof te Brugge, 1394*. — B., LXI (1960) 11-14.
- 97 P. van Zeir, *De inrichting van de Armendissen van de oude Brugse stadsparochies vóór 1526*. — Handel. Em., XCVII (1960) 104-153.

- 98 A. V(iaene), *Eerste proefnemingen met Montgolfières te Brugge in 1783*. — B., LXI (1960) 269-270.
- 99 L. Devliegheer, *Het hospitaal van Brugge. Een ontwerp „Gentpoortvest” uit 1854*. — B., LXII (1961) 161-164.
- 100 A. De Vos, *Graanwindmolens te Evergem*. — AM., XI (1960) 173-246, ill.
Behandelt de sociaal-ekonomische betekenis van 6 windmolens die zich, onder het Oud-Regime, op het grondgebied der huidige gemeente Evergem bevonden. Volgens een vijftigtal Staten van Goed van mulders. Onderstreept de sterke onderlinge verwantschap der muldersfamilies.
- 101 P. Rogghé, *De Gentse klerken in de XIVe en XVe eeuw. Trouw en verraad*. — AM., XI (1960) 5-142.
Afkomst, sociale rang, activiteit, politiek karakter van deze stedelijke ambtenaars. De stedelijke klerken waren in de XVe eeuw meestal pensionnarissen en secretarissen genoemd. In Gent hebben werkelijk geslachten van klerken geheerst: de Utenhove's, de Van der Eecken's, de Sersanders, de Tolvin's en de Hueribloc's. „Sommige klerken hebben hun trouw aan de stad, haar vrijheden, haar voorrechten... duur bekocht.” N.H.
- 102 H. van Werveke en A.E. Verhulst, *Castrum en Oudburg te Gent. Bijdrage tot de oudste geschiedenis van de Vlaamse Steden*. — GOG. Hand. XIV (1960) 3-62 + ill.
- 103 J. Vangaver, *Labre's Kapelleken te Harelbeke*. — *Het palleken van de „Mol” te Harelbeke*. — GOKHand., XXXI (1959-60) 273-277, ill.
- 104 J.D.D., *Grenspaal te Herzeeuw*. — B., LXI (1961) 58.
- 105 Br. Filip, *Herrie om het bouwen van een nieuw station te Knokke (in 1907)*. — Rond de Poldertorens, III (1961) 82-85.
- 106 Br. Gaëtan (J. Rau), *Duinschouwingen en gevaar van overstroming, Knokke, 1680*. — Rond de Poldertorens, III (1961) 3-12.
- 107 J. De Smet, *Knokke van 1876 tot 1913 (Volgens Dagboek De Vos)*. — Rond de Poldertorens, III (1961) 40-56.
- 108 M. Geerebaert, *Geschiedenis van Koksijde*. — DD., I (1960) 3-7; 17-24.
- 109 C. Wyffels, *Een fragment van de Kortrijkse stadsrekening van 1376-77*. — LG., II (1960) 157-163.
Uit het archief van het kartuizersklooster van Sint-Maartens-Bosse te Sint-Maartens-Lierde. Thans in het Rijksarchief te Gent.
- 110 L. De Poortere, *Sint-Rochus jubileert*. Kortrijk, bij de Schrijver, 1961, 162 p., ill.
De Sint-Rochusparochie in 1861 te Kortrijk gesticht.
- 111 F. D(e)brabandere, *Onze moderne Kortrijkse straatnamen*. — LG., II (1960) 256.
- 112 J. D(e) C(uyper), *Oude grafzerken en gedenkstenen in de Sint-Maartenskerk te Kortrijk*. — LG., II (1960) 274-5.
Van Jan de Paeu (\pm 1511), Wouter Coc (\dagger 1547), Pertsvael Pollet (\dagger 1531) en Wouter van der Gracht (\dagger 1593).
- 113 A. Janssens, *De verdwenen windmolens van Landegem en*

- Hansbeke*. — AM., XI (1960) 280-294, ill., en twee tabellen mulderscijfers.
- 114 J. De Smet, *De inventaris van een herberg te Lapscheure, 1792*. — Rond de Poldertorens, III (1961) 61-65.
Inventaris van het sterfhuis Johanna De Weerd († 1792), dochter van Kristoffel en van Regina van Hyfte.
- 115 L. Dendooven, *De koninklijke janfare „Kunst en Vermaak” van Lissewege, 1911-1961*. Ter-Doest-Lissewege, 1961, in-8°, 32 p., ill.
- 116 V. Verstegen, *Lokeren onder de Franse overheersing. I: De eerste Franse bezetting*. Mededel. van het Centrum voor studie van de Boerenkrijg, nr 23, Hasselt, 1960, in-8°, 36 p.
- 117 M. English, *De kerk van Middelkerke*. — B., LXI (1960) 421-432.
- 118 M. English, *Het mirakelkruis van Middelkerke*. — B., LXI (1960) 301-308.
- 119 A. Viaene, *De Jacobijnenclub van Moerkerke, 1792-1793*. — B., LXII (1961) 97-101.
- 120 P. Declercq, *Laatste verbouwing van de vesting Nieuwpoort, 1818-1822*. — B., LXII (1961) 41-49.
- 121 J. Beun, *De ontmanteling van de Nieuwpoortse vestingen, 1865-1866*. — B., LXII (1961) 105-107.
- 122 W. Debrock, *Een mutualiteitskas van de Oostendse reders ter Kaapvaart 1657-1716*. — Handel. Em., XCVII (1960) 74-103.
- 123 A. de Burbure, *Hoe de loodsdiens ontstond of een wereldje op zichzelf*. — Ostend Flash rendez-vous, III (1960) n° 6, blz. 20-21.
Te Oostende, begin 17e tot begin 19e eeuw.
- 124 C. de Rammelaere, *De bevolking van de O.L. Vrouwparochie te Pamele (Oudenaarde) gedurende de XVIIIe eeuw*. — Cultureel Jaarboek v. de Provincie Oostvlaanderen, 1954 (= Gent, 1959), p. 272-288.
- 125 A.V., *Waterwerken bij de Fintele te Pollinkhove in 1306*. — B., LXII (1961) 149-150.
- 126 L. Van Acker, *De oude graanmaten van Roeselare*. — B., LXI (1960) 15-19.
- 127 J. Vangaver, *Een stukje molenhistorie uit Ruiselede*. — GOK-Hand., XXXI (1959-60) 277-279, ill.
- 128 J. Delbaere, *Het Klooster der Zusters van Liefde van de H. Vincentius à Paulo te Rumbeke*. — GOK. Hand., XXX (1957-58) 3-296, ill.
- 129 R. Crois, *Een oude paalsteen te Sint-Michiels*. — B., LXI (1960) 411-412.
- 130 G. Franchoo, *Het leengoed Stuyvenberghe of Beuterbeke*. — Brugs Ommeland, I (1961) 1, 9-16.
Leengoed te Sint-Michiels.
- 131 V. Arickx, *Aardbeving te Tielt in 1756*. — B., LXII (1961) 122.
- 132 D. Verstraete, *Watervliet in de XVIe eeuw*. — AM., XI (1960) 247-271.
De polders, de kerk en haar kunstschaten.
- 133 J. Vervenne, *Oude herbergen te Wevelgem*. — B., LXII (1961) 71-76.

- 134 M. Ryckaert, *Iets over een oude dorpswinkel in de XVIIIe eeuw.* — AM, XI (1960) 148-150.

Naar de Staat van goed van Jan Joris Joos, echtgenoot van Pieternelle van Hulle, koopman en winkelier, overleden te Zomergem op 27 nov. 1742.

III. BIZJONDERE GESCHIEDENIS

1. RECHT EN INSTELLINGEN

- 135 Th. Luykx, *De grafelijke finantiële bestuursinstellingen en het grafelijk patrimonium in Vlaanderen tijdens de regering van Margareta van Constantinopel (1244-1278).* — KVAB. Lett. Verh. n° 39, Brussel, 1961.
- 136 R. Van Caenegem, *Les appels flamands au Parlement de Paris au moyen âge.* — Etudes d'histoire du droit privé offertes à Pierre Petot, Paris, 1959, p. 1-8.
- 137 F.-L. Ganshof, *Aantekening over de betekenis van adhériter en erven in enkele XIVE eeuwse oorkonden afkomstig uit Vlaanderen.* — Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, XXVIII (1960) 348-359.
- 138 W. Prevenier, *Réalité et histoire: le quatrième Membre de Flandre.* — RN., XLIII (1961) 5-14.

2. ECONOMISCHE EN SOCIALE GESCHIEDENIS

- 139 A. Demedts, *Frans- of Zuid-Vlaanderen.* — DWB, CVI (1961) 82-110.
Het land en zijn bewoners. Geschiedenis van een vervreemding. De Vlaamse Beweging in Frans-Vlaanderen vóór en na 1914, vóór en na 1948.
- 140 K. Maddens, *Een Geluwse pachtbrief van 1574.* — LG., II (1960) 257-260.
- 141 L. Van Acker, *Heideontginning ten zuiden van Brugge.* — B., LXI (1960) 235-238.
- 142 W. Debrock, *Het Vlaamse kaperschip der 17e eeuw: de Snauw.* — Mededel. van de Marine Academie van België, XI (1958-1959) 17-33.
- 143 A. Devriese, *Servettenwever Joye te Roeselare, 1767.* — B., LXII (1961) 158.
- 144 N. van Eygen, *De Brugse Hofbouw.* Brugge, 1961, in-8°, 64 p., ill.
Alfabetische lijst van Brugse bloemisten, vanaf het ontstaan van de bloemisterij tot in 1914. Men weet dat de Lauris nobilis de specifieke hoofdcultuur is van de brugse bloemisten. N.H.
- 145 L. Van Acker, *Steenkool in West-Vlaanderen. Honderd jaar concessies en prospecties.* — B., LXII (1961) 134-140; 166-170.
146. L. Van Acker, *De teelt van wede of pastel in West-Vlaanderen.* — B., LXII (1961) 87-88.
- 147 R. Haelewyn, *Handel en Nijverheid te Torhout, 1810-1823.* — B., LXI (1960) 6-8.
- 148 Baron J. de Béthune, *La crise linière et le paupérisme dans le*

- Courtrais entre 1825 et 1850*. — Hand. van het 35e Congres van het Verbond der Gesch. Oudheid. Kringen van België (Kortrijk 1953), Aflev. II, Gembloers, (1961), p. 71-133.
- 149 P. Van Zeir, *De Armeazorg te Brugge*. — B., LXI (1960) 257-278.
- 150 J. De Smet, *Het Sint-Janshospitaal te Brugge*. — WV., IX (1960) 412-417.
- 151 O. Vanneste, J. Theys, M. Zwaenepoel., *Het arrondissement Brugge. Een regionaal-ekonomische studie* (Westvlaams studie-bureau, IV). Brugge 1961, XII - 448 blz.
- 152 A. Viaene, *Handel en nijverheid te Menen in 1770-1780*. — LG., II (1960) 237-251.

3. GESCHIEDENIS DER WETENSCHAPPEN EN LETTEREN

- 153 M. Hoebeke, *Iets over middeleeuwse scribenten inzonderheid te Oudenaarde*. — Kon. Zuidnederl. Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis, XIV (1960) 161-205.
- 154 V. Cilento, *Alano di Lilla, poeta e teologo del sec. XII*. Napels, Libr. Scientifica, 1958, in-8°, 104 p.
- 155 A. D'Haenens, *Une oeuvre à restituer à Gilles Li Muisis : La chronique dite de Jacques Muevin*. — KCG. Handel, CXXVII (1961) 1-32.
- Gilles Li Muisis, abt van St. Maartens te Doornik († 1353).
- 156 A. D'Haenens, *Gilles li Muisis, abt van de Sint-Maartensabdij te Doornik, en zijn oogheekundige operatie in 1351*. — LG., II (1960) 199-220, ill.
- 157 C. Verhaak, *Het Perihermeneias-commentaar van Zeger van Kortrijk*. — Bijdragen, Tijdschrift voor filosofie en theologie, XXII (1961) 161-186.
- Zeger van Kortrijk (± 1280-1341) was in het begin van de veertiende eeuw deken van het kapittel van Kortrijk en enige tijd nadien magister aan de Sorbonne te Parijs. Het artikel gaat over de authenticiteit en de literaire afhankelijkheid van dit commentaar. J.D.C.
- 158 J. Noterdaeme, *Jakob van Maerlant*. — WV., X (1961) 197-199.
- 159 J. Noterdaeme, *Jakob van Maerlant*. — WT., XX (1960) 291-300.
- „De stelling van het Brugse Maerlant steunt op een onweerlegbaar archievenmateriaal en brengt een onverwacht antwoord op de vele vragen die in het Maerlant-probleem onbeantwoord waren gebleven”.
- 160 J. Riesco Terrero, *Juan de Janduno y el Gandavense. Luz sobre una controversia historica*. — Salmanticensis, VII (1960) 331-343.

Het filosofisch werk van Jean de Jandun, de beroemde medewerker aan de *Defensor Pacis* van Marsilius van Padua, wordt soms aan Jan van Gent, meester in de theologie en kanunnik van Parijs, toegeschreven. Ten onrechte, zoals het uit de handschriftelijk overlevering van zijn oeuvre blijkt. N.H.

- 161 G. van Roden, *Mercatoriana in Duisburg*. — Annalen van de Oudheidk. Kring van het Land van Waas, LXIII (1959) 5-13.
- 162 A. Dewitte, *Justus Lipsius en Brugge*. — Brugs Ommeland, I (1961) 2, 2-18.
- 163 G. Schmook, *J. Goethals-Vercruysse te Kortrijk herdacht*. — LG., III (1961) 113-134, ill.
Feestrede gehouden op de academische zitting te Kortrijk op 6 nov. 1960.
- 164 J. S(oete), *J. Goethals (° 1759, † Kortrijk 1838), zijn geschiedkundig werk, zijn bibliotheek*. In *J. Goethals-Vercruysse (1759-1838) te Kortrijk herdacht*. — Katalog van de Tentoonstelling, Kortrijk, 1960, 9-46.
De ganze kataloog behelst 140 blz. De tentoonstelling werd gehouden van 6 november tot 13 december 1960.
- 165 M. Brouns, *Bio-Bibliografie van Theodoor Sevens*. — LG., III (1961) 59-111.
- 166 M. Brouns, *Th. Sevens en de Boerenkrijg*. — Mededelingen van het Centrum voor de studie van de Boerenkrijg, n° 21. Hasselt, 1960, in-8° 12 p.
- 167 F. Baur, *Albrecht Rodenbach, Verzamelde Werken. I: Het leven, De persoonlijkheid*. Tiel, Lannoo, 1960.
Zie de aanvullende notas van L. Elaut in WT., XX (1960) 399-400.
- 168 J. Geldhof, *Monseigneur Faict over Rodenbach*. — B., LXII (1961) 102-104.
- 169 S. G. Axters, *Joseph Axters S.J. Een oudere vriend van Albrecht Rodenbach*. — B., LXI (1960) 446-452.
- 170 L. Elaut, *De hygiënische verhandeling van Robertus Grope-tius*. — Scientiarium Historia, III (1961) 74-81.
Robert de Grospré (Arras rond 1500, † Gent vóór 1574) liet in 1538 te Gent een Regimen sanitatis drukken, dat hier wordt ontleed.
- 171 A. Broekaert, *De tijd van Jan Palfijn*. — WV., LX (1960) 438-441.
- 172 L. Van Damme, *De „Vroedkundige oeffenschool” van J. Bernard Jacobs (1784)*. — Scientiarium historia, III (1961) 82-93.
J.B. Jacobs (Lochristi 1734, † Marche en Famenne 1790).
- 173 V. Aricxx, *Een Duits heelmeeester te Meulebeke in 1758*. — B., LXII (1961) 150.
- 174 L. E(laut), *De medicus-historicus van Brugge en het Vrije, I.J. de Meyer*. — Scientiarium Historia, I (1959) 203-208.
- 175 A. Viaene, *Van 't Jaer 30 naar 't Jaer 70*. Een onbekend editoriaal artikel van Guido Gezelle. — B., LXII (1961) 33-40.
- 176 D. C(racco), *Guido Gezelle op straat aangerand*. — GOK Hand., XXXI (1959-60) 290.
Dit viel voor in de Budastraat te Kortrijk op 12 juli 1880.
- 177 A. V(iaene), *Gezelle met vakantie op Jersey 1889*. — B. LXII (1961) 165.
- 178 J. Geldhof, *Hugo Verriest en de postume uitgave van Rodenbachs Gudrun*. — B., LXII (1961) 146-147.
- 179 R. Seys, *Bij een gedicht van Karel de Gheldere: O Pifferari*. — B., LX (1959) 206-208.

- 180 J.D.D., *Nieuwsbladen te Roeselare, 1847-1857*. — B., LXI (1960) 281.
- 181 J. Geldhof, *West-Vlaanderen in de spellingsoorlog van 1841*. — B., LXI (1960) 275-281; 339-346.
- 182 M. De Vroede, *De Vlaamse pers in 1855-1856*. — Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis, Bijdrage 12, Leuven, 1960.
- 183 A. Schouteet, *Brugse kandidaten voor de Koninklijke Belgische Academie in 1833-1834*. — Handel. Em., XCVII (1960) 250-260.
- 184 J. De Smet, *De Westvlaamse pers in 1855*. — B., LXI (1960) 249-261.
- 185 P. De Keyser, *Aan de rand van het konflikt tussen de historische en de zedenroman*. — GOG. Hand., XIV (1960) 87-102. Betreft de geschiedenis van de Mij. „De Taal is gansch het Volk”.
- 186 J. Behets, *Taalverhoudingen op regeringsvlak*. — WT., XXI (1961) 203-210.
Status quaestionis over het gebruik der bestuurstaal doorheen de geschiedenis in de Nederlanden.

4. GESCHIEDENIS VAN HET ONDERWIJS

- 187 J.E. Opsomer, *Belges et anciens de Louvain à l'Université de Vienne au 16e siècle*. — Bull. trim. de l'Association des Amis de l'Université de Louvain, 1961, n° 1, blz. 3-11.
Somt zes Belgen op, waaronder twee Kortrijkzanen: Willelmus Coturnossius (Quackelbeen), 1527-1561, en Petrus a Rotis (van de Wiele), c. 1520 — c. 1580.
- 188 D. Dalle, *Een nieuwe „maniere van onderwijzen” te Veurne (a° 1792)*. — Handel. Em., XCVII (1960) 247-250.
- 189 L. Van Acker, *Uit een oud schoolschrijfboek. De lessen van meester De Keyser te Werken, 1822-1824*. — B., LXII (1961) 53-55.
- 190 J. Geldhof, *Professor Gustaaf Verriest. Zijn benoeming te Leuven*. — B., LXII (1961) 183-184.
- 191 F.-L. Ganshof. — Liber Memorialis van de Rijksuniversiteit te Gent. Faculteit van Letteren en Wijsbegeerte, 1913-1961, dl. I, Gent, 1960, p. 245-263.
Met de bibliographie 1919-1960 van Prof. F.L. Ganshof.
- 192 P. van Hee, *De priesterstudenten in het bisdom Brugge van 1945 tot 1959*. — Collationes Brugenses et Gandavenses, V (1959) 166-168.

5. KUNSTGESCHIEDENIS en OUDHEIDKUNDE

- 193 A. Smeets, *Geneeskunde en kunst in West-Vlaanderen*. — WV., IX (1960) 448-453.
Enkele Westvlaamse geneesheren die in onze moderne dagen een cultuurwekkende rol gespeeld hebben.
- 194 E. Larsen, *Les primitifs flamands au musée métropolitain de New York*. Antwerpen, Het Spectrum, in-8° 136 p. 38 ill.
- 195 Fr. van Molle, *Identification d'un portrait de Gillis Joye attribué à Memling*. — Publ. Centre nat. Recherches „Primitifs

- flamands", Brussel, Jubelpark, 1961, in-4°, 26 p., 7 ill.
 Het portret van een onbekende man uit het Sterling and Francine Clark Art Institute te Williamstown (Mass.) in 1928 door J.M. Friedlander aan Memling toegeschreven, is het portret van Gillis Joye, priester en musicus, gestorven te Brugge op 31 dec. 1483. N.H.
- 196 L. Baldass, *Zum Werke des Peter Pourbus*. — Bull. der Kon. Musea voor Schone Kunsten, IX (1960) 96-106, ill.
- 197 H.J.J. Scholtens, *Petrus Christus en zijn portret van een kartuizer*. — Oud-Holland, LXXV (1960) 59-72, ill.
 Pleidooi enerzijds voor het dorp Baerle bij Breda als geboorteplaats; anderzijds poging tot identificatie van het portret. Besluit, wij staan voor een leke-broeder Kartuizer en geen koormonnik. Lu. Da.
- 198 F. van Molle, *De Kruisoprichting van A. Van Dyck in de O.-L.-Vrouwekerk te Kortrijk. Een onderschuiving weerlegd*. — Handel. van het 35e Congres van het Verbond der Gesch. Oudheid. Kringen van België (Kortrijk 1953), Aflev. II, Gembloers, (1961), p. 145-159, ill.
- 199 G. Billiet, *Aantekeningen over vier schilderijen tijdens de Franse overheersing (1794) uit Kortrijk ontvoerd*. — LG., II (1960) 221-236, ill.
 Het gaat over de ontvoerde schilderijen van A. Van Dyck, K. de Crayer (2) en J. Jordaens. Het eerste keerde terug. De andere bevinden zich thans in de museum's van Grenoble, Dijon en Mainz. J.D.C.
- 200 Fr. De Vleeschouwer, *Panorama van de Kortrijkse Schilderkunst*. — Handel. van het 35e Congres van het Verbond der Geschied. Kringen van België (Kortrijk 1953), Aflev. II, Gembloers, (1961), p. 57-67.
- 201 E. Dhanens, *Inventaris van het kunstpatrimonium van Oost-vlaanderen, III: Sint-Niklaaskerk, Gent*. — Gent, 1960, in-8°, XV-186 p., 94 ill.
 Zie bespreking van Br. F. De Smidt in WT., XX (1960) 401-402, en van St. Leurs, *ibidem*, 316-318.
- 202 J. Brys, *De kunstwerken in de St. Pieterskerk te Tielt*. Tielt, 1961, 32 p. ill.
 Zie A.V. in Biekorf, LXII (1961) 58.
- 203 T. V(an) B(iervliet), *Verborgene kunstschaten van Spermalie in 1798*. — B., LXI (1960) 353-354.
- 204 L. Dendooven, *De abdij ter Doest en de kunst*. — WV., X (1961) 164-165.
 Waarom nog van Albericus Thosanus, Victorinus enz. te gewagen, die slechts in de verbeelding van de vervalser Ch. Butkens hebben bestaan? N.H.
- 205 G. Coolen, *Chapiteaux romans de Saint-Bertin*. — SAM. Bull., XIX, n° 366, p. 434-435, ill.
 Zeer belangrijke vondst; moet, volgens schr. uit de XIe eeuw (1043-1080) gedagtekend worden. N.H.
- 206 L. Devliegheer, *De 14e eeuwse profetenkonsole van de Brugse stadhuisevel*. — Handel. Em., XCVII (1961) 236-239.
- 207 L. Devliegheer, *Het beeld van keizer Karel in het Brugs Gruutmuseum*. — Handel. Em., XCVII (1960) 240-241, ill.

- 208 A. Deschrevel, *Het orgel in de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Kortrijk*. — GOK Hand., XXXI (1959-60), 183-206.
Geschiedenis van de orgels vanaf 1406 tot heden. Overdruk uit „De Praestant”, Tijdschrift voor orgelcultuur in de Nederlanden, VII (1958).
- 209 E. Duverger, *Jan, Jacques en Frans de Moor, tapijtwevers en tapijthandelaars te Oudenaarde, Antwerpen en Gent (1560 tot ca. 1680)*. Interuniversitair Centrum voor de Gesch. van de Vl. Tapijtkunst, Gent, 1960, 368 p., ill.
- 210 L. Indestege, *Brugger Kaufmannsbücher und ihre Verzierung*. — Festschrift Ernst Kyriss, 261-280.
Beschrijving van registerbanden in het Rijks — en Stadsarchief van Brugge.
- 211 J. D(e) C(uyper), *Bij het afbreken, herstellen en herbouwen van oude monumenten te Kortrijk*. — LG., II (1960) 275-77.
Gaaf over de Nieuwe Halle, het stadhuis en de Berg van Barmhartigheid.
- 212 M. English, *Kerken in de Brugse Poldervlakte*. — WV., X (1961) 174-188, ill.
- 213 S. Lannoo-Louf, *L'Eglise Notre-Dame à Mariakerke*. — GOK Hand., XXXI (1959-60) 257-264.
Archeologische studie over die kerk.
- 214 P.J. Brand, *De ontgraving van de „Bollewerk- of Dobbele Poorte” te Hulst*. — Oudheidkundige kring „De Vier Ambachten” Hulst. Jaarboek 1958-59, 29-53, ill.
Bouw begonnen in 1506.
- 215 A. D(elvoye), *Een Kortrijkse Herenwoning op het einde der 18e eeuw*. — GOK Hand., XXXI (1959-60) 284.
Huis „De Sicklele” op de Markt te Kortrijk en op het einde van de 18e eeuw toebehorend aan Jacob van Beveren.
- 216 E.N., *Meester Dieric Rooze, klokgieter te Brugge, 1515*. — B., LXII (1961) 125-126.
- 217 A.D., *Dieric Rooze, Meester-Klokgieter te Brugge*. — B., LXII (1961) 156-157.
- 218 A. V(iaene), *Tinnegoed met de wapens in de Duinenhuizen van Nieuwpoort en Veurne, 1531-1586*. — B., LXII (1961) 114-115.
- 219 G. Franchoo, *Apothekers en apothekerspotten*. — WV., IX (1960) 428-432, ill.
De tuitkan of strooppot, de oliepot, de fles, de „pot à canon” of „albarello” en al de Delftse potten tenonzent, voornamelijk te Brugge.
- 220 R. van Nerom, *La technique des carreaux peints du carrelage de la prélatie à l'abbaye des Dunes de Coxyde*. — DD., I (1960) 30-35.
- 221 L. Devliegheer, *Een gestempelde Terra Sigillata-scherf uit Raversijde*. — B., LXI (1960) 409-410.
- 222 E. Will, *Les remparts romains de Boulogne-sur-mer*. — RN., XLII (1960) 363-379, ill.
C'est entre 287 et 293 ou entre 293 et 300 que Boulogne reçut son enceinte. „Il y a de fortes chances qu'il con-

- vienne de laisser au Ménapien (Carausius) la création de la ville du Bas-Empire".
- 223 H. Guillaume, *L'aqueduc romain de Famars*. — RN., XLII (1960) 353-362.
Sporen ervan werden rond 1870 te Famars (Frankrijk, Nord) ontdekt.
- 224 P. van Gansbeke, *Een Gallo-Romeins graf te Wulpen*. — DD., I (1960) 26-29.

6. KERKGESCHIEDENIS

- 225 J. van der Straeten, *Sainte Itisbergue et saint Venant honorés en Artois*. — *Analecta bollandiana*, LXXVII (1959) 135-153.
- 226 D.A. Stracke, *Over de vita sanctae Austrobertae*. — OGE., XXXIV (1960) 403-422; XXXV (1961) 5-28.
- 227 G.R. Stephens, *The Burial-Place of St. Lewinna*. — *Mediaeval Studies*, XXI (1959) 303-312.
De relikwieën van deze heilige werden in 1058 naar St.-Winoksbergen overgebracht.
- 228 J.M. De Smet, *De monnik Tanchelm en de Utrechtse bischopszetel in 1112-1114*. — *Scrinium Lovaniense*. Historische opstellen Etienne van Cauwenbergh. Leuven, 1961, blz. 207-224.
Een onopgemerkte passus van de *Vita Johannis Teruanensis episcopus* laat Schr. toe de stellingen betreffende Tanchelm *notarius* van de Vlaamse graaf door H. Pirenne in 1927 uiteengezet, te verwerpen. In de gekende brief van het Utrechtse kapittel is er geen sprake van het bisdom Doornik, wel Terwaan. Het is ook niet „rond 1100” maar na de dood van bisschop Burchard van Utrecht (1112) dat Tanchelm naar Rome vertrok. Hij was vergezeld door een priester, Everwacher genoemd, die schr. met de pastoor van het eiland Voorne zou willen vereenzelvigen. Ten slotte, is Tanchelm ook geen bedrieger noch een ketter, maar een Gregoriaanse *Wanderprediger* „door de onbeschaamd leugenachtige aanklacht van het keizergezinde Utrechtse kapittel... eeuwen lang in de verdenking gebracht”.
N.H.
- 229 J. De Cuyper, *De crisis in het kapittel van Kortrijk op het einde van de 14de eeuw*. § 2. *Kortrijk en het kapittel na de nederlaag van Westrozebeke*. — LG., II (1960) 169-197.
Vier bijlagen.
- 230 A. Viaene, *Inventaris van kapelaan Cornelis Cryn. Brugge, 1603*. — B., LXI (1960) 239-243.
- 231 J. Plumet, *L'Evêché de Tournai pendant la Révolution française*. — *Revue diocésaine de Tournai*, XVI (1961), 19-35; 86-95; 148-152; 212-221; 274-295; 339-357.
Rijsel, Kortrijk en het zuiden van West-Vlaanderen maakten toen nog deel uit van het bisdom Doornik. De A. heeft de verdwenen registers van het oud bisdom gebruikt: zijn artikel is dus, sedert de brand van de Doornikse archieven in 1940, een bron geworden.
N.H.
- 232 J. De Smet, *De geestelijkheid van Dudzele in de XVIe eeuw*. — *Handel. Em.*, XCVII (1961) 241-246.

- 233 C. Selosse, *La vie et la correspondance de Jean-Baptiste Delanglez - 1790-1837*. — GOKHand. XXXI (1959-60) 155-180.
Met stamboom en foto's.
Geboren te Moeskroen, zou J.-B. Delanglez eerst het Gents seminarie binnentreden. Later ging hij over naar het bisdom van Mans in Frankrijk, alwaar hij in 1825 kanunnik werd. Keerde ziekelijk naar zijn vaderstad terug in 1830.
J.D.C.
- 234 L.T.A., *Wat er uit oude kerkeregisters te ruiken valt! Ten tijde van de beroemde pastoor van Lapscheure (Heldewijs)*. — Rond de Poldetorens, II (1960) 17-23.
- 235 M. English, *De kerk van Raversijde*. — B., LXI (1960) 229-234.
- 236 T. Van Biervliet, „*De bekeeringe van den zondaar*” door Pater Albertus de Lye s.j., Bijlagen I-IV. — OGE., XXXV (1961) 129-161.
Betreft een moraliserend tractaat door een XVIIIde eeuwse Jezuïet afkomstig van Gits. Hs. in K.B. Brussel II. 4481.
- 237 F. De Clercq, *Drie Westvlaamse pastoors te Waarschoot*. — AM., X (1960) 299-309.
Ignatius Vercauteren (1710-1756), Petrus de Vos de Walhoucke (1836-1851) en Joannes van den Broele (1851-1852).
- 238 M. English, *Sint-Jan-in-Eremo*. — AM., XI (1960) 152-174, ill.
1: Het eerste parochiëren op Bentille (1617-1685), — 2: Terug naar de Polderkerk, — 3: Het tweede parochiëren te Bentille, — 4: St-Jan... les deux églises, — 4: bekende pastoors in St-Jan-in-Eremo. Deze bijdrage is bedoeld als een aanvulling op de Potter-Broeckerkaert.
- 239 G. Franchoo, *De oude en nieuwe kapellen van de parochie Sint-Michiels*. — Brugs Ommeland, I (1960) 2, 32-42.
- 240 J. De Cuyper, *Inning en verkoop van tiendvruchten in Hulster-Ambacht voor rekening van het kapittel van Kortrijk, 1381*. — B., LXII (1961) 83-87.
- 241 J. De Smet, *Twee pachtbrieven uit de XVIe eeuw voor de hofstede van de abdij Zoetendale*. — Rond de Poldertorens, III (1961) 70-80.
- 242 A. Dubois, *L'abbaye des Dunes à Cozyde*. — Handel. van het 35e Congres van het Verbond der Geschied. Oudheid. Kringen van België (Kortrijk 1953), Aflev. II, Gembloers, (1961), p. 135-144, ill. en plan.
Beknopt maar oorspronkelijke geschiedkundige schets, en beschrijving van de verdwenen abdij.
- 243 G. Coolen, *Rituel des capucines de Saint-Omer*. — SAM. Bull., XIX, no 366, 417-434.
Werk van Pancratius Mutsen, een geboren Brusselaar, kanunnik van St. Omaars († 1666), in 1637 opgesteld voor de beroemde zuster Françoise Taffin († 1642), stichteres van de Kapucinessen te Broekburg en te St. Omaars.
- 244 P. Bertin, *La chronique et les chartes de l'abbaye de Maroeuil, de l'Ordre de S. Augustin et de la congrégation d'Arrouaise au diocèse d'Arras*. Inst. d'Histoire de la Faculté des Lettres de

- Lille. Publications du Centre régional d'études historiques, III. Lille, 1959, in-4° 441 pp.
- 245 Th. Ghesquière, *L'apostolat monastique selon Monseigneur van Caloen*. — *Revue Mabillon*, LI (1961) 237-247.
- 246 P.D.S., *Pastoor Delbeke, kerkbouwer in Schotland*. — B., LXI (1960) 254-255.
- 247 L. Ceyskens, „*L'abolissement*” de la première pierre tombale de Jansénius. — *Jansenistica*, III, Mechelen, 1957, p. 111-154. In de Ieperse kathedraal.
- 248 C. De Rammelaere, *Bijdrage tot de geschiedenis van het Protestantisme in het Oudenaardse gedurende de moderne periode*. — *GOG. Hand.*, XIV (1960) 103-113. Tot de 18e eeuw.
- 249 A. Viaene, *Apostelgilden*. — B., LXI (1960) 324-330.
- 250 M. English, *Het gild van O.L. Vrouw van Aardenburg naar Sint-Laureins?* — AM, XI (1960) 151. Naar de Acta van de Brugse bisschoppen (1617).
- 251 M. English, *Beschermheiligen van de medecijnkunst*. — WV., IX (1960) 418-427, ill. Lukas, Pantaleo, Kosmas en Damiaan. Ook in West-Vlaanderen.

INDEX OP DE VERKORTINGEN

- AB. = *Analecta Bollandiana*, Brussel.
- AM. = *Appeltjes van het Meetjesland*, Eeklo.
- B. = *Biekorf*, Brugge.
- DD. = *De Duinen, Bulletin van het Wetenschappelijk en cultureel Centrum van de Duinenabdij en de Westhoek*, Koksijde.
- DWB. = *Dietsche Warande en Belfort*, Antwerpen.
- GOG Hand. = *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*.
- GOK Hand. = *Handelingen van de Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk*.
- Hand. Em. = *Handelingen van de Société d'Emulation te Brugge*.
- KCG Hand. = *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, Brussel.
- KVAB Verh. Lett. = *Koninklijke Vlaamse Academie van België. Verhandelingen van de Klasse der Letteren*, Brussel.
- LG. = *De Leiegouw. Vereniging voor de studie van de lokale geschiedenis, Taal en Folklore in het Kortrijkse*, Kortrijk.
- MDN. = *De Middelaar tussen de genealogische Navorsers*, Brussel.
- OGE. = *Ons geestelijk Erf*, Tielt.
- RBN. = *Revue belge de Numismatique et de Sigillographie*, Brussel.
- RN. = *Revue du Nord*, Rijsel.

SAM Bull. = *Bulletin trimestriel de la Société académique des Antiquaires de la Morinie*. Saint-Omer.

TF. = *Tablettes généalogiques, historiques, héraldiques des Flandres*. Brugge.

WT. = *Wetenschappelijke tijdingen*. Gent.

WV. = *West-Vlaanderen. Uitgave van het Christelijk Vlaams Kunstenaarsverbond*. Tielt.

ALFABETISCHE INDEX OP DE SCHRIJVERSNUMEREN (1)

Amand M., 19.	Debrabandere F., 4, 15, 63,
Arickx V., 131, 173.	64, 111.
Axters S. G., 169.	Debrock W., 122, 142.
Baldass L., 196.	de Brouwer, 36.
Baur F., 167.	De Bruyne A., 62.
Behets J., 186.	de Burbure A., 123.
Berteale J., 63.	Declerck P., 54.
Bertin P., 244.	De Clercq F., 237.
Beun J., 121.	Declercq P., 38, 120.
Billiet G., 199.	De Cuyper J., 63, 112, 211,
Bonaert A., 35.	229, 240.
Boone R., 67.	de Decker, 37.
Bouly de Lesdain L. A., 46.	de Ghellinck Vaernewyck X.,
Bovesse J., 1.	55.
Brand P. J., 214.	De Keyzer P., 185.
Broekaert A., 171.	De Keyzer R., 58.
Brouns M., 165, 166.	De Langhe J., 20.
Brys J., 202.	Delbaere J., 40, 49, 68, 128.
Ceyssens L., 247.	de Liedekerke G., 55.
Cilento V., 154.	Delvoye A., 86, 215.
Coolen G., 205, 243.	Demedts A., 139.
Coppieters de ter Zaele E., 57.	Dendooven L., 59, 115, 204.
Cracco D., 176.	Denorme C., 60.
Crois R., 129.	De Poortere L., 110.
Dalle D., 188.	De Rammelaere C., 124, 248.
Danhieux L., 78, 92.	de Schietere de Lophem A., 50.
de Béthune J., 148.	Deschrevel A., 9, 208, 217.

(1) De cijfers verwijzen naar de volgnummers. De voorzetsels: de, du, des, van, von, enz. worden bij de rangschikking in acht genomen.

- De Smet J., 8, 12, 69, 88,
 94, 107, 114, 150, 184,
 232, 241.
 De Smet J. M., 228.
 De Vleeschouwer F., 200.
 Devliegher., 99, 206, 207, 221.
 De Vos A., 100.
 De Vroede M., 5, 182.
 Dewitte A., 162.
 Dewulf M., 18.
 D'Haenens A., 155, 156.
 Dhanens E., 201.
 Dhondt J., 1, 2.
 Dieleman P., 14.
 Draye H., 23.
 Dubois A., 33, 242.
 Dumon R., 16.
 Duverger E., 209.
 Elaut L., 170, 174.
 English M., 117, 118, 212,
 235, 238, 250, 251.
 Enno van Gelder H., 30.
 Eykens-Dierickx M., 19.
 Favorel P., 28.
 Filip, 105.
 Franchoo A., 66.
 Franchoo G., 130, 219, 239.
 Ganshof F. L., 72, 137, 191.
 Geerebaert M., 108.
 Geldhof J., 168, 178, 181, 190.
 Ghesquière Th., 245.
 Ghysaert J., 57.
 Gricourt J., 26, 27.
 Guillaume H., 223.
 Gysseling M., 22.
 Haelewyn R., 147.
 Hoc M., 30, 31.
 Hoebeke M., 153.
 Huyghebaert N., 32.
 Indestege L., 210.
 Jadin J., 41.
 Janssens A., 113.
 Lannoo-Louf, S., 213.
 Larsen E., 194.
 Leurs C., 89.
 Leys O., 25.
 Luykx T., 135.
 Maddens K., 81, 140.
 Mertens J., 34.
 Moereels L., 3.
 Mullie J., 52.
 Muûls M., 56.
 Noterdaeme J., 65, 158, 159.
 Opsomer J. E., 187.
 Peene L., 24.
 Penninck J., 93.
 Plumet J., 231.
 Prevenier W., 138.
 Rau J., 106.
 Riesco-Terrero J., 160.
 Rogghé P., 101.
 Ryckaert M., 134.
 Schittekat P., 17.
 Schmook G., 70, 163.
 Scholtens H. J. J., 197.
 Schouteet A., 7, 183.
 Scufflaire A., 1.
 Selosse C., 6, 233.
 Seys R., 197.
 Smeets A., 193.
 Soete J., 63, 164.
 Staderman G., 84.
 Stalpaert H., 71.
 Stephens G. R., 227.
 Stracke D. A., 226.
 Streuvels St., 47.
 Theys J., 151.
 Thirion M., 29.
 Tourneur V., 21.
 Van Acker K. G., 10.
 Van Acker L., 45, 51, 60,
 126, 141, 145, 146, 189.
 Van Biervliet T., 203, 236.
 Van Caenegem R., 136.
 Van Damme L., 172.
 Vandenberghe R., 43.

- Van der Straeten J., 225.
 van de Walle B., 53.
 Van Eyghen N., 144.
 Van Gansbeke P., 11, 224.
 Vangaver J., 103, 127.
 Van Hee P., 192.
 Van Houtte J. A., 82.
 Van Molle F., 195, 198.
 Van Nerom R., 220.
 Vanneste O., 151.
 van Roden G., 161.
 Van Waesberghe J., 79.
 Van Werveke H., 102.
 Van Zeir P., 97, 149.
 Verbruggen J. F., 75.
 Verhaak C., 157.
 Verheust E., 44, 87.
 Verhoustraete A., 39, 48, 90, 91.
 Verhulst A. E., 102.
 Vermeersch A., 13.
 Verstegen V., 116.
 Verstraete D., 132.
 Vervenne J., 133.
 Viaene A., 67, 74, 76, 77, 80, 83, 85, 95, 95, 96, 98, 119, 125, 152, 175, 177, 216, 218, 230, 249.
 Will E., 222.
 Wyffels C., 73, 109.
 Zwaenepoel M., 151.

ALGEMENE INHOUD

BIJDRAGEN

D. Dalle, <i>Taalverschuivingen in West-Vlaanderen in de 17e en de 18e eeuw</i>	48-86
J. De Cuyper, <i>De opstand van Gent (1379-1385) en Hulster Ambacht. Aantekeningen van de tiendontvanger Willem Faytop</i>	137-155
O. Mus, <i>De verhouding van de waard tot de drapier in de Kortrijkse draperie op het einde van de 15e eeuw</i>	156-218
J. Vermaut, <i>De wolkamers te Brugge. Hun aandeel in de sociale beroeringen tijdens de 17e en 18e eeuw</i>	5-47

II. OORKONDEN EN MEDEDELINGEN

R. Degryse, <i>Het artikel 11 van de Nieuwpoortse keure (1163)</i>	219-221
J. De Smet, <i>Het Sint-Elooisgasthuis te Brugge in 1399</i>	92-96
L. Devliegheer, <i>Het graf van Hiëronymus Lauweryn te Watervliet</i>	100-105
M. English, <i>Een kapittel te Aardenburg!</i>	87-92
M. English, <i>Vastendoeken</i>	110-113
J. Maréchal, <i>L'Armoire aux privilèges et titres du consulat de Castille-Léon à Bruges en 1441</i>	105-109
A. Schouteet, <i>De bedelorden en het begin van de Hervorming te Brugge</i>	221-228
H. W. Strasser, <i>Hans Memling te Seligenstadt</i>	97-100

III. BOEKBESPREKINGEN

R. Boone, <i>Overheidszorg voor drinkwater in Vlaanderen (C. Devyt)</i>	120
E. Dhanens, <i>Inventaris van het kunstpatrimonium van Oostvlaanderen (L. Devliegheer)</i>	117-119
N. Huyghebaert, L. Danhieux, P. Favorel, H. Janssens de Varebeke, <i>Monasticon Belge. III. Province de la Flandre Occidentale, Premier fascicule (E. I. Strubbe)</i>	229-231
J. van Caloen, <i>Histoire généalogique de la maison de Calonne et van Caloen en Tournais et au comté de Flandre (A. de Schietere de Lophem)</i>	121
R. Van Eenoo, <i>Een bijdrage tot de Geschiedenis der Arbeidersbeweging te Brugge (1864-1914) (J. De Smet)</i>	232-233
J. F. Verbruggen, <i>Het leger en de vloot van de graven van Vlaanderen vanaf het ontstaan tot in 1305 (J. De Smet)</i>	114-116

IV. KRONIEK	122-136, 234-250
--------------------	------------------

V. BIBLIOGRAFIE	251-271
------------------------	---------

ENKELE UITGAVEN NOG IN VOORRAAD :

- Annales de la Soc. d'Emulation*, vanaf 1839 (ten grote dele uitgeput) per deel 150 fr.
- L. Gilliodts-van Severen, *Essais d'archéologie brugeoise. II. Les ménestrels de Bruges*. Brugge, 1912, in 8°, 163 blz. 60 fr.
- L. Gilliodts-van Severen, *Essais d'archéologie brugeoise. III. Mémoires de Bruges*. Brugge, 1913-1920, 2 dln. in 8°, 457 + 327 blz. 250 fr.
- St. van Outryve d'Ydewalle, *Geschiedenis van het „Veld” of Zuid-Westelijk gedeelte van de gemeente Sint-Andries*. Brugge, 1921, in 8°, 233 blz. 70 fr.
- L. Gilliodts-van Severen, *Inventaire diplomatique des archives de l'ancienne école Bogarde à Bruges*. Brugge, 1899, 3 dln. in 8°, 463 + 1290 blz. 400 fr.
- H. Dussart, S.J., *Fragments inédits de Rombout de Doppere. Chronique brugeoise de 1491 à 1498*. Brugge, 1892, in 4°, XVI + 137 blz. 60 fr.
- J. Bethune, *Mémoires des familles brugeoises*. Brugge, 1890, 2 dln. in 4° XXXV + 512 blz. 400 fr.
- A. Heysse, O.F.M., *Tabulae capitulares almae provinciae Sancti Joseph in comitatu Flandriae Ordinis Fratrum Minorum Recollectorium (1629-1796)*. Brugge, 1910, in 4° XXV + 169 blz. 100 fr.
- A. G. De Schrevel, *Etablissement et débuts des Carmes Déchaussés à Bruges*. Brugge, 1910, in 8°, 136 blz. 40 fr.
- A. Schouteet & E. I. Strubbe, *Honderd Jaar Geschiedschrijving in West-Vlaanderen (1839-1939). Analytische inhoud en registers van de Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis „Société d'Emulation” te Brugge*. Brugge, 1950, in 8°, 335 blz. ... 200 fr.
- A. Schouteet, *Gedenkwaardige aenteeckeningen van Jan Karel Verbrugge. Brugse kroniek over 1765-1825*. Brugge, 1958, in 8°, 147 blz. 60 fr.

Te bestellen :

Secretariaat van het Genootschap voor Geschiedenis,
Koningin Elisabethlaan 63, Brugge

Het Genootschap voor Geschiedenis „Société d'Emulation”, in 1839 gesticht, heeft tot doel de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en van de Provincie West-Vlaanderen te beoefenen en te bevorderen.

De „Handelingen” vormen ieder jaar een boekdeel van minstens 200 bladzijden, waarin bijdragen over historische onderwerpen van allerlei aard opgenomen worden.

Om lid van het Genootschap te worden, wende men zich tot het Bestuur (Adres: Secretariaat van het Genootschap voor Geschiedenis, Koningin Elisabethlaan 63, Brugge) met opgave van naam, beroep en adres. Het lidmaatschap verplicht tot betaling van de jaarlijkse contributie (150.— fr.) en geeft recht op de toezending van de „Handelingen” en van de afzonderlijke uitgaven. Bovendien wordt aan de leden een korting van 20 % verleend op de prijs van de „Handelingen” of de afzonderlijke uitgaven, die vóór hun toetreding tot het Genootschap zijn verschenen.